

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLER ARASI AİLE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYN VE
KARDEŞİNİN, ENGELLİ ÇOCUĞA KARŞI İLETİŞİM ETKİNLİKLERİ VE
DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ**

Fatih ÇETİNTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

**KONYA
Mart 2022**

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYN VE KARDEŞİNİN,
ENGELLİ ÇOCUĞA KARŞI İLETİŞİM ETKİNLİKLERİ VE DAVRANIŞLARININ
İNCELENMESİ

Fatih ÇETİNTAŞ

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. NURHAN ÜNÜSAN

Konya
Mart 2022

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans/Doktora tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren... ay ertelenmiştir.²

Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.^{3,4}

01 Şubat 2022

Fatih ÇETİNTAŞ

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN danışmanlığında, tarafımdan üretilen bu tez/proje çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez/proje çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

02/03 2022

Fatih ÇETİNTAŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimde ve bu araştırmanın devam ettiği süreçte, tüm yoğunluğuna rağmen yardımlarını esirgemeyen, ilgi, sevgi, sabır ve samimiyetle yaklaşan, her aradığımda ulaşabildiğim; güler yüzüyle, enerjisiyle her zaman motive eden sevgili hocam ve danışmanım Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN'e teşekkürlerimi sunarım. Sevgili hocamla çalışma fırsatı yakalayarak bilgilerinden yararlanmış olmaktan dolayı kendimi çok mutlu hissettiğimi buradan bildirmek isterim. Sadece bu araştırma sürecinde değil tüm hayatımda her zaman yanımda olan, desteklerini esirgemeyen, Yüksek lisans tezi sürecinde de maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen, anlayışla yaklaşan sevgili ve biricik anneciğime, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mart 2022

Fatih ÇETİNTAŞ

ÖZET

Fatih ÇETİNTAŞ

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveyn ve Kardeşinin, Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinlikleri ve Davranışlarının İncelenmesi

Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2022

Bu araştırma Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveyn ve kardeşinin, engelli çocuğa karşı iletişim etkinlikleri ve davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama modeli şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda ise Konya’da yaşayan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören sekiz-ondört yaş grubundaki çocukların, 38 anne, 38 baba ve 38 normal gelişim gösteren kardeşinden oluşan toplam 114 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak için 27 madde ve beş alt boyuttan oluşan ‘‘Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği’’ ve 30 maddeden oluşan; nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati ve fiziksel saldırganlık olmak üzere beş alt boyut içeren ‘‘Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği’’dir. Araştırmaya katılım sağlayan zihinsel engelle sahip ebeveyn ve normal gelişim gösteren kardeşlere uygulanan anketten elde edilen veriler IBM SPSS sürüm 25 paket programı ile çözümlenmiştir. Çalışmanın sonunda, bireylerin engelli çocukları/kardeşleri ile iletişim ve ilişkilerinde en çok ‘‘saygı-kabul duygusuna’’ özen gösterdikleri, daha sonra ‘‘engelsiz bir iletişim kurmaya’’ özen gösterdikleri, iletişimde ortaya çıkan problemleri çözmek için çaba sarf ettikleri, ancak, iletişime karşı ‘‘duyarlı olma’’ ve ‘‘paylaşımaya açık olma’’ hususlarında nispeten daha az başarılı oldukları, normal çocukların engelli kardeşlerine karşı olabildiğince nazik olmaya çalıştıkları, kardeşlerinin yanında olduklarını her an hissettirmeye çalıştıkları, bunun yanında engelli kardeşlerine uzak durmadıkları ve ondan utanmadıkları ayrıca, engelli kardeşlerine karşı fiziksel saldırganlık/şiddet içeren davranışlardan da kaçındıkları tespit edilmiştir. Engelli bireyler ile yapılan araştırmalar ailenin bir bütünlüğü temel alınarak, hem ebeveynleri hem engelli bireyi hem de ailenin bir parçası olan kardeş/kardeşleri kapsayarak yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Aile, Engel, Zihinsel Engel, İletişim, İletişim Etkinliği, Ebeveyn

ABSTRACT

Fatih ÇETİNTAŞ

Investigation of Communication Activities and Behaviors of Parents and Siblings of Children with Intellectual Disabilities towards Children with Disabilities

Master's Thesis

Konya, 2022

This research was conducted to examine the communication activities and behaviors of parents and siblings who have a child with intellectual disability towards the disabled child. The research was carried out in the form of relational scanning model, one of the general scanning models. The study group of the research consisted of 114 individuals, 38 mothers, 38 fathers and 38 normally developing siblings of children aged eight to fourteen, who were educated in special education and rehabilitation centers in Konya. In order to collect data in the research, "Parent's Communication Scale" consisting of 27 items and five sub-dimensions and 30 items; It is the "Schaeffer Sibling Behavior Rating Scale", which includes five sub-dimensions: being kind, being together-related, avoiding-withdrawing, empathy and physical aggression. The data obtained from the questionnaire applied to the parents with intellectual disability and siblings with normal development who participated in the research were analyzed with the IBM SPSS version 25 package program. At the end of the study, it was determined that the individuals paid the most attention to "respect-acceptance" in their communication and relations with their disabled children/siblings, then they paid attention to "establishing an unhindered communication" and they made an effort to solve the problems that arise in communication, however, They are relatively less successful in "being sensitive" to communication and "being open to sharing", normal children try to be as kind to their disabled siblings as possible, try to make them feel that they are with their siblings at all times, besides, they do not stay away from their disabled siblings and are not ashamed of them. In addition, it was determined that they avoided physical aggression/violent behavior towards their disabled siblings. Researches with disabled individuals should be carried out on the basis of the unity of the family, including both the parents, the disabled individual and the sibling/siblings who are part of the family.

Keywords

Communication, Family, Mental Disability, Social Communication, Parent

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	4
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	7
1.4. Araştırmanın Varsayımları	8
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. İletişim Etkinliği Kavramı	9
2.1.1. İletişim Etkinliği Öğeleri	11
2.1.2. İletişim Etkinliği Türleri	14
2.1.3. Dinleme Becerileri	17
2.1.4. Aile İçi İlişkiler ve İletişim Etkinliği	18
2.1.5. İletişim Etkinliği Engelleri	20
2.2. Engellilik Kavramı	21
2.2.1. Engelliliğin Tanımı	22
2.2.2. Engelliliğin Nedenleri	26
2.2.3. Engellilik Türleri	30
2.3. Engelliliğin Çocuklar Üzerinde Etkileri	37
2.4. Engelli Çocuk ve Ebeveynler	38
2.4.1. Engelli Çocuğa Sahip Olmak	39
2.4.2. Engelli Çocukların Ebeveynler Üzerinde Etkisi	42
2.5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar	44
2.5.1. Engelliliğe Uyum Süreci Sorunu	45

2.5.2 Dışsal Psiko-Sosyal Destek.....	45
2.5.3. Ekonomik Sorunlar	46
2.5.4. Eşler ve Kardeşler Arası Sorunlar.....	46
2.5.5. Damgalanma Sorunu.....	47
2.5.6. Dışlanma Sorunu.....	47
2.5.7. Ailelerin İletişim Sorunu.....	48
2.6. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde İletişim Etkinlikleri ve Kardeşler Arası İlişkiler	50
3. YÖNTEM.....	55
3.1. Araştırmanın Yöntemi	55
3.2. Araştırmanın Modeli	55
3.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	57
3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu	58
3.5. Veri Toplama Araçları	59
3.6. Verilerin İstatistiksel Analizi	65
4. BULGULAR.....	67
4.1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	67
4.2. Katılımcıların Ölçek İfadelerine Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanlarına İlişkin Bulgular.....	70
4.3. Araştırma Problem ve Alt Problemlerine İlişkin Bulgular	75
4.3.1. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeğine İlişkin Bulgular	75
4.3.2. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine İlişkin Bulgular	79
4.3.3. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Bazı Özelliklerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	82
5. TARTIŞMA	94
6. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	99
KAYNAKLAR	109
EKLER.....	124
EK-1 Genel Bilgi Formu.....	124
EK-2 Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği.....	126
EK-3 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) - KARDEŞ FORMU	127
EK-4 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) – ANNE ve BABA FORMU	129
ÖZGEÇMİŞ	131

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1 İletişim Etkinliği Tanımları	10
Tablo 2.2. Genel Nüfus İçinde Engel Grubuna Göre Engelli Nüfus	36
Tablo 3.1. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeğinin Güvenirlik Analizi Sonuçları	61
Tablo 3.2. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Güvenirlik Analizi Sonuçları	62
Tablo 3.3. EÇİ Ölçeğinin Açımlyıcı Faktör Analizi Sonuçları	62
Tablo 3.4. SKDD Ölçeğinin Açımlyıcı Faktör Analizi Sonuçları	64
Tablo 3.5. Araştırma Verilerinin Normallik Analizi Sonuçları	65
Tablo 4.1. Katılımcı Ailelerin Engelli Çocuklarına İlişkin Bilgiler.....	67
Tablo 4.2. Engelli Çocukların Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler	68
Tablo 4.3. Engelli Çocukların Normal Gelişim Gösteren Kardeşlerine İlişkin Bilgiler	69
.....	70
Tablo 4.4. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar	70
Tablo 4.5. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar.....	73
Tablo 4.6. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Anne ve Baba Olma Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi.....	75
Tablo 4.7. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi	76
Tablo 4.8. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Mesleklerine Göre Farklılaşma Analizi	77
Tablo 4.9. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Ebeveyn Türüne Göre Farklılaşma Analizi	79
Tablo 4.10. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Bireylerin Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi.....	80
Tablo 4.11. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Bireylerin Mesleklerine Göre Farklılaşma Analizi	81
Tablo 4.12. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Çocuğun Engel Türüne Göre Farklılaşma Analizi.....	83
Tablo 4.13. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Farklılaşma Analizi.....	84
Tablo 4.14. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Yaşına Göre Farklılaşma Analizi	85
Tablo 4.15. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Öğrenim Durumuna Göre Farklılaşma Analizi.....	87

Tablo 4.16. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Çocuğun Engel Düzeyine Göre Farklılaşma Analizi.....	89
Tablo 4.17. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Kardeş Sayısına Göre Farklılaşma Analizi.....	90
Tablo 4.18. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Doğum Sırasına Göre Farklılaşma Analizi	92

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Basit Bir İletişim Etkinliği Modeli	12
Şekil 2.2: İletişim Etkinliklerinde Gönderici ve Alıcının Ortak Deneyim Alanı.....	13
Şekil 2.3: Kişilerarası İletişim Etkinliği Sınıflaması.....	15
Şekil 2.4: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımlar	25
Şekil 2.5: Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları	26

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
BİOB	Birliktelik-İlgili Olma Boyutu
EÇİÖ	Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği
EB	Empati Boyutu
FSB	Fiziksel Saldırganlık Boyutu
KPA	Kardeş Problemleri Anketi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NOB	Nazik Olma Boyutu
ŞKDDÖ	Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

1. GİRİŞ

Günümüzde aile kavramı çok önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun yaşama başladığı andan itibaren çevresinde ailesi bulunmaktadır. Çocuklar doğumdan itibaren iletişim ve sosyal etkileşimlerini ailesi ile kurmaktadır. Bu durum ailesi olan her çocuk için böyledir.

Aile işlevi, durumu, yapısı ve değerleri bakımından alternatifi olmayan bir kurum olarak bilinmektedir. Toplumlar arasında aileyi, kusursuz kılan değerler; önleyici, eğitici, koruyucu ve destekleyici gücüdür. Aile, çocukların yetiştirilmesi ve bakımı, değerlerin kazandırılması, toplumsal ve tarihsel bilincin aktarılması, yeni kuşaklara kültürel kimliği kazandırılması konusunda birer köprü vazife olarak görülmektedir. Ailelerin bu köprü vazifesini devam ettirmesi anlamında çocuk sahipleri oldukları bilinmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009). Ailelerin sahip oldukları normal gelişim gösteren çocukların yanı sıra bazen de engelli çocukları da olabilmektedir. Bu durumlarda aile engelli çocuk ya da çocuklarına karşı daha dikkatli ve özen göstermesi gerekmektedir. Bu durumlarda aile, engelli çocuğu ihmal edebilmekte ya da engelli çocuğu imhal edip, normal gelişim gösteren çocuğu daha dikkatli davranmaktadır (Sarı, 2007:45-46).

Engelli çocuğu bulunan aileler için ilk sorun, ailenin çocuğunu kabullenmemesi ve ailenin bu durumu kimse ile paylaşmak istememesidir. Engelli çocukları sahip olan aileler ileride ne yaşayacaklarını bilmedikleri için büyük kaygı ve sorun yaşamaktadırlar (Uyaroğlu ve Bodur, 2009). Bu durum aile içerisinde iletişim kopukluğuna, iletişimde oluşan engellere, kardeş problemlerine ve aile içi ilişkileri derinden etkilemektedir. Aileler engelli çocuğuyla kurdukları iletişimi ve ilişkileri doğru ve sağlıklı olması konusunda çocuğuna tutum ve yaklaşımıyla yakından ilişkili olduğu yapılan çalışmalarda sürekli olarak belirtilmektedir (Ahmetoğlu, 2004:68).

Çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı bir biçimde gelişmesinde en değerli noktalardan birincisi, ebeveynlerin çocuk ya da çocukları arasında etkin ve etkili bir şekilde iletişim ve etkileşim kurmasıdır. Bu açıdan ebeveynler, çocukları ile kuracağı iletişim ve etkileşim ile nelerin ilgilendirildiğine, üzdüğüne, sinirlendiğine ve mutlu ettiğine dair gözlenmesi kurulan iletişim ve etkileşimin kalitelerini de etkilemektedir. Aile ortamında kurulan iletişimlerin anne-baba ve kardeşlerin çocuğun ruhsal, bedensel,

sosyal yönden gelişmesinde katkı sağlamları gerekmektedir (Tekinarslan, 2010:135-164).

Engelli bireyin türü her ne olursa olsun, engelli bir çocuğun aileye katılımı veya çocukta bir engel durumunun olması, özel şartları nedeniyle aile üyeleri arasında stres yaratmakta, stres veren ve geçici olmayan olaylar, tüm aile bireylerini farklı biçimlerde etkilemektedir. Bu engellilik türlerinde biri de zihinsel engelliliktir. Zihinsel engelliliğin genel bir tanımlaması şöyledir: *“Doğumdan önce, doğum esnasında veya sonraki gelişim sürecinde değişik nedenlerle zihinsel gelişim ve fonksiyonlarında oluşan sürekli yaşlanma, duraklama ve gerileme gösteren ve bunun sonucu olarak etkili uyumsal davranışlarda gerilik ve yetersizlik gösteren sürekli bir durumdur”* (Atala, 1996). Aileler, zihinsel engelli bulunan çocuklar ile kurdukları iletişim ve ilişki çocuğun psikolojik, sosyal, akademik, ruhsel ve kişisel gelişimi yönünden çok önemlidir. Ailelerin büyük çoğunluğu engelli çocukları oldukları için çocuklarına ayrıcalıklı yaklaşır ve bir takım özel haklar tanımaktadır. Bu durum hem aile içi iletişime hem de normal gelişim gösteren çocukların iletişim ve ilişkilerinde sorun yaşatmaktadır (Karyelioğlu, 2002:32).

Zihinsel engelli çocuğu sahip olan ailelerin, engelli ve normal gelişim gösteren çocuklarla kuracakları iletişim etkinlikleri, istenilen en doğru tutum sağlıklı tutum olacaktır. Bunun için en esas kriter çocuğunu kabul etme durumudur. Engelli çocuğunun çeşidi, zedelenme, derecesi, çeşidi, yetersizlikleri olduğu gibi kabul etmeli ve engelli ve normal gelişim gösteren çocuğun gereksinimlerine ve özelliklerine göre uygun şekilde ortamı hazırlanacak; bu durum devam ettirilmeye çalışılmalıdır. Bu durumu bu şekilde onaylayan aile ve aileler çocuğuyla kurdukları iletişim etkinlikleri sayesinde zihinsel engellilik ortadan kaldırılmasa da kurdukları iletişim etkinliklerinde başarıya yakalacak ve iletişim engelleriyle başa çıkabilecektir (Güven, 2003:53-54).

Engelli bir çocuğun aileye katılımı engelin doğası nedeniyle aile içi ilişkileri etkilediği gibi kardeş ilişkilerini de etkilemekte, ailenin dengesini değiştirmekte ve tekrar bu dengeyi kurmak için aile üyelerini zorlamaktadır. Bu uyum sürecinde tüm aile üyeleri birbirinden etkilenmekte, bu etkiler iç içe geçmektedir. Bazı aileler engelli bir çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli maddi kaynakların miktarından dolayı stres yaşayabilirler. Bazı aileler ise çocuklarından engelli kardeşini kabul etmelerini

bekleyebilirler. Bu durum normal gelişim gösteren kardeşlerin kaygı ve kıskançlık gibi içsel duygular yaşamalarına neden olabilmektedir (Ahmetoğlu, 2004:2-3). Engelli kardeşlerini kendi akran gruplarına dahil etme konusunda arkadaşlarına gücenebilir ve engelli bir kardeşe sahip olmaları nedeniyle akran tepkilerini yaşayabilirler. Engelli kardeşin fiziksel özellikleri veya uygun olmayan davranışları nedeniyle utanma hissedebilmektedir.

Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin normal gelişim gösteren kardeşinin kafası karışabilir, problemleri anlamakta zorluk çekebilir, korku ve endişe hissedebilir, üzülebilir, şaşırabilir ve kızabilmektedirler. Çocukların gereksinimleri, ilgileri, tecrübelerinin derecesi, tepkileri, olaylara bakış açısı, iletişim eksikliği, olayları yorumlanması kardeşten kardeşe değişmektedir. Engeli olmayan ve normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşe vermiş oldukları tepkiler, reddedilme, kızabilme ve onları kardeş olarak görmeme hissi oluşabilmektedir. Aileler engelli kardeşlerinin neden ve niçin daha çok onu sevdiklerini merak edebilirler. Bu durum karşısında aileler güçsüz kalabilir, neler yapılacağını bilemeyebilir ve ne derecede iletişim kurmalarını anlamayabilirler. Aile içindeki bu durum karşısında hem engelli çocuğunu hem de normal gelişim gösteren çocuğuna karşı bazı değerleri öğrenmesi gerekmektedir (Çalışkan ve Bayat, 2016:214-223).

Engelli çocuğa sahip olan ailelerin engelli çocukları ile iletişim etkinlikleri ve normal gelişim gösteren kardeşlerle yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveyn ve kardeş ilişkilerinin geriye dönük olarak yapıldığı, normal gelişim gösteren çocukların ve ebeveynlerin bakış açısından engelli bir kardeşe yaşam tecrübesi üzerinde çok az durulduğu görülmektedir (Ahmetoğlu, 2004:22-24).

Zihinsel engelli sahip ebeveyn ve kardeşinin iletişim ve davranışı ile yapılmış araştırmalar incelendiğinde, ebeveyn ve kardeşlerin, engelli çocuğa ve kardeşe sahip olması durumundan dolayı aile kararları, evlilik, iletişim, aile içi şiddet, mesleği etkilenmektedir. Etkilenmiş olanların araştırmalarına bakıldığında, zihinsel engelli ebeveyn ve kardeşi ile boş zamanlarda yakın ilişkileri devam ettiren, onun bakım mesuliyetlerini paylaşmayı üstlenmiş ebeveyn ve kardeşlerin sınırlı iletişim kuran, hayatının sonrasında da sınırlı iletişim kuracak olan ve kendi çocuklarının da zihinsel engelli olmasından endişe, korku yaşayan ebeveyn ve kardeşler de olduğu görülmüştür.

Bunlardan dolayı ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı iletişim etkinlikleri ve normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerinin durumlarına ilişkin bilgilendirilmeleri, aynı durumdaki diğer kardeşlerle karşılaştırılmaları, içsel duygularını paylaşmaya ve psikolojik rahatlık sağlamaya yönelik ortamlarda bulunmaları ve tüm bu hizmetlerin uzun dönemde tekrar edilmesi, ihtiyaçlarına göre tekrar düzenlenebilmesi için öncelikle engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren çocukların gereksinimlerinin ve problemlerinin tanımlanması gerekmektedir.

Bu nedenlerle yapılan araştırma doğrultusunda ebeveynlerin zihinsel yetersizliği olan çocuğuyla oluşturacakları iletişim etkinlikleri ve normal gelişim gösteren çocukların, zihinsel yetersizliği olan kardeşi ile yaşadıkları problemler, gereksinimler, kardeş arası ilişkiler ve bu ilişkilerin niteliklerini etkileyen değişkenler belirlenip, ebeveyn ve normal gelişim gösteren kardeş/kardeşlerine etkili çözümler getirilebilir. Bu da aile bireyleri olan hem normal gelişim gösteren çocukların hem de engelli çocukların topluma uyumlarında, iletişimlerinde ve ileriye dönük yaşamlarında olumlu katkılar sağlayabilir. Aile içi etkileşimde önemli bir yere sahip olanebeveyn ve kardeşlerin yaşadıkları sorunların ve kardeşler arası ilişkilerin incelenmesinin önemli olduğu söylenebilir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Toplumun en küçük yapıtaşı olan ve birçok fonksiyonel görevleri bulunan aile için çocuk, anne ve babadan bir parça, neslin devamı, ebeveynlerin gelecek sigortası olarak kabul edilmektedir. Çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek anne baba adayları için yaşamdan doyum elde edilecek güzel bir beklentidir. Çoğu toplumda evlat sahibi olmak, insan yaşamındaki en önemli olaylardan biridir (Coşkun ve Akkaş, 2009). Anne adayları sağlıklı bir çocuk dünyaya getirme hayali kurmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012). Sağlıklı bile olsa aileye bir bebeğin katılımı aile düzeninde ve ilişkilerde değişikliğe neden olmakta, aile bireyelerine yeni görevler yüklemektedir (Uyaroğlu ve Bodur, 2009).

Ailede aileye doğan bebeğin Engelli doğması ya da herhangi bir sebeple çocukta engellilik, engel derecesi fark etmeksizin; duygusal, sosyal, fiziksel ve ekonomik açılardan aileyi etkilemektedir ve bu aileler yaşamlarını yeniden düzenlemek için

yardıma gereksinim duymaktadırlar (Heiman, 2002). Ebeveynin duruma hazırlıklı olmaması, konuda yeterli bilgiye sahip olmaması, aile içindeki rollerin değişeceği, kısıtlamalara maruz kalacağını düşünmesi gibi nedenlerle kabullenme problemleri ortaya çıkar (Balıkçı, 2019).

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, çocukların engelli olmasını kabulleniş süreçleri ve kabullenme durumlarının değerlendirildiği araştırmada; ailelerin çocuklarının engelli olduklarını doğumdan sonra ilk 3 yaş içinde anladıklarını, ilk yaşadıkları duygu durumu, şaşkınlık, şok, korku, kendisini suçlama ve üzüntü gibi tepkiler verdikleri; Ama ailelerin çocuklarına sürekli bakım gerektiren ve yaşamlarını kısıtlandığı bu durumun tüketici ve yıpratıcı olduğunu güçlüklerin tolere edilmesinde aile ve yakın çevre desteğinin ön planda olduğu ve ailelerin yarısının geleceğe dair beklenti ve planlarının olduğu diğer yarısının olmadığı sonucu bulunmuştur (Ercan ve diğerleri, 2019).

Bir başka araştırmada engelli çocuğa sahip olan ailelerin, gelecekte çocuklarının tek başına ne yapacağını, hayatındaki düşüncelerin neler olacağını, çevreye karşı iletişimlerinin nasıl olduğunu, iletişimlerinin ne derecede doğru olduğunu, sosyal ve toplumsal destek alamadıklarını, toplumun engellilik konusunda yeteri ölçüde bilinçli olmadıklarını, dışlanma, rahatsız edici bakışlar ve çevre içerisinde kabullenmeme durumlarını olduğunu belirtmişlerdir (Karakuş ve Kırılıoğlu, 2019).

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın ana problem cümlesi: *“Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveyn ve Kardeşinin, Engelli Çocuğa Karşı İletişim Etkinlikleri ve Davranışları nasıldır?”* olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın ana problemi doğrultusunda çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevaplar aranmıştır:

1. Alt Problem: Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (anne ve babaların) engelli çocukları ile kurdukları iletişim etkinlikleri nasıldır?
2. Alt Problem: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışları nasıldır?

3. Alt Problem: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışlarına ilişkin ebeveyn (anne ve baba) algıları nasıldır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Zihinsel engelli bir çocuğun bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak, aileye çok büyük bir sorumluluk yüklemekte ve ebeveyn ve kardeşler bu durumdan çok fazla etkilenmektedir. Birçok aile, içerisinde bulunduğu toplumun özelliği, yapısı, kültürü, kendi özneliği, farklı karakteristik özellikleri sebebiyle engelli çocuğa sahip olmaktan farklı biçimlerde etkilenmektedir.

Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğa karşı iletişim etkinlikleri ve engelli çocuğun, normal gelişim gösteren kardeşin davranış ve ilişkileri, bu durumun nasıl şekillendiği ve kardeş ilişkilerin engelli çocuğa sahip ailelerde ne kadar etkileyen faktörlerin incelenmesi oldukça büyük öneme sahiptir. Bu nedenle ülkemizde engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynlere dair araştırmalara her zaman ihtiyaç vardır ve aslında bu konu yerli ve yabancı yazında oldukça da popülerdir. Ancak, ilgili literatür incelendiğinde zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin iletişimi ve normal gelişim gösteren kardeşlerin, engelli çocukları/kardeşleri ile yaşadıkları problemleri ve davranışları incelendiği araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu gözlenmiştir.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın alt amaçları aşağıda ifade edilmiştir:

- Yapılan araştırma, zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı ortaya koydukları iletişim etkinliklerinin hem anne hem de baba olarak ayrı ayrı değerlendirilmesini içermektedir.
- Çalışmada, zihinsel engelli çocukları bulunan ailerde bir diğer etken birey olan normal gelişim gösteren kardeşlerin de engelli kardeşlerine yönelik davranışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.
- Çalışmanın bir diğer önemli amacı, normal gelişim gösteren kardeşlerin zihinsel engelli kardeşlerine yönelik ortaya koydukları davranışlarının ne yönde ve ne düzeyde olduğuna ilişkin ebeveyn (anne ve babaların) algılarının belirlenmesidir.

- Bu çalışma ile, engelli çocuk sahibi ebeveynlerinin iletişimlerine referans olabilmek, normal gelişim gösteren kardeşler için davranış ve ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik değerleri belirlemek, kardeş problemlerin ne olduğunu değerlendirilmek ve engelli çocuk sahibi ailelere verilecek iletişim ve kardeş davranışları içeren kılavuz olmak hedeflenmektedir.

- Araştırma kapsamında ayrıca, engelli çocukları bulunan ailelerin genel iletişim şekli, kardeş davranış ilişkileri ve bu bağlamda karşılaştıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinlikleri, normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşleri olan davranışlarının belirlenmesi ve bu davranışlarda ebeveynlerin algılarına göre değerlendirmeni amaçlayan bu araştırma:

- Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin sosyal iletişim etkinlikleri konulu araştırmaları ortaya çıkarmak,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip engelli ailelere iletişim konusunda aileyi bir bütünlük içerisinde ele almak,
- Normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşleri olan problemleri ve ilişkilerin belirlenmesini ortaya çıkarmak,
- Zihinsel engelli çocuğu sahip ebeveynlerin iletişim sorunlarına etkili çözümler getirmek,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin iletişimini değerlendirmek,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin sosyal iletişimde yaşadıkları sorunlar ile ilgili çözüm önerileri geliştirmek,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn ve kardeşlerin engelli kardeşine karşı davranışlarında yaşamış ve yaşadıkları problemlere çözüm önerileri getirmek,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn ve kardeşlerin engelli kardeşine karşı iletişim ve davranışlarında yaşadıkları problemlere ailelere, uzmanlara, kardeşlere ve

eğitimcilerle yeni bir bakış açısı kazandırmak ve iletişim ve davranışlarda gerekli önemlerin alınması yönünden önemli görülmektedir.

Ayrıca, konuyla alakalı yapılan literatüre bakıldığında zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin iletişimi ve normal gelişim gösteren çocuk/çocukların engelli kardeşlerine karşı davranışları, sorunlarının incelendiği araştırma sayısının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda yapılacak bu araştırmanın bulguları da alan yazına sağlayacağı katkılar açısından oldukça önemlidir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma;

- Konya İlinde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilasyon Merkezlerinden Sosyal Destek Hizmeti alan Zihinsel Engelli çocukların anne, baba ve kardeşlerinin örneklem olarak belirlendiği çalışma grubunun evreni yeteri kadar temsil ettiği,
- Zihinsel Engelli çocuğa sahip Ebeveyn ve kardeşinin anketteki sorulara samimi, içten ve gönüllü olarak doğru cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma;

- Konya İlinde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilasyon Merkezlerinden Sosyal Destek Hizmeti alan Zihinsel Engelli 38 öğrencinin 38 anne, 38 baba ve 38 normal gelişim gösteren kardeşlerinden oluşan toplamda 114 kişi ile;
- Çalışmada veri toplamak için kullanılan ölçeği ve araştırmacı tarafından bulunan, *“Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ)”*inde belirtilen sorular ve katılımcılar tarafından bunlara verilen cevaplarla sınırlıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde iletişim etkinliği ve zihinsel engellilik kavramları ve değerleri incelenmiş ve zihinsel engelli sahip olan ailelerin, aile içi iletişim etkinlikleri tartışılarak konu ile ilgili hazırlayıcı bilgiler sunulmuştur.

2.1. İletişim Etkinliği Kavramı

İnsan hayatı boyunca zekâsını, kişiliğini, kültürünü, birikimlerini, değerlerini, yaşam şeklini iletişim alışkanlıkları ve iletişim çabalarıyla ortaya koyar. Duygu, düşünce ve fikirlerini diğer insanlarla iletişim yoluyla paylaşır (Çağdaş, 2002).

Bireyler bu gereksinimleri doğrultusunda, sözlü veya sözsüz dokunuşlarla, yollarla, bakışlarla ve daha farklı şekillerde hayatlarını, hislerini başkalarına iletmeye uğraşmakta ve birbirleriyle bunları paylaşabilmektedir. Yaşamın her döneminde kişiler ya kendilerini anlatma ya da anlatılanı anlama gereksinimi hissetmektedir. Bu ikili ya da daha fazla ilişkiler ise ancak iletişim etkinlikleri sayesinde yapılabilir. İletişim etkinliği kavramı zamanla genişleyen kullanım alanı ve manalarıyla zamanımızda pek çok araştırmanın temeli olabilmektedir. Bu durumla ilişkili olarak pek çok bilimsel öğretilerde iletişim konusundan faydalanılmakta ve birçok disiplin araştırmalarını bu konuda sürdürmektedir. Örneğin; Fizik bilimlerindeki iletişim araştırmaları genel sistemler, bilgi ve sibernetik sistemler teorisinin teknikleri alt başlıkları açısından katılmaktadır. Sosyal bilimler disiplininde ise, kültür unsurunun iletişim etkinliği olarak ifade eden antropologların mevzulara bakış açıları ilk sırada bulunmaktadır. Sosyal psikologlarsa iletişim etkinliğini kişiler arası ilişkiler ve grup içi aktiviteler olarak değerlendirmektedir (Dökmen, 2005).

Bunların yanında ruh bilimi, sosyoloji, siyaset bilimi, gazetecilik ve diğer pek çok bilimsel alan iletişim etkinliği kavramı ile yakın temas kurabilmektedir. İnsan hayatının özellikle toplumsallaşma unsurunun en önemli ve en etkili vasıtası olan iletişim, farklı bilimsel çalışmalarda ve bir takım yazarlar vasıtasıyla farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Literatürde sıkça karşılaşılan iletişim etkinliği tanımlamalardan bazıları aşağıdaki Tablo 2.1.'de sunulmuştur;

Tablo 2.1 İletişim Etkinliği Tanımları

Araştırmacı	Yapılan İletişim Etkinliği Tanımı
Yılmaz (2003)	Bilgiyi üretmek, iletmek ve algılamak sürecidir. İletişim etkinliği kurmakta gerçek gaye anlaşılabilir mesajların verilmesi ve karşı tarafın tutum ve davranışlarında değişiklik oluşturtmasıdır.
Kocaman (2006)	Haber, veri alış-verişi değil, düşünceler, olgular ve bilgilerin iletilmesi ve paylaşılmasını kapsayan kişisel ve ortak etkinliktir. Bir başka ifadeyle, “iletişim etkinliği genel manada, kişiler arasında anlaşmaya dair ve alıcının davranışlarında bir değişiklik meydana getiren etkileşme sürecidir.
Yüksel (2007)	Fikir ve hislerin, insanlar, toplumsal örgütler, toplumlar arası söz, el, kol hareketi, yazı, görüntü vasıtasıyla değiş-tokuş edilmesine yardım eden toplumsal etkileşim sürecidir.
Hoben (2008)	Fikir ve görüşlerin sözel olarak karşılıklı alış verişidir.
Andersen (2006)	Bizim başkalarını, başkalarının da bizi anlamalarına yardım eden bir etkinliktir.
Mead (2004)	İletişim etkinliği bir etkileşim, bir ilişki ve bir toplumsal süreçtir.
Devirieux (2009)	İnsanların sonuçta birbirlerini anlamaya, bir uzlaşmaya veya ortak bir eyleme varmak için karşılıklı olarak fikir alış verişinde veya paylaşımında buldukları bir işlemdir.
Zıllıoğlu (2010)	Bireylin kendini yönlendirmek ve değişen ihtiyaçlarını gidermek için, etrafından gelen uyarıları eleyerek, düzenleyerek etkili bir anlamlandırma ve bunu paylaşma gayretidir.
Dökmen (2005)	Bilgiyi üretmek, aktarmak ve anlamlandırmak süreçleridir.
Cüceloğlu (2000)	İki ferdi ilişki içine sokan psiko-sosyal bir süreçler mekanizmasıdır.
Yüksel (2008)	Bilgi fikir, his, tutum ve zanlarla, davranış şekillerini kaynak ile alıcı arasındaki bir bağlanma yoluyla bir fertten diğer fertte bazı oluklar vasıtasıyla, anlamlarında uzlaşmış simgeler kullanarak ve değişim amacıyla aktarılması sürecidir.
TDK (2021)	His, fikir veya verilerin akla gelebilecek her çeşit yollarla etrafındaki bireylere aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyondur.
Aytekin (2018)	Bir duygu ve görüşün bazı kanallar aracılığıyla iletilmesi sürecidir.
Polat (2009)	Özellikleri ne olursa olsun en az iki insan arasındaki his, görüş, tasarım, izlenim, bilgi, beceri ve haber paylaşımı etkinliğidir. Ayrıca iletişim etkinliği, sosyal ilişkiler açısından mecburi bir bilim ve sosyal uyum için gerekli bir sanat şeklidir.
Özer (2007)	İletişim, bir bütünü farklı açılardan bakarak anlayabilme yeteneğidir. Bir başka deyişle, karşıdaki insanla bir bütünün farklı kolları olmakla beraber aynı bütüne bağlı olduğunu görebilmek, iletişimin en temel gayesidir.

Kaynak: Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2021); Öksüzöğulları, (2013:11-12) ve Aytekin (2018)'nin çalışmasındaki tanımlar kullanılarak derlenmiştir.

İletişim etkinliği süreci bireyler arası bir anlam ve fark etme alışveriştir. Değişikliklerin ve renkliliğin tartışılmayacak bir gerçek olduğu günümüz küresel dünyasında, insanların karşılıklı olarak farklılıklarına saygı duymasını öğrenmesi ve ardından iletişimlerine entegre olması öncelikle istenen bir durumdur (Bolat, 1998;, Aytekin, 2018:43).

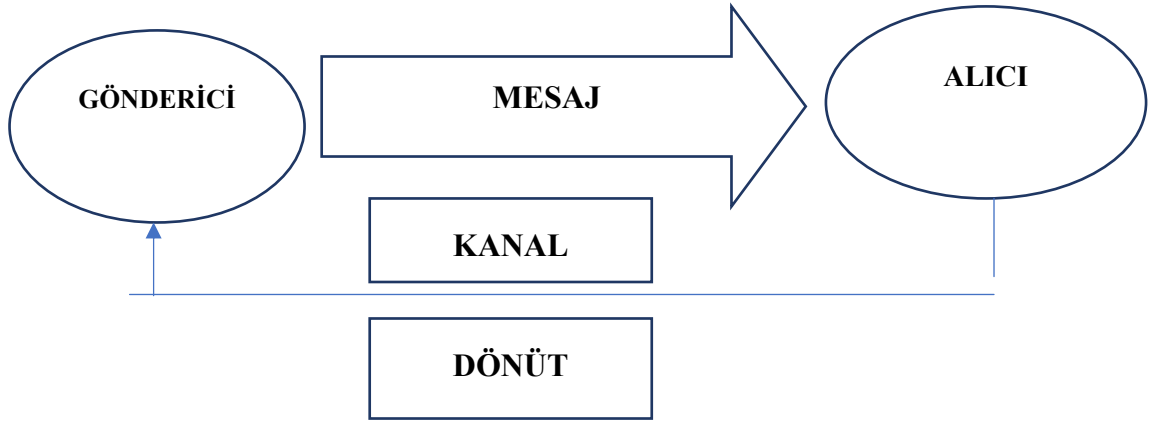
Yukarıda ifade edilen bütün bu tanımlar paralelinde iletişim etkinliği, temel ilkesi paylaşma, etkileşme ve ortaklık kurma olan farklı semboller ve vasıtalarla bağlantıları daha net ve anlaşılır hale dönüştüren, dünyayı daha yaşanılır hale getiren, veri alışverişine dayalı haber vermeyi ve çevresinden haber almaya sağlayan sosyal bir süreçtir (Dikmen, 2005:65).

İletişim etkinliği, insanlık tarihi boyunca toplumların anlaması, anlatması, anlaşması ve başkalarına ulaşabilmesi için en gerekli yoldur. Bireyler çevresindekilerle bir arada olmak, onları etkilemek, kendilerini anlatmak ve insanları anlayabilmek için iletişim kurmak zorundadırlar. Tüm bu hedefler doğrultusunda iletişim etkinlikleri kişilerin hayatında önemli bir rolü bulunmaktadır. İletişim etkinliği her şeyden önce, bireyin kendini bir insan olarak gerçekleştirmesi ve sosyal aşamalara girmesi açısından önemlidir. İletişim etkinlikleri ile bireyler fikir ve görüşlerini açığa vurmak, onları paylaşmak ve değerlendirmek imkanına kavuşur. Çevresindekileri etkilemek ve onlardan etkilenmek, faydalanmak, yararlı olmak ve bir muvaffakiyet yaşamak iletişim sayesinde gerçekleşir. Fertler arasında bulunan ilişkilerin devam etmesi ve yeni bağlantıların oluşturulması iletişim etkinliklerine bağlı kalmaktadır (Bilen, 2004; Kıran, 2008).

Kişiler arası iletişim, insanların birbirlerine farkında ya da farkında olmadan iletmeyi arzu ettikleri his ve fikirlerini ilettikleri bir aşamadır. Bu aşamanın sağlıklı bir şekilde işlenmesi, kişinin güvenli, mutlu ve huzurlu olacağını esas teşkil etmektedir.

2.1.1. İletişim Etkinliği Öğeleri

İletişim etkinliği modeli, “gönderici”, “mesaj”, “alıcı” ve “kanal” olmak üzere dört ana etmeden oluşmaktadır. Bu etmenleri alttaki gösterildiği şekilde sunulabilir:

Şekil 2.1: Basit Bir İletişim Etkinliği Modeli

Kaynak: Bolat, S. (1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: HÜ Eğitim Fakültesi uygulaması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(12), s. 76

2.1.1.1. Gönderici

Gönderici, iletişimi ilk başlatan birim ve mesajları (bilgi, değer, duygu, fikir) alıcıya iletme amacıyla ulaşmasını sağlamaktadır. Bu birim, çizen, yazan, konuşan bir kişi olabileceği gibi; yayınevi, gazete, dergi, basın kuruluşu, televizyon gibi bir örgüt niteliğinde de olabilmektedir (Dikmen, 2005:66). Mesajın yaratıcısı, göndericidir. İletişim süreci başlamadan önce göndericinin bir olgu seçmeli ya da bir düşünce oluşturmalıdır. Nitekim *“Alıcıya iletilecek olgu ve ya fikir, mesajın temelini, iletişim değerinin içeriğini oluşturmaktadır”* (Davis, 1988). Gönderici bir düşüncesini veya düşüncesiyle ilgili bir davranışı anlam yükleyip; alıcıya iletme istediği zaman, ilk olarak söz, ışık, renk, mimik, ses, yazı ve resim gibi simgelerden en az biriyle yapılan bir mesaj biçimine getirmesi beklenmektedir. Çilent (1988) beyan ettiği gibi mesajı bir metot ve ya araçla alıcının duyu organlarından en az bir tanesine iletme zorunluluğu bulunmaktadır.

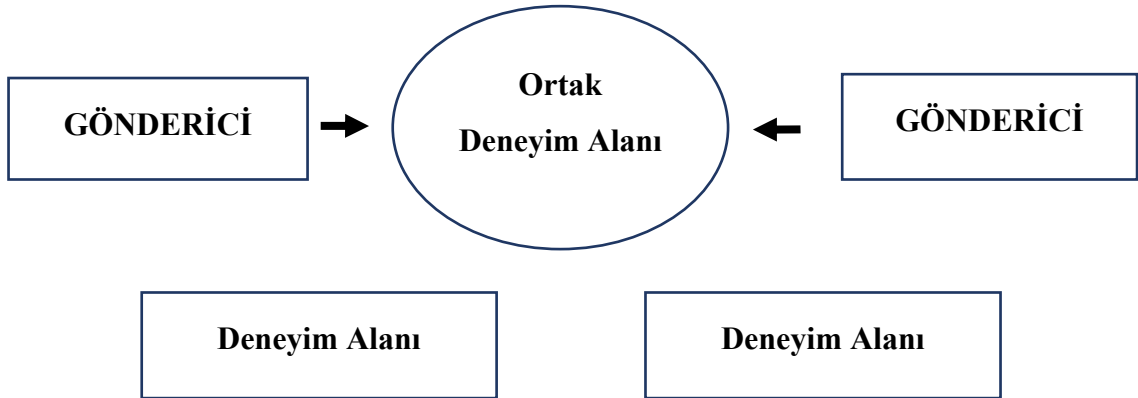
2.1.1.2. Mesaj

İletişimde; alıcı ve gönderici için aynı anlamı taşıyan simgeler ile beyan edilen bilgi, duygu ve düşünceye mesaj denilmektedir. *“Göndericiden alıcıya iletilen mesaj, yazıyla, sözle ya da işaretlerle iletilebilir”* (Oskay, 1985, akt; Özer, 2007:34). İletişim etkinliği sürecinin başarılı kılınabilmesi için, mesaj, alıcının dikkat ve ilgisini çekecek şekilde

oluşturulmalı ve alıcı ve göndericinin ortak hayat tecrübelerini gösteren simgeler ile gönderilmelidir.

Alıcıyla gönderici arasındaki iletişim etkinlikleri sürecinin gerçekleşmesi, Alıcıyla gönderici bir bütünlük ve tutarlılık içinde ve ortak tecrübeye sabit olmalarını şart kılar. *“Bunun içindir ki, kaynak mesajı kodlarken hedefin kolaylıkla uyum içerisine girmesini sağlayacak şekilde, yani, alınan mesajı, göndericinin deneyimlerine çok benzeyen deneyimlerle ilişkilendirecek şekilde kodlamaya çalışır”* (Oskay, 1985, akt; Özer, 2007:34).

Göndericiyle alıcı iletişim etkinlikleri yaparlarken, yani gönderici mesajını düzenlerken, alıcıda mesajı çözerken, ortak tecrübe sahasından faydalanır. Ortak tecrübe sahası ne kadar genişse, iletişim o kadar kolay olacaktır. Bu olayı aşağıda bulunan şekildeki gibi sunulabilir:

Şekil 2.2: İletişim Etkinliklerinde Gönderici ve Alıcının Ortak Deneyim Alanı

Kaynak: Bolat, S. (1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: HÜ Eğitim Fakültesi uygulaması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(12), s. 76-77

2.1.1.3. Kanal

Kanal, iletişim etkinlikleri sürecinde mesajın göndericiden alıcıya iletilmesini sağlayan vasıta. Mesajın alıcıya gitmesi için, alıcının duyu organlarından en az birine varması lazımdır. Mesajın bu şekilde alıcıya iletilmesini sağlayan araç, yani kanal, yazı, ses, resim, mimikler olabilmektedir. İletişim etkinliklerinde çok farklı kanallar bulunmaktadır (Oskay, 1985, akt; Özer, 2007:35)

Gönderici (birey ya da örgütün), mesajın etkisini arttırmak için mesaja en uygun aracı bulması gerekmektedir. Aracı en iyi şekilde belirlemek için; alıcının fonksiyonları, mesajın nitelikli olması, kanalın özellikleri, zaman, mekan gibi değerlere dikkat edilmesi gerekmektedir (Oskay, 1985, akt; Özer, 2007:35).

2.1.1.4. Alıcı

İletişim etkinliği sürecinin en dikkat çekici unsurlarından birisi de alıcıdır. Gönderici, belirli bir gayeye ulaşabilmek için, simgelerle ifade ettiği mesajını, belli iletişim vasıtalarıyla ve farklı iletişim yollarını izleyerek alıcıya gönderir. Mesaj, sözle, yazıyla ya da işaretlerle yaratılabilir. Mesajın alıcıya gönderilmesi, iletişim etkinliğinin yapılabilmesi için yeterli olmamaktadır. İletişim etkinliğinin yapılabilmesi için, alıcının mesajı yok etmesi, kendi denem ve düşünceleri ile yeni manalar yüklemesi, bu manaları simgeler ile mesaj şeklinde getirip, gönderici faktörüne ulaştırması gerekmektedir (Bolat, 1996:77).

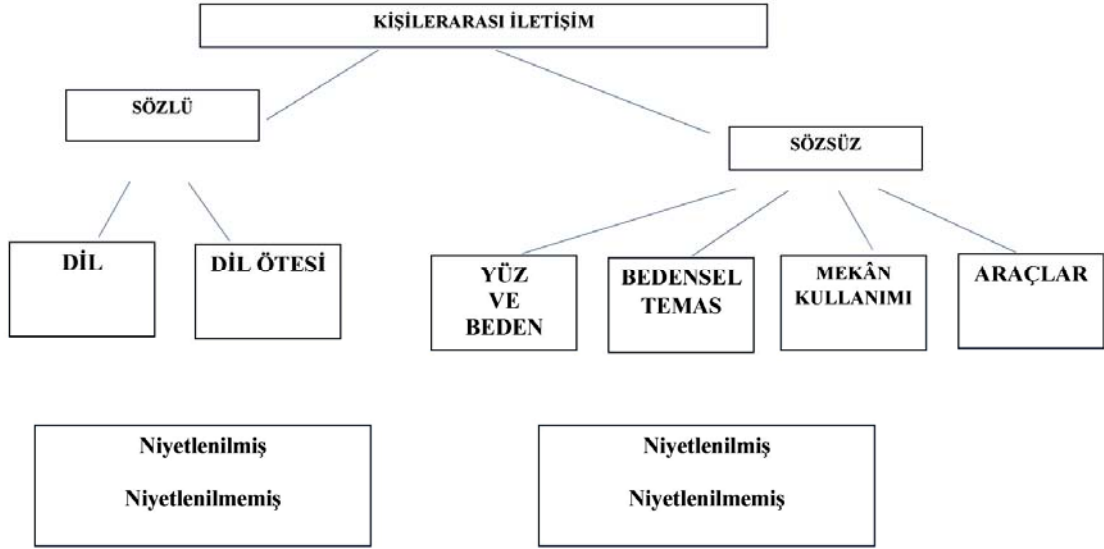
2.1.1.5. Dönüt

İletişim etkinliği sürecinde, göndericinin alıcıya gönderdiği mesajın, alıcı tarafından tekrardan kodlanarak üretilerek, göndericiye iletilmesine dönüt adı verilir. Herhangi bir şekilde dönüt sağlanmadıkça, gönderici, iletişim gayretlerinin alıcı üstündeki etkisini anlamaz. Göndericinin lazım alıcıyla alakalı kanılarını değiştirebilmesi' için dönüt faktörüne ihtiyaç vardır. *“Göndericinin alıcıyla önceden ilişki kurmadığı olaylarda göndericiye iletilmesine tepki göstermeye hazırlıklı olması gerekmektedir”* (Aytekin, 2018:20).

2.1.2. İletişim Etkinliği Türleri

İletişim etkinliği ifadesi söylenince genellikle kişiler arasındaki sözlü şekilde beyan edilen ‘*konuşma*’ akıllara gelmektedir. Ancak İletişim etkinlikleri yalnızca sözlü bir süreç olmamaktadır. Bireyin yaşadığı her zamanda, her mekanda, her olgu ya da olayda, her alanda iletişim süreci devam etmektedir (Polat, 2009). Psikoloji disiplini bünyesinde yaygın olarak kullanılan sınıflamaların birinde iletişim etkinlikleri; *“kişi içi iletişim”*, *“kişiler arası iletişim”*, *“örgüt içi iletişim”* ve *“kitle iletişimi”* olmak üzere dört temel sınıfa ayrılmıştır. Kişilerarası iletişim etkinliği ise sözlü ve sözlü olmayan iletişim olarak ikiye ayrılmaktadır.

Dökmen (2005), ilgili yazında bulunan kişilerarası iletişim etkinliği sınıflamalarını inceleyerek, bir sınıflama şeması meydana çıkarmıştır. Bu şema, Şekil 2.3'te sunulmuştur.

Şekil 2.3: Kişilerarası İletişim Etkinliği Sınıflaması

Kaynak: Dökmen, Ü. (2005). İletişim Çatışmaları ve Empati.(33. Basım). Sistem Yayıncılık, İstanbul, s.32

Aşağıda bu sözel ve sözsüz iletişim etkinliği kavramları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.1.2.1. Sözel (Sözlü) İletişim Etkinliği

İleti alışverişinin canlıların ortak bir özelliği olmasının yanında, sadece insanlar arasında his, fikir ve bilgi aktarımı simgeler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu da insanın simgeleştirme kabiliyeti sayesinde gerçekleşmektedir. İnsanlarda iletişim etkinliklerinin temel faktörü dildir. Bu dilin temeli ise konuşmadır (Kuzu, 2003). Dil insanın temel aynası olarak bilinmektedir. İnsanları bilmenin, tanımanın, fark etmenin, en gerçek işareti konuşmak olarak bilinir, yani sözel iletişim etkinliğinde bulunmaktır (Kayaalp, 2002).

Sözlü iletişim etkinlikleri, hem direkt, hem de belli iletişim yolları ile olsun, mutlaka bir iletişime gereksinim duymaktadır. Kişiler arasındaki iletişim, hem direkt olsun, hem de

sözsüz yollar ile yapılışın, çok sayıda ve değişik yazılı ya da sözel işaretlerin kullanılması ile oluşur (Acar, 2009:41). Sözel iletişim etkinliği, bilgilendirme, karşılıklı konuşma, toplantı ve seminerlerdeki söyleyişler, halka hitaplar, görüşmeler vb. biçiminde söz ve cümleler ile yapılan iletişim şeklidir.

Gönderici ve alıcı arasındaki her tür konuşma sözel iletişim kapsamında değerlendirilir. Sözlü iletişim etkinlikleri yüz yüze yapıldığı gibi radyo, televizyon ve telefonla, yani medya iletişim araçları ile de yapılabilir. Sözlü iletişim etkinlikleri sürecinde ses tonu, ses hızı, ses şiddeti, vurgular, duraklamalar çok önemli görülmektedir. Sözel iletişim etkinliği en yaygın ve etkin kullanılan bir iletişim tekniğidir. Sözlü iletişim etkinliğini sağlıklı ve doğru kullanabilmek adına, etkili ve güzel konuşmak, duymak ve dinlemek, soru sormak ve dönüt bildirmek lazımdır. Sözel iletişim etkinliği, iletilerin dildeki kelimeler, deyimler ve dilbilgisi ilkeleri ile karşı tarafa iletilmesidir (Megep, 2007, Akt: Öksüzöğulları, 2013:17).

2.1.2.2. Sözsüz (Sözlü Olmayan) İletişim Etkinliği

Trafik ışıkları ve levhaları ve yollardaki çizgiler ve semboller, spor müsabakalarında hakemin el ve kol hareketleri, işitme duyusunu kaybeden iki bireyin yüz, el ve kol hareketleri ile konuşmaları, akranlarla oynanan sessiz sinema ve daha birçok fiil ve hareket vb. tüm bu ifade edilenler, sözlü olmayan iletilerden yalnızca birkaçına örnek teşkil etmektedir. Sözsüz iletiler, iletişim etkinliğinin en etkin unsurlarındandır. Bir bakış, bir jest veya bir mimik bazen sözcüklerin arkasında kalan anlamları daha iyi şekilde anlatır (Özer, 2007). Kişilerarası iletişim etkinliğinde, hiçbir kelime kullanılmadan da birçok mesajlar iletebilir. Sözlü olmayan iletişim etkinliği; bireyler arasında konuşma haricindeki kanallarla gerçekleşen iletişim türüdür. Sözsüz iletişim etkinliği, kültürden kültüre farklılaşabildiği gibi, kadın ve erkek arasında hatta insandan insana göre de farklılık yaratmaktadır (Kaşıkçı, 2002).

Sözlü olmayan iletişim etkinliğinde dikkat edilmesi gereken ana prensip, iletişime geçmeyi arzu edilen bireyin sergilemiş olduğu havle hareketlere uyum ve benzerlik sağlamaktır (Özer, 2007). Sözsüz iletişim etkinliği, iletişim yokluğunu imkansızlaştırma, hisleri yetkin şekilde dile getirme, kişiler arası ilişkileri manalandırma ve saptamada, güvenilir iletiler sağlamada etkindir (Polat, 2009). İnsanlar arasında yüz

yüze iletişim etkinliğinde sözlü iletişimin sınırlarının ve anlamın tespit edilmesinde yüz ifadeleri, beden hareketleri, ses tonlaması her daim etkilidir. Özetle, sözlü olmayan iletişim etkinliği sözel içeriğin anlamlandırılmasında ve değerlendirilmesinde önemli ve güvenilir işaretleri verirken sözel iletişim etkinliğini destekler ve pekiştirmektedir.

Özer (2007), sözsüz iletilerde; el ve kol, göz, baş ve yüz hareketleri, karşısındaki insanla oturma biçimi ve aradaki mesafe olacak şekilde 5 temel davranış grubu ile sınıflandırmıştır.

2.1.3. Dinleme Becerileri

İletişim etkinliğinin sağlıklı bir biçimde oluşturulabilmesi karşısındaki bireyi dinlemek çok önemlidir. Böylece o insanın gönderdiği mesajlar doğru bir şekilde fark edilmektedir. Bu da iletişimi verimli kılar. Karşısındaki bireyle ne kadar fazla konuşulur ise o kişi ile iyi ve etkin iletişim etkinliğinde bulunduğu düşünülmektedir. Oysa dil ile iletişim demek çok konuşmak anlamını taşımaz. Konuşmaktan çok karşı tarafı dinlemek daha değerlidir. Karşısındaki insan ne kadar çok dinlenilirse, o kadar çok anlaşıldığı zannedilir. Aksi takdirde tek başına konuşuyormuş zannından öteye gidilemez. Karşısındaki insanla doğru iletişim etkinliğinde bulunabilmek için çok konuşmaktan ziyade karşı tarafı etkili bir biçimde dinleyip de etkin bir iletişim etkinliğinde bulunulabilmektedir (Coşkun, 2008).

İşte iletişim becerileri bu noktada önem arz etmekte ve üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği bilinmektedir. Çocukların duygusal ve sosyal açıdan tatmin edici ilişkiler ve sağlıklı iletişim etkinlikleri kurmalarına yardım edebilmek için etkin dinleme becerilerini kazandırmak ailelerin bir görevidir. Bu bağlamda etkin dinleme becerileri şöyle sıralanabilir (Öksüzoğulları, 2013:21-25);

Pasif dinleme ve kabul onay mesajları verme,

Kapı aralayıcı mesajlar verme ve karşısındaki cesaretlendirme,

- Uygun bir şekilde kendini açma,
- Ben dili ile iletişim etkinliği kurmak ve duyguların dile getirilerek olumsuz duyguların yaşandığı kişilere davranış ve durumun tanıtılması,
- Empati kurmak ve empatik dinleme yapmak,

- Aktif dinleme yapmak ve dinlemeye odaklanarak dinlediğine dair açık mesajlar vermektir.

2.1.4. Aile İçi İlişkiler ve İletişim Etkinliği

Sağlıklı ve doğru kurulan iletişim etkinlikleri, çocuğun psikolojik sağlığı açısından oldukça önemlidir. Çocuğun iletişim becerileri edinmesinde ebeveynlerin rol ve sorumluluğu bulunmaktadır. Çocukla girilen etkin bir iletişim etkinliği, onun kendine güvenmesi ve etrafındakilere saygısının gelişmesi için en önemli kaynaklardan birisidir. Aileler çocuklarına da konuşma ve kendini ifade etme şansı sağlayarak önce kendini “*birey*” olarak algılamasına ve öz güvenini kazanmasına olanak tanınmalıdır. Çocukların sağlıklı iletişim etkinlikleri kurmaları için iletişim konusunda ebeveynlerinin bilgi ve yeteneklerine sahip olmaları, çocuklarını kabullenen bir tutum sergilemeleri, onları dikkatlice dinlemeleri şarttır.

Çocuğun gelişimini etkisi altına alacak ebeveynlerden kaynaklı faktörler arasındaki en değerli ve önem arz eden aile içi iletişim etkinliği ve karşılıklı sevgi, saygıdır. Aile içerisinde eşlerin birbirine ne şekilde davrandığı, ebeveynlerin çocuklarına nasıl davranışlar sergilediği, ailedeki çocukların sağlıklı gelişimleriyle yakından alakalıdır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışları, çocuğun öz-benlik kavramını düzenlemesinde rol oynamakta ve böylece çocuğun benlik algısına büyük etkide bulunmaktadır (Çakmaklı, 1999).

İletişim etkinlikleri bütün canlılar arasında özellikle de insanlar arasında asırlardan beridir devam eden temel bir olgudur. Kişinin sağlıklı gelişmesinde ve her türlü eğitiminde pek çok vazifesi ve fonksiyonu olan aile, iletişim etkinlikleri açısından da çok önemli bir kurumdur. Çocukların doğru bir şekilde gelişimde bulunmaları için ebeveyn ve çocuklar arasında etkili bir iletişim etkinliğinin oluşturulması gerekmektedir (Tuzcuoğlu, 2004).

İletişim grubu olarak aile içerisinde düzenlenen sağlıklı aile mekanizması, ailenin ihtiyaç ve beklentilerini doğal olarak karşılar ve her bir aile ferdi, o aileye ait olmaktan mutluluk duyar. İletişim alışverişi, aile sisteminin işleyişinde ve işbirlikçiliği, karar verme gibi fonksiyonlar için lüzumludur. Doğru ve kaliteli bir iletişim etkinliği, ailede bireylerin birbirlerini daha iyi anlamalarına, birlikteliğin gelişmesine, insanların

kendilerine ve başkalarına saygılı olmalarına imkan tanımaktadır. Aileler ile yapılan araştırmalarda da kaliteli iletişim etkinliklerinin olduğu ailelerde, aile ilişkilerinden elde edilen doyumun daha fazla olduğu saptanmıştır (Aydın Yılmaz, 2006:61).

İletişimsel etkinliklerinin aile içinde empati, uyuşum ve saygı iletiminde çok önem arz eden bir konumu bulunmaktadır. Karşıda duran bireyle empati kurmak, o kişiye anlamak veya anlayamamak gibi aile fonksiyonlarının temel özelliklerinde iletişim etkinliği vardır (Cüceloğlu, 2001:54-55).

Ailesiyle olan iletişim etkinliği, çocuğun dünyasında büyük değerler barındırır. Anne baba-ocuk diyaloglarında, ancak tarafların his ve fikirlerini birbirine iletmeleri ve başarılı bir etkileşimde bulunmaları sayesinde problemlere zmler bulunabilir. Karşılıklı İki taraf arasında birbirine ilişkin mesaj alışverişi diye ifade edilen iletişim etkinliklerinin oluşturulamaması, duygu ve davranışların bastırılması ve sıkıntuların halledilememesi demek anlamını taşır ki, böyle bir ortam oldukça sağlıksızdır (Bozdağ, 2006). İnsanlar arasında, özellikle ebeveyn ile çocuklar arasında kaliteli ve doğru bir iletişim etkinliğinin olduğu ailelerde, çocukların her türlü düşünce ve duygularını anlatmalarına izin verilmektedir. Aileyi alakadar eden her mevzuda çocuklara bilgiler sunulur. Sağlıklı ailelerde herkesin hem meknsal, hem de psiko-sosyal yönden bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Sağlıklı ailede koşulsuz bir sevgi bulunur (Sürücü, 2005:112).

Doğru iletişim etkinliğinin olduğu aile ortamında çocuklar daha özerk ve bağımsız bir kişilik kazanırlar. Düşünme, fikir, görüş ve duygularını belirtme özgürlüğü ve alışkanlığı edinirler. Buna karşın etkin bir iletişim etkinliğinden yoksun, iletişim engellerinin var olduğu bir ailede çocukların gelişimi de etkilenir. Bu Şekildeki ailelerde büyüyen çocuklar düşünemeyen, his ve görüşlerini açıkça anlatmayan bağımlı bireyler haline dönüşürler. İlerleyen hayatlarında farklı problemler ve uyum sorunları yaşarlar. Bu sebeplerden dolayı aile ortamında anne-baba ve ocuk arasında doğru bir iletişim etkinliği kurulması çok önemlidir (Cüceloğlu, 2001:55).

nder (2007)'e göre sağlıklı ve doğru iletişim etkinliğinin bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi iletişim etkinliği için yeterli zaman dilimidir. İletişim etkinliğin ilk Őartı bireylerin karşılıklı olarak yeteri kadar süre ve imkn ayırabilmeleridir. Aile içi iletişim etkinliğinin diğer iletişim çeşitlerinden özellikle farklı olan tarafı ilişkinin sevgi unsurudur (kszoğulları, 2013:37-38). Ailede egemen olan

sevgi, aile üyelerini bir arada sımsıkı tutan ve onları birbirine bağlayan kuvvettir. Ancak bu noktada önemli olan bu sevginin dile ve duygulara yansımalarıdır. Aile üyeleri birbirlerine hissettikleri sevgiyi, sözel ya da sözel olmayan biçimde belirtebildiği sürece iletişim etkinlikleri de sağlıklı ilerleyecektir. Bir başka etkili iletişim etkinliği özelliği diyalog halinde iletişim kurabilmektir. Diyalog karşılıklı olarak his ve görüşlerin belirtilmesi, iletişim etkinliğinin iki yönlü olmasıdır. Bir insanın yalnızca kendi problemlerini, hislerini ifade etmesi iletişim etkinliğini engellemektedir. İletişim etkinliği aile içerisinde paylaşılmalı ve iletişimi ortadan kaldırılmamalıdır. Özellikle aile içinde görülen iletişim etkinliğinde çocukların da sohbetlere dahil olması, fikirlerinin alınması sağlıklı ve mutlu bir aile tablosunu oluşturmanın temelinde bulunmaktadır. Her aile ferdine konuşma hakkını tanımak ve konuştuklarını değer vermek etkin bir iletişim etkinliğini meydana getirecektir (Öksüzogulları, 2013:37-38).

2.1.5. İletişim Etkinliği Engelleri

Aileler çocukları ile veya herhangi iki insan birbirleri ile iletişim etkinlikleri kurarlarken çok sık dinliyorlar ve çok sık konuşuyorlar. Ancak kişilerarası iletişimde insanlar birbirlerini dinlerken ve kendilerini ifade ederken farkında olarak veya olmayarak “*iletişim engelleri*” kullanabilmektedirler. Bu da kurulan iletişimin sağlıklı, kalitesiz, etkisiz ve verimsiz olmasına yol açmaktadır. İletişim etkinliğinde oluşan engeller karşımızdaki kişiyi dinlerken iletişimin önünü tıkayan, yani iletişim kurulan kişinin daha çok şey anlatmasını engelleyen öğelerdir (Türkkan, 2011). İletişim engelleri adı üstünde sağlıklı iletişime engel koyar ve iletişimin kesilmesine sebebiyet verir.

Thomas Gordon (1996), iletişim engellerini “*kirli düzine (dirty dozen)*” diye adlandırarak 12 başlık altında toplamıştır:

- Emretme, Yönetme
- Uyarma, Tehdit etme (Gözdağı verme)
- Ahlak bekçiliği, Vaaz verme
- Öğüt verme, Çözüm getirme
- Mantık boyutuna çekme, Tartışma
- Yargılama, Eleştirme, Suçlama

- Övme, Görüşüne Katılma,
- Etiketleme, Ad takma, Gülünç duruma düşürme
- Analiz (Tahlil) etme, Teşhis (Tanı) koyma
- Güven verme, Teskin etme, Teselli etme
- İnceleme, Araştırma, Soruşturma
- Konuyu değiştirme, İşi Alaya Vurma, Şakacı Davranma

2.2. Engellilik Kavramı

Engel yetersizlik sahibi olan kişinin çevre ile olan etkileşimde karşılaşılabildiği sorunu işaret etmektedir (Koca, 2010:4). Engellilik kavramı, kişinin bir ve ya daha fazla hayati aktivitesini büyük oranda sınırlayabilen zihinsel veya fiziksel bozukluk, bu tarz bir bozukluk kaydı; ya da bu tarz bir bozukluk olarak açıklanmaktadır (Koca, 2010:4).

Bireyin engel durumu bulunmadan önce yapmış olduğu fakat engellilik nedeniyle yapamadığı veya çevresi tarafından yapmasının beklendiği etkinlik, faaliyet ve durumları yetersizlik ve özürülük nedeniyle yerine getirememesi durumudur (Efe, 2006:169).

‘Engelli bireyin, diğer bireylerden farklı olarak fiziksel, zihinsel, ruhsal, düşünsel veya algılama yönlerinden dolayı toplum içerisinde aktif olarak yer edinmemesi’ şeklinde tanımlar (BÖİB, 2010).

“Sosyologlar” sosyal problemlere yönelik bakış açımızın ve farkında olmamızın az da olsa ifade ettiğimiz kelimelerle şekillendirildiğini iddia etmektedirler. Türkiye’de ise geçmiş yıllarda *“sakat”* kelimesi daha geniş bir biçimde söylenirken, bu kelimenin negatif anlamlar çağrıştırması sebebiyle artık daha çok *“özürlü”* sözcüğü kullanılmaktadır. Fakat son günlerde bu sözcük de negatif algılandırmayı oluşturması sebebiyle artık insanlar tarafından *“engelli”* kavramının ifade edildiği görülmektedir (Dalbay, 2009: 34). Dolayısıyla *“toplumsal, ekonomik ve politik özellikler ve süreçler, sakatlık, özürülük ve engellilik kavramlarının ele alış biçimini ve engellilere bakış açısını belirlemekte ve yeniden üretmektedir”* (Sallan Gül ve diğerleri, 2014:165).

“Engelli” kelimesinin yerine, farklı kelimeler kullanıldığı için kavramsal anlamı konusunda belirsizlikler vardır (Öztürk, 2011:17; Efe, 2006:170). Bu belirsizlik, yasa ve yönetmeliklerin konuya farklı yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Özürlü, engelli ve sakat kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılsa da bu kelimeler kavramsal olarak, farklı anlamlar taşımaktadır (Öztürk, 2011: 17; Koca, 2010:4-5).

2.2.1. Engelliliğin Tanımı

Uzunca bir zamandır sakatlık araştırmaları “insan” ile sosyal bilimlerden çok medikal bilimlerin çalışma alanı olarak görölmüştür. Yani “sakatlık” bireysel bir sorun biçiminde düşünölmüş, sağlıkla ilgili personele de bu sorunu çözebilecek tek potansiyel sorumlu şekilde bakılmıştır. Bunun sonucunda sakatlık hareketleri ve araştırmaları bu medikal merkezli bakış açıları ile güçlü mücadeleler gerçekleştirmiştir (Bezmez ve diğerleri, 2011:18).

“Sakatlık” araştırmalarında “Tıbbi-Bireysel Model, Sosyal Model ve Sakatlık veya Yeti Yitimi Sosyolojisi” olmak üzere üç ana teori öne çıkmaktadır. “Tıbbi Bireysel Model sakatlığı doğuştan ya da sonradan bireylerin başına gelen talihsiz bir durum, yani bireyin kendisinden kaynaklanan bir eksiklik veya hastalık durumu” diye ifade etmektedir. “Sosyal Model” ise sakatlığı olan bireyleri ve vücutlarından çok bu bireylerin engellenmesine neden olan sosyal eylemlerin sorgulanması gerektiğini belirtmektedir. Böylece problemin temeli sakatlığı olan kişi ya da “yeti yitimi” olarak vücudu olmamakta; hakim sosyal eylemler, kuruluşlar ve toplumsal çevre olmaktadır. “Sakatlık alışmaları” aslında hakim yaklaşım olan “Tıbbi-Bireysel Model” e karşıt olarak çıkmıştır (Bezmez ve diğerleri, 2011:19).

Türk Dil Kurumu’na göre engelli “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021).

Engelliliğe ilişkin birçok farklı görüş ve tanımlama bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 1980 yılında yayınlamış olduğu İşlev ve Yapı Farklılıkları, Yeti Yitimi ve Özürlerin Uluslararası Sınıflandırması belgesinde engellilikle ilgili temel kavramlar tanımlanmış ve engelliliğin sağlık boyutuna ağırlık veren bir sınıflandırmayla

bu konuda üç ayrı kategoride tanımlama geliştirmiştir (Gül, 2008). Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre ise engellilik, bir yetersizlik veya özür nedeni ile sosyal ve kültürel faktörlere, cinsiyete, yaşa bağlı olarak kişi tarafından yerine getirilmesi gereken rollerin kısıtlanması veya yerine getirilmemesi halidir (WHO, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 1980 yılında yayınlamış olduğu İşlev ve Yapı Farklılıkları, Yeti Yitimi ve Özürlülerin Uluslararası Sınıflandırması belgesinde engellilikle ilgili temel kavramlar tanımlanmış ve engelliliğin sağlık boyutuna ağırlık veren bir sınıflandırmayla bu konuda üç ayrı kategoride tanımlama geliştirmiştir. Bunlar;

a-Yetersizlik (Impairment): Fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapının kaybını ya da normalden sapması halini ifade eder. Bu tanım özellikle organ düzeyindeki bozuklukları ifade eder.

b-Özürlülük (Disability): Bu tanım fiziksel ve zihinsel yeti kaybını ifade etmektedir. Sağlığın bozulması sonucu oluşan yetersizlikten dolayı bir yeteneğin normale oranla azalması veya kaybedilmesi olarak tanımlanır.

c-Engellilik (Handicap): Yetersizlik veya özürlülük halleri nedeniyle kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel düzeyine göre normal kabul edilen yaşam gereklerini yerine getirememesidir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; WHO, 2011).

Türkiye'de "engelli" kavramı 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 3. Maddesinin c fıkrasında tanımlanmıştır. Ülkemizde temmuz 2005 Tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 5287 sayılı Engelliler hakkında Kanunu'nun 3. Maddesi'nde de geçen bu tanıma göre; "*Engelli*", *doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişiyi,*" ifade etmektedir (2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 5378)

"Engellilerin Haklarına İlişkin sözleşmede" ise "*engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri*

içermektedir” şeklinde tanımlama yapılmaktadır (Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 2008: 10).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na göre engelli, doğuştan veya sonradan bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi sonucu toplumsal yaşama uyum sağlayamayan ve günlük gereksinimlerini karşılayamayan, korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir (SHÇEK Kanunu, 1983; SHÇEK genel müdürlüğü 27691 sayılı yönetmelik, 2010).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); Haziran 1983 tarih ve 159 sayılı “*Sakatların Meslekî Rehabilitasyonu ve İstihdamı*” Sözleşmesi’nin 1. maddesine göre “*sakat*” terimi, kendisine uygun bir iş temini, bu işin muhafazası ve kendisinin işinde ilerleyebilme hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel ve zihinsel bir özür sonucunda önemli ölçüde azalmış olan bireyi ifade eder (Küllü, 2008).

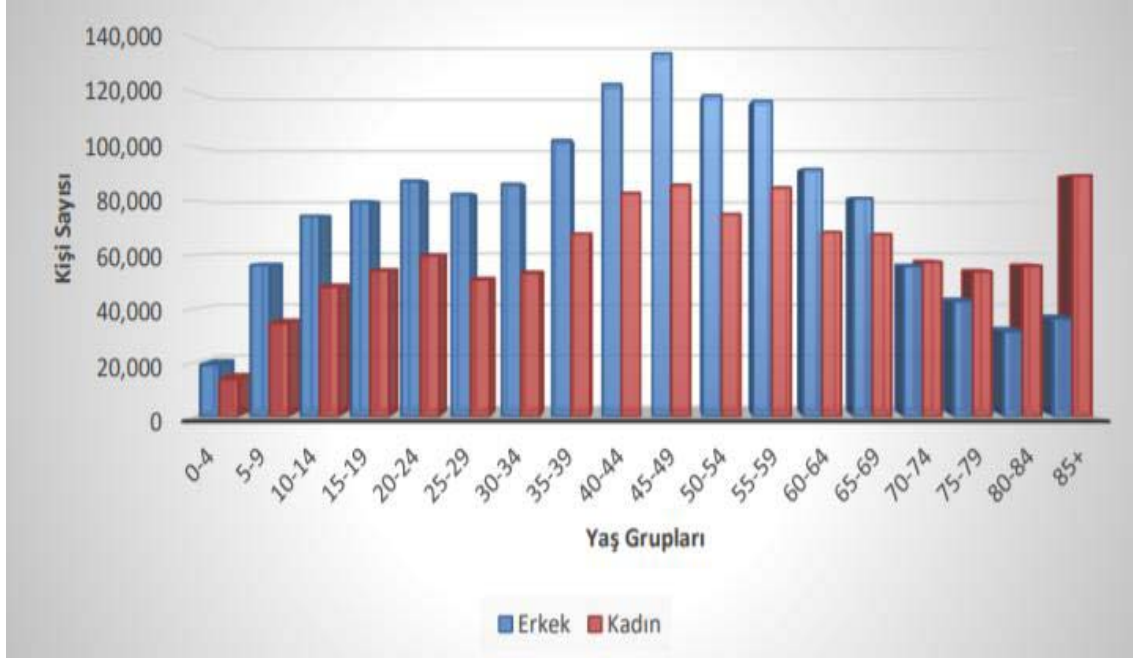
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek 3447 sayılı Sakat Kişilerin Hakları Bildiri’sinin 1. Maddesinde engelli; normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantılarında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel ya da ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar sakattır.” şeklinde tanımlamaktadır (Özürülüler İdaresi Başkanlığı I. Özürülüler Şurası, 1999:74).

Engel en basit tanımı ile toplumda pek çok insanın yapabildiği bazı hareketleri ve davranışları yapmada eksiklidir. Türkiye mevzuatındaki engelli olmanın ve engelli bireyin ifade edilmesine yönelik yapılan tanımlamaların haricinde birtakım çalışmalarda farklı engellilik tanımlamaları bulunmaktadır. Bu engellilik tanımlamaları ise şu şekilde belirtilmektedir:

Engellilik, bireyin yetersizliği yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamaz durumda kalmasıdır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1998).

Marshall özürülülüğü “*özürülülük; körlük, felç ya da zihinsel engellilik gibi fiziksel ya da zihinsel işlevlerden birinin ya da birden çoğunun, hastalıktan farklı olarak kalıcı biçimde kaybedilmesi veya eksik olmasıdır*” olarak tanımlamıştır (Marshall, 1999: 573; Akt: Akın, 2015:15).

Tomanbay ise “engelli birey ve engellilik; doğal dirimsel varlığında herhangi bir eksiklik, sakatlık bulunan insan ve bedenindeki herhangi bir organının kısmen ya da tamamen işlememesi durumu” diye belirtmektedir (Tomanbay, 1999: 201).

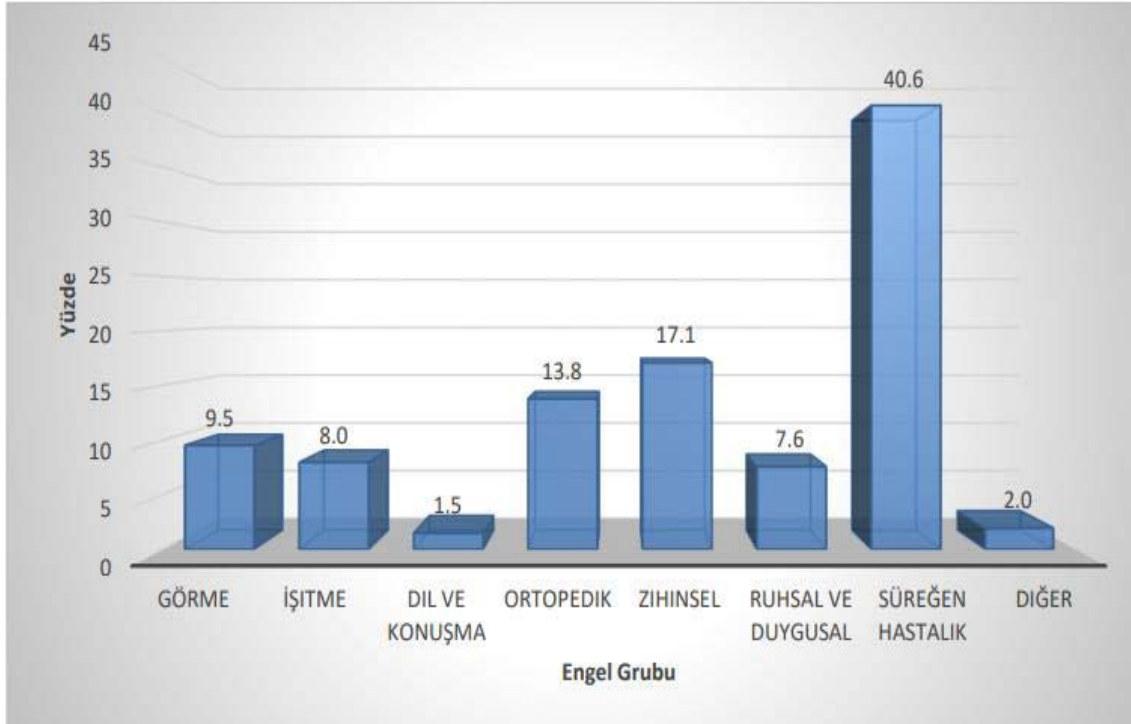

Şekil 2.4: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımlar

Kaynak: (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bülteni, 2021)

Şekil 2.4’de, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 2020 yılında yayınladığı Engelli ve Yaşlı Bülteni 2020’ye göre Şekil 2.4. de verilen değerler toplam erkek engelli birey sayısının kadın engelli birey sayısına oranla daha yüksek olduğu, 45-49 yaş arası erkek engelli nüfusun diğer yaş gruplarına göre daha çok sayıda olduğu kadın engelli nüfusun ise en yüksek sayıya 85 yaş ve olduğu görülmektedir. Türkiye’de “Ulusal Veri Tabanı” Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (eski adıyla) tarafından Engelli Sağlık Kurulu Raporları esas alınarak oluşturulmaktadır. Ulusal Veri Sistemine kayıtlı yaşayan engelli ve hayatta olan erkek nüfus; 1.414.643’ü, kadın nüfus; 1.097.307’i, toplam nüfus ise 2.511.950’ dir. Ağır engelli birey nüfusu ise 775.012 olarak tespit edilmiştir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2020).

Engellilik rahatsızlığın hangi organ ve durumdan kaynaklandığına ve vücutta meydana gelen rahatsızlığın süresine göre çeşitli başlıklar altında gruplandırılmaktadır.

Şekil 2.5: Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Veri Sistemine Kayıtlı Kişi Sayısı Üzerinden Oranlar)

Şekil 2.5’de verilen grafikte Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2021 verilerine göre, Türkiye’de en yüksek nüfus oranına sahip engelli grubu yüzde 40,6 ile süreğen engelliler iken yüzde 17,1 ile zihinsel, yüzde 13,8 ile ortopedik, yüzde 9,5 ile görme, yüzde 8,0 ile işitme, yüzde 7,6 ile ruhsal ve duygusal, yüzde 2,0 ile diğer ve yüzde 1,5 ile dil ve konuşma engelliler olarak tespit edilmiştir.

2.2.2. Engelliliğin Nedenleri

Engellilik nedenleri doğum öncesi nedenler, doğum sırasında gelişen nedenler, doğum sonrası nedenleri ve diğer nedenler olarak gruplandırmak bu nedenleri daha iyi açıklanmasını sağlamaktadır. Aşağıda ilgili başlıklar altında bu nedenler ayrıntılı şekilde ortaya konmuştur.

2.2.2.1. Doğum Öncesi Nedenler

Doğum öncesi dönemde annenin beslenme düzeni, annenin sağlık durumu, enfeksiyonlar, ilaçlar, radyasyon, gebelik yaşı, zararlı alışkanlıkları, kan uyuşmazlığı gibi kalıtsal ve çevresel etmenler engelli çocukların dünyaya gelmesine neden olan etmenler olarak bilinmektedir (Yavuz, 2016).

Doğum öncesi nedenler aşağıdaki gibi gruplandırılarak da özetlenebilir (Aktürk, 2012:19);

- Doğumsal ve Genetik Bozukluklar
- Akraba Evliliği
- Annenin ilk üç ayında geçirmiş olduğu Bulaşıcı ve Ateşli Hastalıklar; Herpes simpleks virüsü, Frengi (syphilis), felç, Tüberküloz, Bilinmeden kullanılan ilaç, Menenjit, Kızamıkçık, Kan uyuşmazlığı, Yetersiz Beslenme, Kızamık, Vitamin eksikliği, Su çiçeği, Çiçek hastalığı, gebelikte anormal rahim kanamaları),
- Riskli Gebelikler; Annenin 4 yada 5'den fazla doğum yapmış olmak, kötü ve zararlı alışkanlıklar (madde bağımlılığı), anne yaşının 20'den küçük, 40'dan büyük olması, radyoaktif ve kemoterapi ve radyoaktif ışınlar, gebelik döneminde annenin psikolojik sorunları, kötü obstetrik öykü, çocuk düşürme gayretleri, gebelik sırasında meydana gelen diabetes mellitus, gebelik süresinin normalden kısa veya uzun olması, gebelik zamanında normal zamandan uzun ya da kısa olması, çoğul gebelik, ebeliğe bağlı hipertansiyon gözlenmesi, trafik kazaları, dayak, düşme vb durumların olması gibidir.
- Uteroplasental Nedenler (Plasentanın primer yetmezlikleri ve uterusun yapısı ile ilgili bozukluklar)

2.2.2.2. Doğum Sırasında Gelişen Nedenler

Bu nedenler, doğumda ve doğumdan hemen sonra gelişen sorunları kapsamaktadır. Doğum anından başlayarak doğumdan sonraki 10 güne kadar olan süreyi beyan etmiştir (Ataman, 2005: 36-37).

- Anoksiya (oksijen yetersizliği),
- Müdahaleli doğum,

- Doğum sırasında bulaşan hastalık,
 - Erken doğum,
 - Geç doğum,
 - Kordon dolanması,
 - Apgar skorunun 5 veya az olması
- Erken Doğum: Prematüre ve düşük doğum ağırlığı ile doğan bebekler bazı engel durumları için risk taşımaktadırlar. En yaygın olanları, zihin ve işitme engelleridir (Cavkaytar ve Diken, 2012:24).

Oksijen Yetmezliği: Doğumda, doğumun uzun sürmesi ve güç olması gibi nedenler, serebral palsy başta olmak üzere zihin engellere neden olmaktadır. Doğum travmaları, doğumun uzman kişiler tarafından ve uygun ortamlarda doğru uygulamalar ile yapılmaması, doğum kanalı enfeksiyonları, uygun olmayan geliş pozisyonları, forceps ve vakumla doğum, dar pelvisi, kordon komplikasyonları, doğumdaki olumsuzluklar engellere yol açmaktadır (Timur, Ege ve Bakış, 2006: 52; Baykan, 2000).

2.2.2.3. Doğum Sonrası Nedenler

Doğum sonrasında çocuklarda görülen ve engelliğe neden olan sorunlar aşağıda sıralanmıştır (Özel Eğitim Yayınları, 2021; Baykan, 2000);

- Beyin ve beyin zarı iltihaplanmaları (anşefalit ve menenjit),
- Çocuk felci,
- Çeşitli kaza ve travmalar (özellikle çocuğun yüksekten düşmesi),
- Yüksek ateş,
- Havale,
- Şiddetli gribal enfeksiyonlar,
- Zatürre vb. Enfeksiyonlar,
- Solunum yollarında ve organlarında meydana gelen ve beyni etkileyen iltihaplanmalar, zehirlenmeler,

- Hipotiroidi,
- Fenil ketonüri (protein metabolizması bozukluğu),
- Hidrosefali (büyük kafa),
- Beyin tümörleri,
- Ruhsal bozukluklar,
- Psikososyal ve çevresel yoksunluklar,
- Sarılık
- Hamilelik sürecinde, doğum anında veya doğumdan sonraki süreçte beynin ve sinir sisteminin etkilenmesi sonucu işlevsel açıdan bozukluk yaşayabilme olasılığı olan bebekler nörolojik açıdan risk taşıyan bebeklerdir. Dikkat eksikliği, öğrenme güçlüğü, zihinsel gerilik, işitme kaybı, görme kaybı, serebral palsi gibi bebeği yaşam boyunca etkileyebilecek nörolojik sorunların risk taşıyan bebeklerde görülme olasılığı yüksektir. Bundan dolayı nörolojik sorunların erken tespit edilip en doğru tedavi yaklaşımına ve eğitim sürecine erken başlanması ve ailelerin bebeklerinin sahip olduğu risk faktörleri açısından bilgilendirilmesi büyük önem taşımaktadır (Yılmaz, 2016:10-11).

2.2.2.4. Diğer Nedenler

Çocuklarda engelliliğe sebebiyet veren diğer nedenler şöyle sıralanabilir (Baykan, 2000; Cavkaytar ve Diken, 2012:24-25; Timur ve diğerleri, 2006:51):

- Kazalar (ev, iş ve spor),
- Mental bozukluklar (mental retardasyon, epilepsi, demans, şizofreni, alkol ve ilaç bağımlılığı),
- Bulaşıcı hastalıklar (polio, lepra, trahom),
- Zehirlenmeler,
- Bebeğin fazla miktarda ilaç ve antibiyotik alması,
- Akraba evlilikleri,
- Ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetlerindeki sorunlar,

- Savaşlar ve doğal afetler,
- Beslenme bozuklukları engellilik nedenleri arasındadır.

2.2.3. Engellilik Türleri

Engellilik türlerini tanılamak ve sınıflandırmak konunun hassasiyeti açısından oldukça önemlidir. Tanılama sistemi sağlık ve sağlık ile alakalı durumları tanımlamak ve bu tanımları yaparken durumun sosyal, biyolojik, psikolojik yönlerinin tayin edilmesi için kullanılırken, sınıflandırmada hedeflenen engellilik çeşitlerine dair ortak bir dil ve ortak hizmet standardı oluşturulması amaçlanmaktadır (Bilsin, 2012).

Engellilik türlerinin belirlenmesinde her ülke ve örgütün farklı bir sınıflandırma anlayışı bulursa da ilgili yazın, genel kabul görmüş evrensel bir sınıflandırma sisteminin varlığına işaret etmektedir. Bu çalışmada uluslararası engellilik sınıflandırılması dikkate alınarak 2002 Türkiye Özürlüler Araştırmasında kullanılan engel türleri sınıflandırmasına göre Türkiye’ de bulunan engel türleri bir sınıflandırma yapılmış ve engellilik türleri bu başlıklar altında açıklanmıştır. Bunlar 37,41, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 2002; Artar ve Karabacakoğlu, 2003a:1; Timur ve diğerleri, 2006: 51).

- Ortopedik engelli,
- Görme engelli,
- İşitme engelli,
- Dil ve konuşma engelli,
- Zihinsel engelli,
- Süreğen hastalık ve diğer engellerdir.

2.2.3.1. Ortopedik Engel

Bedensel engeli olan bireyler, literatürde farklı uzmanlar tarafından: “*ortopedik ve nörolojik yetersizlikleri olanlar*”, “*ortopedik ve kassal yetersizlikleri olanlar*”, “*kassal-iskeletsel bozukluğu olanlar*”, “*fiziksel engeli olanlar*”, “*nöro-motor (sinir sistemi) bozukluğu olanlar*”, “*özel sağlık gereksinimi olanlar*” gibi farklı isimlerle tanımlanıp sınıflandırılmaktadırlar (Cavkaytar ve Diken, 2005).

Özbey (2009) bedensel engelliliği, çeşitli nedenlere bağlı olarak bireyin kas, iskelet ve eklemlerinde ortaya çıkan fonksiyon bozuklukları olarak tanımlamaktadır. (Özbey, 2009). Cavkaytar ve Diken'e göre (2005), bedensel engellilik, ana hareket özelliklerini olumsuz biçimde etkileyen, insan vücudunda meydana gelen nörolojik ya da kas sistemlerinde doğuştan ya da sonradan edinilen yetersizlik olarak adlandırılmaktadır. En geniş tanımıyla bedensel engellilik; doğumdan önce, doğum sırasında ve doğum sonrası dönemde herhangi bir neden bağlı olarak sinir, kemik ve kas sistemindeki bozukluklar neticesi, bedensel fonksiyonlarını farklı oranlarda kayıp eden, toplumsal hayata uyum sağlamada ve günlük hayattaki gereksinimlerini karşılamak için eksikliği olan, bu nedenlerden dolayı iyileştirme, destek, bakım, koruma, korunma ve buna benzer hizmetlere ihtiyaç duyan bireye denilmektedir (MEB, 2008).

Bu tanımlara göre bedensel engellilik kavramı;

- İskelet bozukluklarını ve özürlerini
- Kas bozuklukları ve zayıflıklarını,
- Eklem bozuklukları ve hastalıkları,
- Sinir sistemindeki bozuklukları ve yetersizlikleri,
- Devrimsel bozuklukları ve yetersizlikleri kapsamı altına almaktadır. Çoğunlukla bedensel engelli bireylerde bu bozuklukların birden fazlası görülmektedir (Enç ve diğerleri, 1981).

Bedensel Engelliliğe Yol Açan Durumlar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

1. Merkezi sinir sistemi ile ilgili bedensel engellilik durumu: MSS zedelenmelerinin neden olduğu yetersizlikler, kaslarda zayıflık, inme ve uyumsuzluk olarak kendisini göstermekte ve hareket öğrenmeyi etkilemektedir. Bu sınıflandırmanın içerisine serebral palsi (Beyin felci), sipina bifida (Bel çatlağı felci), çocuk felci (Polio), multiple skleroz, omurilik yaralanmaları, travmatik beyin zedelenmesi ve Rett Sendromu girmektedir (Cavkaytar ve Diken, 2005).

2. Kas/İskelet Sistemi ile İlgili Bedensel Engellilik Durumu: Bu grup, kemikler, eklemler ve kaslar gibi vücudun fiziksel yapısıyla ilgili yetersizlikleri kapsamaktadır.

Musküler Distrofi (kas hastalığı), kol-bacak eksikliği, kalça çıkığı, Romatoid Artrit gibi durumlar bu grubun içerisinde yer almaktadır (Kobal, 2009).

Ortopedik engel çocuklarda fiziksel etkilere neden olduğu kadar, bu fiziksel etkiler duygusal ve sosyal olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Ortopedik yetersizlikler derecesine göre hafif, orta ve ağır olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır (Öztürk 2004). Bunlar:

Hafif Derecede Yetersizlik: Yetersizliği olan kişinin bireysel gereksinimlerini kendisinin bağımsız olarak karşılaması, günlük yaşamını sürdürmede herhangi bir destek ve alete gereksinim duymaması, yaşamını bağımsız olarak ya da çok az bağımlı olarak sürdürmesi, tedavi ve eğitim ile becerilerinin kalitesini artırma potansiyeline sahip olmasıdır. Müdahale edilmediğinde motor ve algı ile ilgili becerilerinin niteliğinde gerileme olasılığının olması durumudur.

Orta Derecede Yetersizlik: Yetersizliği olan kişinin günlük yaşamını sürdürmede az da olsa desteğe gereksinim duymasıdır. Bazen bağımsız olarak işlevsel baş kontrolüne sahip olması, işlevlerini sınırlayan ve ağrıya neden olan deformitelerin olması ya da bu olasılığı taşıma, bireysel gereksinimlerinde yardımcı aletleri (yürüme cihazı, koltuk değneği, uyarlanmış aletler vb.) kullanması, okul başarısını ve motor becerilerin kazanılmasını etkileyen algı ve duyu-algı bozuklukları olması durumudur.

Ağır Derecede Yetersizlik: Yetersizliği olan kişinin tekerlekli sandalyeye veya desteğe bağımlı olması, bireysel gereksinimlerini karşılamada tam bağımlı olması, baş kontrolünün zayıf olması, işlevlerini sınırlayan ve ağrıya neden olan deformitelerin olması, okul başarısını ve yaşına uygun motor becerilerinin kazanılmasını engelleyen algı ve duyu-algı bozukluklarının olması durumudur (Öztürk 2004).

2.2.3.2. Görme Engeli

Görme engellilik, tek ya da iki gözünde görme kaybı olmasına denilmektedir (Öztürk, 2004). Kısmi ya da tam görme kaybı veya bozukluğu olan bireyler ile, renk körlüğü, gece körlüğü, göz protezi kullanlarda da görme engellilik grubuna girmektedirler (BÖZİ, 2008). Yasal tanıma göre ise; gerekli cerrahi işlemlerden sonra iyi gören gözdeki görme keskinliği 20/200 ve ya az görme alanı 20 dereceden az olan bireyle kör

ya da ama olarak isimlendirilirken, görme keskinliği 20/70 ve 20/200 aralığında olan bireyler az görme engelli olarak isimlendirilmektedir (Tuncer, 2005).

2.2.3.3. İşitme Engeli

İşitme kaybı, fizyolojik görüşü savunanlara göre; ölçülebilir niteliktedir. Bu görüşe göre sağır kavramı, sesleri duymada çok veya ağır durumu ifade ederken ağır işitmek; işitme kaybının diğer bütün kategorilerine işaret eder. Kişiler ağır işitiyorsa; işitme cihazı olmadan ve ya bir işitme cihazı ile sesleri işitebilmektedir (Akçamete, 2005). İşitmenin doğru olması için iç ve dış kulak düzeneklerini sürekli yerine getirmesi ile olabilmektedir. Bu bölümlerde ortaya çıkan bir engel işitmeyi olumsuz ölçüde etkileyecektir. İşitme cihazına sahip olan kişiler iki veya tek kulağında kısmı veya tam işitme kaybı olan bireyler bu guruba girmektedir (BÖZİ, 2008).

İşitme yetersizli olan bireyler, tedavi ve özel eğitimi gerektirecek kişilerdir. ‘‘Ağır işiten’’ ve ‘‘sağır kişiler’’ işitme yetersizliği sahip iki grupta toplanmaktadır. Sağır bireyler görsel bilgiler veren ekipmanlara bağıdırlar. İşitme kayıpları tüm düzeletmelere rağmen 70 desibel’den daha çok olan normal aktivite ve hayattan işitme gücünden yararlanmayacak biçimde özel eğitim gerektiren kişiler ‘‘sağır’’ grubuna girmektedir (Artar ve Karabacakoğlu, 2003b).

2.2.3.4. Dil ve Konuşma Engeli

Konuşma sırasında, titizliğinde, ritminde, akışında, artikülasyonda, ses birimlerinin çıkarılışında, vurgularında bozukluğu bulunan kişi konuşma engelli olarak karşımıza çıkmaktadır (Artar ve Karabacakoğlu, 2003b). İşittiği halde konuşmamaları, gırtlığı alınanları konuşmak için araç gereç kullanlar ile, afazi, kekeme, çene-dil-dudak ve damak yapısında bozukluğu olan kişilere ise dil ve konuşma engelli olarak adlandırılmaktadır (Bayraktar, 2015:13).

Dil ve konuşma engeli bulunan bireylerin ilk olarak konuşmalarının hızında bozukluk bulunmaktadır. Bu gruptaki kişiler ya konuşmalarında akılcık, sadelik ve bozukluğu ya da hiç konuşamamaları bu engele sahip olmayan kişiler göre değişiklik gösteriri. Bu bireylerin beyanlarında bozukluklar da göze çarpan diğer durumlardır (BÖZİ, 2008).

2.2.3.5. Zihinsel Engel

Zihinsel engellilikle ilgili herkesin ortak bir paydada anlaştığı bir tanım bulunmamakla birlikte literatür incelendiğinde zihinsel engellilik durumu için “*zihin yetersizliği*”, “*zihinsel yetersizlik*”, “*zihin engeli*”, “*anlksal yeti yetimi*” ve “*zeka geriliği*” gibi farklı terimler kullanılmaktadır (Cavkaytar, 2014:19).

Beşiri, zihinsel engelli bireyleri; zihinsel işlevlerinde yavaşlama, önemli derecede duraklama ve gerileme özelliklerinin bulunduğu bireyler şeklinde tanımlanmıştır (Beşiri, 2009:359).

Bir başka tanımlamaya göre zihin engelliliği, genellikle 18 yaşından önce başlayan, akademik, sosyal ve öz bakım yetilerinde gerilemenin olduğu, sergilemiş olduğu davranışlarla çevredekilerin dikkatini çeken, öğrenme, muhakeme yapma, problem çözme, sosyal beceriler, sağlık ve güvenlik, kendini yönetme, ev hayatı ve pratik becerilerde sınırlılıkların olduğu bir yetersizlik olarak tanımlanmıştır (Eripek, 1996:39).

Özsoy ve ark. zihinsel engelli bireyleri çevresindeki var olan uyaranlara tepki gösteren, gösterdiği tepkileri anlayıp ifade etme, düşünme, öğrenme, öğrendiklerini yaşama arasında ilişki kurabilme yetilerini kaybeden, iç dünyasında yaşamaya çalışan çocuklar şeklinde tanımlamıştır (Özsoy ve ark., 2006:70).

Zihinsel engelliliğin genel bir tanımlaması ise şöyledir: “Doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim sürecinde değişik nedenlerle gelişim ve fonksiyonlarda meydana gelen sürekli yaşlanma, duraklama ve gerileme gösteren ve bunun sonucunda etkili uyumsal davranışlarda gerilik ve yetersizlik gösteren sürekli bir durumdur” (Atala, 1996).

DSM-IV’e göre (APB, 2005) zeka geriliği (mental retardasyon) için tanı ölçütleri aşağıdaki gibidir:

A. Ortalamanın önemli derecede altında entellektüel işlevsellik: Kişisel olarak uygulanan IQ testinde yaklaşık 70 ve ya 70’in altında IQ testinin olması (bebekler için, ortalamanın önemli oranda altında entellektüel işlevselliğin olduğuna dair klinik yargının olması).

B. Uyum işlevinde eş zamanlı bozukluklar veya yetersizlikler: Kısaca bağlı olduğu gruptaki yaşı için istenilen ölçüleri karşılamada bireyin gösterdiği etkinliktir. Bunlar;

- İletişim
- Kendine bakım
- Ev yaşamı
- Toplumsal/kişilerarası beceriler
- Toplumun sağladığı olanakları kullanma
- Kendi kendini yönetip yönlendirme
- Okulla ilgili işlevsel beceriler
- İş, boş zamanlar, sağlık ve güvenlik.

C. Başlangıcı 18 yaşından öncedir.

Bu bilgilere dayanarak, entelektüel bozukluğun düzeyini dört derecede belirtmek mümkündür (APB, 2005).

Hafif Mental Retardasyon: IQ düzeyi 50-55 ile yaklaşık 70 arası

Orta Derecede Mental Retardasyon: IQ düzeyi 35-40 ile 50-55 arası

Ağır Mental Retardasyon: IQ düzeyi 20-25 ile 35-40 arası

İleri Derecede Ağır Mental Retardasyon: IQ düzeyi 20-25'in altında

Zihinsel Engellilik ayrıca zeka yaşıyla alakalı bir olaydır. Zihinsel engelli bireyler kendi akranlarına göre karar verebilme, iş yapabilme, fikir üretme, duygu durumularını gösterememe, duygularını belirtme, iletişimlerini gösterebilme ve sosyal ilişki kurabilme açısından oldukça kapasitesi eksiktir. Zihinsel engellilik Davranış Bilimleri Sözlüğüne göre “ *çevresel ve sosyal veya organik sebeplere bağlı olan normalin altında entelektüel gelişim*” olarak adlandırılmaktadır (Atıcı, 2007). Bu adlandırmadan da anlaşılacağı üzere zeka geriliği olanlar ve Down sendromu olan bireylerde bu grupta yer alır (BÖZİ, 2008).

2.2.3.6. Diğer Engeller ve Hastalıklar

Sürengen hastalığa sahip, sürekli bakıma ve tedaviye ihtiyaç duyan kişileri ifade eder. Çalık (2004)'a göre bireyde çalışma kapasitesi ve işlevlerin engellenmesine sebep olan,

devamlı bakım ve tedavinin gerektiği hastalık türleridir. Kan, kalp- damar, sindirim sistemi, idrar yolları ve üreme organı ve cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranışsal bozukluklar, sinir sistemi hastalıkları, HIV bu grubun içinde değerlendirilmektedir (Bilsin, 2012; Yılmaz, 2018).

Ulusal Engelli Veri Sistemi, (2011) verilerine göre genel nüfus içinde engel grubuna göre engelli nüfusu aşağıda sunulmuştur (Bknz. Tablo 2.2).

Tablo 2.2. Genel Nüfus İçinde Engel Grubuna Göre Engelli Nüfus

Engel Grubu	Toplam Nüfusu Oranı (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (Kişi Sayısı)	Erkek (Kişi Sayısı)	Kadın (Kişi Sayısı)
Görmede zorluk yaşayanlar	1,4	1,3	1,5	1.039.000	478.000	561.000
İşitmede zorluk yaşayanlar	1,1	1,1	1,2	836.000	406.000	429.000
Konuşmada zorluk	0,7	0,8	0,6	507.000	278.000	229.000
Yürümede, merdiven çıkmada / inmede zorluk	3,3	2,4	4,1	2.313.000	861.000	1.452.000
Bir şeyler taşımada / tutmada zorluk yaşayanlar(4)	4,1	3,2	5,1	2.923.000	1.136.000	1.787.000
Yaşlarına göre öğrenmede / basit dört işlem yapmada / hatırlamada dikkatini toplamada zorluk yaşayanlar(4)	2,0	1,6	2,4	1.412.000	565.000	847.000

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü, 2021

2.3. Engelliliğin Çocuklar Üzerinde Etkileri

Engelli çocuklar doğumdan itibaren birçok güçlükle karşılaşmaktadır bu çocuklar fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal olarak normal kabul edilen bireylerden farklılık gösterirler. Bahsedilen gelişim alanlarından bir veya daha fazlasında yaşanan yetersizlik sonucu çocuklar davranış ve uyum problemleri yaşarlar, akranlarıyla aynı gelişimi gösteremezler, sosyal desteğe ihtiyaçları artar, bakım yükleri artar, özel eğitime gereksinimleri artar. Çocuklarda meydana gelen engellilik durumu her anlamda yaşam kalitesini düşürmektedir. Engellilik türüne göre çocukların fiziksel gelişimine, zihinsel gelişimine, sosyal gelişimine ve duygusal gelişimine etki edebilmektedir.

Engelin fiziksel aktiviteyi sekteye uğratmasıyla birlikte solunum ve dolaşım bozuklukları sıklıkla karşılaşılır. Engelli çocuklarda engeli dışında birçok sağlık sorunu bulunmaktadır (Bilsin ve Başbakkal, 2014). Engelli çocuklarda ince ve kaba motor hareketler yaşlılarına oranla geri planda kalmıştır. Fiziksel engelli çocukların büyük kısmında kas tonusu, ağız dış problemleri, konuşma geriliği görülmektedir (Akgül ve diğerleri, 2020). Dil ve konuşma bozukluğu olan çoğu olguda yarı damak, yarı dudak, dil-dudak-damak yapısında sekeller görüldüğü gibi işitme engelli çocuklarda kulak yapısında anomaliler görülebilir (Akgül ve diğerleri, 2020).

Her engelin çocuğun zihin gelişimine etkisi olamamakla birlikte, engelin çocuğun zihin gelişimine etkisini değerlendirmek amacıyla çocuğun eğitilebilir ve öğrenebilirliğini test etmek gereklidir. SP'li çocukların bir kısmında mental retardasyon görülmektedir. Zihinsel engelli bireylerin ise ciddi derecede bilişsel gelişimi olumsuz etkilenmektedir. Bu çocuklar ağır ve orta boyutta gerilik varsa akademik başarı, sosyal beceriler, iletişim becerileri, öz bakım becerileri, iş becerileri, toplumsal uyum becerileri gibi alanlarda yetersiz kalır, kendi başlarına kalamazlar (Hatunoğlu, 2020).

Görme, işitme ve dil-konuşma engelli çocukların zihinsel düzeylerini yaşlılarıyla denk tutmak için durum fark edildiğinde erken öğrenme stratejileri uygulanmalıdır. Bu çocukların normal kabul edilen çocuklarla zekâ puanları denk olsa da eğitim girdileri normal çocuktan kısıtlı olduğu için akademik başarısızlık gösterebilirler (Akgül ve diğerleri, 2020).

Engelli çocuk toplum içerisine kabul görülme düzey ve süreçlerine göre uyum problemi yaşar. Yaşanan iki taraflı adaptasyon sorunu ve engelin çeşidine göre engelli çocukta bir

takım davranış ve iletişim sorunları görülür. Her çocukta olduğu gibi engelli çocuk gelişiminde oyun önemli faktörlerdendir. Fakat engelli çocuk engelinin türüne göre akranlarıyla iletişimde bir takım sorunlarla karşılaşacağından oyundan istenen verim alınamaz. Çoğu engelli çocuk yaşatlarından geride fiziksel ya da zihinsel gelişime sahip olmaları sebebiyle akranlarıyla oyun etkileşimde bulunmakta zorluk yaşarlar. Engelli çocuklar yaşadıkları yetersizlikler sonucundan toplum tarafından dışlanma, örselenmeye maruz kalırlar. İş ve eğitim konusunda diğer çocuklar kadar sunulan hizmetlerden faydalanamayan çocuk bu farkındalıkla kendini toplumdaki sınırdan dışlar ve içe kapanık davranışlar gösterir. Toplumdan uzaklaşan çocuk sosyal destek arayışına girer, bu gereksinim ile birlikte çocukta internet bağımlılığı artar. Fiziksel engelli bireylerin öz bakımlarını kendilerini karşılayamadıklarında benlik algısında yitimler olur (Aykanat Girgin ve Balcı, 2015).

Yaşın ilerlemesiyle okul ve ergenlik çağındaki engelli çocuklarda gelecek kaygısı, ümitsizlik görülür. Aynı yaş grubunda engellinin ailesi tarafından kabul/ret durumuna göre çocukta saldırganlık, öfke, çekingenlik gibi davranış sorunları görülür. Çocuğun kabul edilebilirliğini hissetmesiyle sosyal iletişimi nitelikli bir boyut kazanır. Toplum tarafından damgalanan birey yakın çevresinden aynı tepkileri gördüğünde düşük benlik saygısı, psikolojik olarak iyi olmama, sosyal izolasyon, yetersizlik, aleksitimi, yalnız kalma istediği, suçluluk duyguları içine girer (Koca, 2017).

2.4. Engelli Çocuk ve Ebeveynler

Aile, bireyin yaşamında çok önemli yer tutan beslenme, bakım, sevgi gereksinimi, duygusal gelişim, eğitim, kültürel değerleri kazanma, sağlıklı zekâ gelişimini sürdürme vb. temel gereksinimlerin karşılandığı birincil yer ve çevredir. Özellikle, yaşamla ilgili bazı davranış kalıpları, sosyal etkileşimlerle ilgili bazı kural ve roller, temel alışkanlıklar günlük ilişkiler arasında öğrenildiğine göre; aile çocuk için bütün bu becerilerin temelini atıldığı ilk yer olarak da önem taşımaktadır (Yavuzer, 2001). Aileye sağlıklı bir bebeğin katılımı bile birçok yenilik ve alışılması zor olan koşullar yaratırken, engelli bir bebeğin doğması veya engelin doğumdan bir süre sonra fark edilmesi tüm olumlu beklenti ve hayallerin yıkılması ile birlikte yoğun duygu ve kaygıları beraberinde getirmektedir (Gökçearslan, 2002). Bekledikleri mükemmel çocuğa sahip olamama karşısında yaşadıkları şok, reddetme, acı çekme ve depresyon,

suçluluk duyma, kararsızlık, kızgınlık duyma, utanma ve kabullenememe duygularının yanı sıra bu değişikliklere uyum sağlamaya çalışmakta, duruma çözümler aramakta, ne olacağını, ne yapacaklarını bilememenin kaygısını yaşamaktadırlar (Savaş Sandalcı, 2002:2).

Çevremizde gördüğümüz birçok engelli çocuk anne babası, benzer duyguları yaşayıp, benzer aşamalardan geçmektedirler. Bazı anne babalar zamanla çocuklarının özürlerini kabullenip, onun gelişimi ve eğitimi için gerekli olanları yapmaları, çocuklarının ihtiyacı olan ilgi ve sevgiyi ona vererek yeni yaşamlarına uyum sağlamaları istenen sonuçtur. Ailelerin bu süreci en kısa sürede ve kolay atlattıkları, onların çocukları ve çevreleri ile sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlayacaktır (Aydoğan ve Darıca, 2000).

2.4.1. Engelli Çocuğa Sahip Olmak

Her çocuğun doğumu ailede birçok değişikliğe yol açar. Ancak engelli çocuğu bulunan ailelerin kendilerine has kaygılarının var olduğu bilinen bir olgudur. Engelli çocuğa sahip olma durumunda ailelerin tepkilerini açıklayan çeşitli modeller literatürde yer almıştır. Bu dört model (Okutan, 2016),

Aşama modeli: Bu modellerden aşama modeline göre; ebeveynler engelli çocuğa sahip olduklarını öğrendikleri ilk evre olan “*şok, reddetme, acı çekme ve depresyon*” evresinde, duygusal bir karmaşıklık içine girerler. Bu aşamada yaşanan yoğun şok davranışlarda ve düşüncelerde karmaşıklığa neden olmaktadır. Tepkisel aşama evresi olarak değerlendirilen ikinci evrede “*yas, aşırı üzüntü, hayal kırıklığı, kaygı, ret, suçluluk ve savunma*” mekanizmaları yoğun olarak yaşanır. Üçüncü evre ise “*Ne/Neler yapabilirim? soruları ile pazarlık etme, kabul, uyum ve duruma alışma*” evresi olarak değerlendirilir (Okutan, 2016; Sucuoğlu, 2010).

Sürekli üzüntü modeline göre; Hem kendi içlerindeki yaşantıdan hem de toplumsal açıdan maruz kaldıkları tepkiler sonucu sürekli kaygı ve üzüntü içerisinde olan aileler çocuğun farklı olduğunu kabul ederken aynı zamanda üzüntü de yaşayabilir ve ailenin bu duruma uyum sağlama süreci de böylece gelişir (Sucuoğlu, 2010; Okutan, 2016).

Bireysel yapılanma modeline göre ise, Bu modelde duygulara nazaran mantık ve biliş daha ön plandadır. Ailelerin gösterdiği tepkilerdeki farklılık, bu durum hakkında yaptıkları çeşitli yorumlamalar, farklı algılarla ilişkilendirilebilir. Aileler, ait oldukları

sosyal çevrenin sahip olduğu değer yargılarının çizdiği sınırların dışına çıkmadan, gelecekte hem onları hem de çocuklarını bekleyen hayata dair bilinçli yapılar ortaya koyarlar. Aile, mevcut yapı ile uyuşmadığı için farklı özellikteki çocuğun dünyaya gelişi ile yoğun bir kaygıya kapılabilir. Karşılaştıkları bu durum neticesinde oluşan bu şok sürecinin ardından, yapılanma sürecini güncelleyerek, aileler, yapı yönünden farklı oluşumlar ortaya koymaya çalışırlar (Sucuoğlu, 2010; Okutan, 2016).

Çaresizlik, Güçsüzlük ve Anlamsızlık modeline göre ise farklı özelliği olan bir çocuğun anne babada yarattığı duygular, yakın çevrenin tepkileri ile yakından ilişkilidir (Akkök, 1997, 10-11). Aileye yeni katılan farklı özellikteki bir bebeğin ardından hissedilen çaresizlik ve güçsüzlük hali benzer durumdaki bütün ebeveynlerde görülebilmektedir. Ancak yakın çevrenin böyle bir durum karşısında sergiledikleri tavır ve verdikleri tepkiler ebeveynlerin duygularının şekillenmesinde aktif rol almaktadır (Akkök, 2003; Sucuoğlu, 2010).

Çocuğunun engelli olduğunu öğrenen anne baba, çocuğun durumu ile ilgili olarak bir uyum sürecine girmektedir. Örneğin çocuğun işitme problemi olduğunu öğrenen anne babalarda yadsıma, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul dönemleri yaşanmaktadır. Çocuklarının normal olmadıklarını öğrenen anne babaların dışa vuramadıkları, bastırdıkları öfkeleri genellikle depresyona neden olur. Anneler çocuklarının özürlerinden dolayı kendilerini sorumlu tutarlar. Başlangıçta ailelerin tepkilerinde yadsıma özellikleri gözlenir (Fışıloğlu ve Fışıloğlu, 1997).

Wolstenberger, zihinsel engelli çocuğun aileye katılımından sonra, anne babaların ilk krizi çocuklarının özürlü olduğunu öğrendikleri zaman yaşadıklarını; ikinci krizi engelli çocuğa ilişkin beklentilerini gözden geçirmeleri gerektiği zaman; üçüncü krizi ise her gün karşılaştıkları sorunlarla baş ederken yaşamakta olduklarını belirtmektedir (Duman, 1995:3)

Ailede engelli çocuğun varlığı ailede kaygı yaratan, tutum ve değerlerin değişmesine neden olan bir durumdur. Engelli bireyin alacağı eğitimin nasıl gerçekleşeceği, aile bireylerinin ölümünden sonraki geleceği ve aileye yeni bir çocuğun sağlıklı olarak gelip gelmeyeceği aile için tartışma konuları arasında yer almaktadır (Özsoy ve diğerleri, 1998).

Zihinsel engelli çocuk ebeveynleri, yaşamlarının her döneminde çocukları için bitmeyen bir endişe duymaktadır. Engelli çocuk anneleri grubu içinde en fazla stres ve duygusal problemler yaşayanlar zihinsel engelli çocuk anneleri olabilmektedir (Hayden ve Goldman, 1996, Akt. Duygun ve Sezgin, 2003: 37-52).

Birçok araştırmacı engelli çocuğa sahip ailelerin streslerinin arttığını, özellikle çocuk sahibi olmanın sorumlulukları arttırdığını belirtmişlerdir (Honig ve Winger, 1997; Keller ve Honig, 2004; Lillie, 1991; Walker, 2000; Akt: Strachan, 2004: 52) Bir çift olarak ebeveynlerin yaşamlarında engelli bir çocuğa sahip olmanın etkilerine bakıldığında, engelli çocuğun günlük yaşamlarını organize etmek için sürekli mücadele içinde olan annenin yalnızlığı görülmektedir (Jarvelin ve Kokkonen, 1999, Akt; Duygun ve Sezgin, 2003:37-52). Sosyal izolasyon ve yetersiz sosyal destek engelli çocuk annelerinin yaşadıkları olumsuz sosyal sonuçlardır.

Engelli çocuğa sahip olmak farklı temalarla açıklanabilecek, çok aşamalı uzun süreçleri içinde barındıran önemli bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Ercan, Kırılıoğlu ve Kırılıoğlu (2019), engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri aşama aşama değerlendirdikleri çalışmalarında “*fark etme*” temasında katılımcıların çoğunluğunun çocuklarının engelli olduğunu doğum sonrası ilk 3 yaş içinde fark ettikleri; “*ilk tepki*” temasında üzüntü, şok, korku, şaşkınlık, kendini suçlama gibi tepkiler verdikleri; “başvurulan kurum” temasında katılımcıların çoğunun hastane, özel eğitim merkezi ve rehabilitasyon merkezlerine başvurduklarını; “*tutum değişikliği*” temasında olumlu yönde değişiklik olduğu ve merhametlerinin arttığı; “*kabullenme*” temasında katılımcıların çoğunun bu durumun Allah’tan geldiğini düşünerek durumu kabullendikleri; “*yakın çevre*” temasında olumlu ve destekleyici tutuma sahip oldukları; “*süreçteki zorluklar*” temasında yaşamlarının kısıtlandığı ve sürekli bakım gerektiren bu durumun yıpratıcı ve tüketici olduğu; “*başta çıkma mekanizmaları*” temasında aile ve yakın çevre desteğinin öne çıktığı; “*geleceğe dair kaygılar*” temasında katılımcıların yarısının geleceğe dair plan ve beklentilerinin olduğu diğer yarısının ise olmadığı verilerine ulaştıklarını belirtmişlerdir (Ercan ve diğerleri, 2019).

2.4.2. Engelli Çocukların Ebeveynler Üzerinde Etkisi

İlgili literatür incelendiğinde engelli çocukların ebeveynlere, aile üyelerine, kardeşlere, evliliğe, fiziksel, psikolojik ve sosyal birçok etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu etkiler genellikle olumsuz etkiler olarak algılansa da şüphesiz uzun vadede olumlu etkilerin olabileceği gerçeği de yadsınmamalıdır.

Engelli bir çocuğun doğması veya çocuğunun bir engeli bulunduğunun fark edilmesi ebeveynleri aşırı şekilde olumsuz olarak etkilemektedir. Bu süreçten geçen ebeveynlere evlatlarının engeline yönelik ilk bilgilendirmenin yapılaş şekli, ebeveynlerin sürecin sonunda ulaşacakları “uyum” davranışına yönelik tepkilerini ciddi biçimde etkilemektedir (Cavkaytar ve Diken, 2005: 52).

Bundan dolayı bu bilgilendirmenin ebeveynlere minimum zarar verecek biçimde konunun uzmanı aracılığıyla yapılması çok önemlidir. Ebeveynler kadar engeli olan çocuktan diğer kardeşleri de etkilenmektedir. Kardeşinin özürlü olarak doğması diğer kardeşlerin de yıkım yaşamasına sebep olmaktadır. Diğer kardeşler de ebeveynlerinkine yakın bir süreç yaşayarak engeli olan kardeşini kabullenmektedir (Gündüz ve diğerleri, 2011: 145).

Zihin engeli olan çocuğa sahip ebeveynler de öteki ebeveynler gibi evlatlarının bakımıyla ilgilenmek, ailedeki fertlerin ihtiyaçlarını gidermek, fertlerle iletişim yaşamak gibi birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Fakat zihin engeli olan çocuğa sahip ebeveynler öteki ebeveynlere göre bu fonksiyonları bütün hayatları süresince yapmak zorunda olabilmektedirler (Kaner, 2010: 384). Engelli fertler ailede ekonomik zorluklara sebep olmaktadır. “Eğitim ve bakım hizmetleri” ekonomik yapısı düşük olan ebeveynlerin zorlanmalarına neden olmaktadır. Ekonomik zayıflık engelli evlatlarının gerekli hizmeti edinmemesine yol açmaktadır. Bununla birlikte engelli bireyin gençlik zamanında çalışma hayatına atılamaması da ebeveynleri negatif etkilemektedir (Özdemir, 2010: 59-60).

Ebeveynler hayatlarının geneline “Ben bakamayacak durumda olursam çocuğuma kim bakacak?” veya “Benden sonra çocuğum ne olacak?” sorularını kendilerine sorarak geçirmektedirler. Engeli olan fertlerin ebeveynleri, evlatlarına onlar kadar bakabilecek, güvenerek verebilecekleri birey ve kurumsal yapılara gereksinim hissetmektedirler (Baykoç, 2011:559). Engeli bulunan evlada sahip olmaları sonucunda ebeveynler

sosyalleşmelerinde kısıtlamaya giderler. Engeli bulunan çocuğa sahip olmaları anne-babaların hem benzer ve bireysel toplumsal muhitlerinde hem de toplumsal hayatlarında kısıtlamalar getirmelerine yol açmaktadır.

Ebeveynler karşılaştıkları sorunları kendilerinin bireysel meseleleri şeklinde düşünürler. Halbuki engeli bulunan evladı olan bütün ebeveynler böyle sorunlarla geniş biçimde karşılaşmaktadırlar. Aslında burada benzer problemleri olan “engelli ailelerin” birlikte vakit geçirebilecekleri kurumlara ya da düzenlemelere gereksinim hissetmeleri önemli olmaktadır. Fakat esas olan şudur ki, problemleri ortadan tek başlarına kaldıran ve problemlerini anlatacak birileri bulunmayan ebeveynlerin sayısı olabildiğince çoktur (Barut: 2011: 90).

Aileye yeni bir ferdin katılması aile içindeki tüm dinamikleri değiştirirken, katılan ferdin normal kabul edilenden farklı olmasıyla aile içinde kriz yaşanır. Aileler bu durumu öğrendiklerinde sıra ile “şok, inanmama ve inkâr, öfke ve kızgınlık, aşırı üzüntü ve depresyon, suçluluk, kabullenememe, uzlaşma, kabullenme ve uyum” süreçlerinden geçer (Yılmaz, 2018). Bu süreçle ebeveynler bocalama dönemine girerler, engelli bireye alışmaya, gelişimini kavramaya çalışırken panik ve çaresizlik yaşarlar. Yaşanan ağır stresle birlikte yaşam kalitesi geriler, psikososyal durumları zedelenir. Engelli çocuğa sahip olacaklarını öğrenen ebeveynler birbirlerini suçlama, iletişim çatışması, çocuğun geleceğine dair kaygı duyma, engellilik yüzünden kendilerini bağımlı hissetmelerine ve yetersizliğe sahip olan çocuktan utanç duyma gibi davranışlar gösterebilirler (Koca, 2017).

Engelli bireyin aileye dâhil olması aile fertlerini olumsuz etkiler; stres yoğunluğu artar, evlilik doyumları düşer, eşler arasında bakım yükünü paylaşma sorunları yaşanır, sosyal hayatın kısıtlanması, aile içerisinde sürdürülen aktivitelerin değişmesi, maddi sorunlar, bakım verenin sosyal ve iş hayatının kısıtlanması, toplumsal dışlanmışlık, hayal kırıklığı, kaygı, umutsuzluk, depresyon literatürde en sık karşılaşılan olumsuz durumlardır (Olsson ve Hwang, 2003; Ercan ve diğerleri, 2019).

Ebeveynler istemsizce engelli çocuğa karşı aşılı koruyucu tavır sergileyerek, kardeşlerinden veya akranlarında ayrıcalıklı tutularak psikososyal gelişimleri üzerinde olumsuz etki bırakabilirler. Bir kısım ebeveynde ise çocuğu ret etme davranışları görülür, çocuk görmezden gelinir, soğuk, ilgisiz, düşmanca, saldırgan davranılır hatta

çocuğun engellinden faydalanarak maddi ve manevi yardım alma tutumları gösterebilirler (Yılmaz, 2018; Balıkçı, 2019).

Engelli çocuk ebeveynleri çocuğun hastalığına dair yeterli bilgiye erişemediklerinde, hastalık doğrultusunda çok fazla uzmanla iletişim kurmak zorunda olduklarında stres yaşarlar. Bakımda zorlanması, ekstra maddiyat gerektirmesi, ebeveynin diğer çocuğa ve kendine zaman ayırmada güçlük çekmesi gibi sorunlar yaşanır. Maddi olarak bakım veren ebeveynin işten ayrılması, sağlık harcamalarının ve bakım malzemelerinin tedarik edilmesi, engelli çocuk için özel eğitim gereksiniminin sağlanması gibi konularda sıkıntılar yaşanabilir. Engelli çocuğun aynı yaş grubundaki akranlarıyla ortak gelişim faaliyetlerini gösterememesi, çevrenin çocuğa gösterdiği tutumlar, çevrenin aileden uzaklaşması ebeveynlere ekstra yük ve stres oluşturur (Cavkaytar ve Eripek, 2003; Hatunoğlu,2020).

Kanbir ve Akşit (2020), engelli çocuğun evlilik doyumu üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında evlilik doyumunun engelli çocuğa sahip olmayla düştüğü gözlenmiştir. Yakın çevre ilgisi/desteği olan, profesyonel psikolojik danışman desteği alan, devletin sosyal ve ekonomik katkılarından yararlanan, gelir seviyesi yüksek olan ailelerin evlilik doyumu daha yüksek bulunmuştur. Dindar ve kaderci eğilimleri olan çiftlerde evlilik doyumu halen yüksek bulunmuştur. Eğitim seviyesi yüksek çiftlerde evlilik doyumu düşük gözlenmiştir; eğitim seviyesi düşük çiftlerde ise evlilik doyumu daha yüksek gözlenmişti.

Pak (2020), Engelli kardeşi olan çocukların anneleriyle ilişkilerini incelemişler sonuçta ailede engelli bir çocuğun varlığı anne ve çocuk ilişkisi olumsuz yönde etkilediğini, kardeş kız çocuk ve engelli kardeşten büyük olduğunda kız çocukları bakım yükünü anneye paylaşmaktadır bu bağlamda anne- çocuk ilişkisi anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

2.5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar

Zihinsel engelli bir çocuğun sahip olduğu sorunlar, kendi yaşamını, kendi duygu ve fiziksel yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorunlar kişisel olarak kendisinden ileri gelebileceği gibi, ailesinden ve çevre ilişkilerinden de kaynaklanmaktadır. Bu

sebeple özellikle engelli çocuğa sahip aileler, engelli çocuklarının yaşamış olduğu sorunlardan doğrudan veya direkt olarak etkilenmektedir

2.5.1. Engelliliğe Uyum Süreci Sorunu

Ailelerin engelli bir çocuğa sahip olmasıyla beraber aile birçok sorunla yüzleşmekte, aile duygusal olarak yıpranmakta ve engelli çocuğun doğumuyla oluşan problemleri çözmekte zorlanmaktadır (Oğultürk 2012:28). Engelli bir çocuğa sahip olmak ebeveynlerin alışık oldukları yaşam biçimlerinde, duygularında farklılıklar meydana getirmektedir. Bu değişimlere adapte olmak, yoğun stresin üstesinden gelmek aileler için kolay bir durum değildir (Kara, 2008: 329). Çocukların zihinsel engelli olduğunun farkına varan aileler, normal bir çocuğa sahip ailelerin geçirdiği gelişim aşamalarından farklı gelişim aşamalarından geçmektedir (Ardıç, 2013:26). Çocuklarının engelli olduğun öğrenildikten sonra ebeveynler ilk olarak üzüldüklerini, depresyon içinde bulduklarını belirtmektedir. Bu süreci karmaşa, pazarlık, kabul ve uyum benzeri aşamalar takip etmektedir (Cavkaytar vd., 2004:200).

2.5.2 Dışsal Psiko-Sosyal Destek

Zihinsel engelli çocuk sahibi aileler özellikle engelli çocuklarının ilk doğduğu, engele alışma ve kabul süreçlerinde, hem kendi ruhsal ve psikolojik durumlarından ileri gelen, durumu kabul etmeyi istemeyerek konuyu dile getirmemek de, hem de toplumsal olarak ayıplanıp, hor görülme veya dışlanma endişesinden, konuşmamayı, içine atmayı tercih etmektedir (Ardıç, 2013: 26-27).

Anneler evlatlarının farklı mizaçlarından ötürü toplumsal soyutlanma yaşadıklarının bilincinde olup, bunun üzerlerinde oluşturduğu olumsuz etkiyi azaltabilmek için 'kırılıp üzüleceğime evimde otururum daha iyi' tarzında gerekçeler ileri sürerek toplumsal bir soyutlanmanın içine kendilerini sokmaktadırlar (Meşe, 2013: 855).

Böyle bir süreç aileleri içine kapanmaya itmekte yanı sıra endişe, kaygı, üzüntüye de sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan aileler çocuklarının engelliliğinden genetik faktörleri, dolayısıyla kendilerini sorumlu görmekte yeni bir çocuk sahibi olmayı istememektedirler. Böyle bir durumda bazen aileler konuyu dile getirmekten kendilerini alıkoymakta, belki de mümkün olabilecek tedavi sürecinin önünü kapamaktadırlar.

2.5.3. Ekonomik Sorunlar

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailenin, normal gelişim gösteren bir çocuğu olan aileye göre maddi gereksinimleri daha fazladır. Çünkü zihinsel engelli bir çocuk ‘özel’ ve ‘kendine özgü’ ayrı gereksinim ve masrafları olan bir durumdadır. Bu durum itibariyle engelli çocuğun yeme, içme ihtiyaçları, temizliği, gereksinim duyacağı özel elbise ve ihtiyaçları, tedavi ve ilaç masrafları, düzenli olarak muayene, özel eğitim ve bundan kaynaklanabilecek ulaşım giderleri, ailenin içinde bulunduğu zor süreçte önemli ve ayrı bir sorunu oluşturmaktadır. Zihinsel engelli bireylerin sosyalleşme gereksinimleri dahilinde maddi imkanlar da ön plana çıkmaktadır. Muayene, tedavi, ilaç gibi önemli gereksinimlerin yanında çocukların tiyatro, sinema gibi aktivitelere dahil olması, sosyal yönlü gereksinimlerin karşılanması sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun da aileyi maddi yönden etkileyen faktörler içinde bulunduğu görülmektedir (Sevim, 2011: 59).

Diğer taraftan özel bir çocukla ilgilenmenin verdiği büyük zaman kaybı, aile bireylerinin, özellikle anne ve babanın düzenli bir işe girip çalışmasını, para kazanıp, kariyer planlaması yapmasını engellemektedir. Bu sorun çok önemli bir maddi gider de ortaya çıkarmaktadır. Kurum bazında hizmet açısından bakıldığında ise zihinsel engelli bireyler için beceri ve durumlarına göre iş olanakları sağlanmalıdır. Sosyalleşmelerinin sağlanması, ekonomik açıdan ailelerine yardımda bulunmaları ve en önemlisi bu bireylerin kendilerini yarar sağlıyor görüp, tatmin olmaları için uygun yer ve şartlarda çalıştırılmaları önemli olacaktır (Karyelioğlu, 2002: 95).

2.5.4. Eşler ve Kardeşler Arası Sorunlar

Zihinsel engelli bir çocuk, bir ailede devamlı olarak ilgi, bakım ve kontrol gerektirmektedir. Bu özel ve yoğun bakım, beraberinde yorgunluk, stres, gerginlik gibi sorunları da getirmektedir. Özellikle bakımını üstlenen kişi veya kişiler bu durumdan fazlasıyla etkilenmektedir. Daha çok zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailede engelli, çocuğun bakımını anne üstlenmekte, baba veya diğer bireylerde zaman zaman bu bakıma katılmaktadırlar.

Babalar, çocuklarının bakımları ile ilgili anneye kıyasla daha az görev üstlenmekte, çocuğun sosyalleşmesi ile ilgili sorumluluklara ise bazen dahil olmaktadır (Meral, 2006:

44). Engelli çocuğa sahip ailelerde çocuğun bakımıyla daha çok anne ilgilenmekte ve annenin bu konudaki sorumluluğu öne çıkmaktadır (Oğultürk, 2012: 260)

Bu durum anneler için fazla stres yüküne sebep olurken sosyal ilişkilerinde daha fazla soruna sebep olmaktadır (Çalışkan ve Bayat, 2011: 215).

2.5.5. Damgalanma Sorunu

Seyyar ve Genç (2010: 155)'e göre damgalanma, 'başkalarının kişi hakkındaki negatif değerlendirmelerinin sonucunda, kişinin kendini yetersiz ve yalnız hissetmesidir' diye ifade edilmektedir. Zihinsel engelli çocuk söz konusu yetersizlikleri, şekil bozuklukları, normal olmayan davranışları ve benzeri olabilecek niteliklerinden ötürü ailesinden başlamak üzere, mahalle ve okul arkadaşları, komşuları, esnaf ve iletişimde olduğu kişiler arasında bazen 'deli, çatlak, uğursuz' ve benzeri gibi sözlere, yakıştırmalara maruz kalabilmektedir. Bu durum, zihinsel engelli çocuğu ve gelişimini olumsuz yönde etkilerken, aynı zamanda aile üyelerinin de üzüntü ve acı yaşamasına sebebiyet vermektedir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin bir kısmı toplumsal ilişkilerinden ileri gelerek yaşamış olduğu ayrıma tabi tutulma sürecinde, engelli çocuklarına yönelik 'sakat', 'deli', 'özürlü' biçiminde damgalayıcı ve küçük görücü yaklaşımlara maruz kalmaktadır (Aslan ve Şeker, 2011: 460).

2.5.6. Dışlanma Sorunu

Zihinsel engelli ve ailesinin yaşadığı bir diğer önemli sorun da sosyal olarak dışlanmadır. Dışlanma, "*karşılıklı etkileşimin zıttı ve negatif olan sosyal tecrit, gönüllü veya bir baskı-dayatma-kanuni zorlamanın bir neticesi olarak, mecburi bir şekilde insanlardan, toplumdaki kopma, uzaklaşma, sosyal münasebet kur(a)mama veya yalnız başına münzevi bir hayat yaşama anlamlarına gelmektedir*" (Seyyar ve Genç, 2016: 645).

Dışlanma, Genç, Taylan ve Barış (2015: 81)'e göre; "*Çoğu zaman yoksulluk, eşitsizlik, yabancılaşıma, irtibatsızlık, marjinallik, bütünleşememe gibi terimlerle kullanılmaktadır*".

Zihinsel engelli çocuk ve ailesi mahallede, okulda, alışverişte, restoranda, toplumsal yaşamlarının hemen hemen birçok yerinde, dahil edilmeme, dışarıda bırakılma, kabul edilmeme gibi tutumlara, sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Bu bazen sözle, bazen davranışlarla, bazen sadece göz ve bakışlarla kendini ifade edebilen önyargılar ve genellemelere dayanabilmektedir. Uzmanlara göre engelli bir çocuğa sahip olmanın sosyal yönlü etkileri de bulunmaktadır. Aileler çocuklarının engelinden ötürü sosyal ortama dahil olamamaktadır (Sevim, 2011: 71). Özellikle engelli olan bireylere karşı toplumda, Arapların pis, Japonların çalışkan, Almanların disiplinli olduğunun düşünülmesi gibi bazı genellemeler, kalıp düşünceler ve önyargılar bulunabilmektedir. Engelli bireylerle konuşmaktan, ilişkiye girilmeden kaçınılması, aynı ortamda olunmak istenmemesi, normal çocuklarının sınıfında zihinsel yetersizliği olan bir çocuğun olmasının istenmemesi böyle bir önyargının ve engellilere yönelik ayrımcılığın ifadesidir (Aslan ve Şeker, 2013: 34). Diğer taraftan engelli çocuğun yaşamış olduğu toplumsal olarak dışlanma, ayrı tutulma problemi ailenin diğer üyeleri özellikle bakımla ilgilenen kişilere de yansımaktadır.

2.5.7. Ailelerin İletişim Sorunu

İletişim çok önemli bir değerdir. Bu değer zihinsel engelli kişilere sahip olan aileler de vurgulanması gereken bir ölçüttür. Ailelerin zihinsel engelli çocukların iletişimi anlamında çocuklara ne ölçüde ve nasıl davranması gerektiğini, bilinçli olmasını ve sağlam temelli bir iletişim kurulmasını bilmek gerekmektedir. Ailenin yaşamış oldukları mesuliyet, manevi ve maddi sorunlar, çevreyle ilişkilerinin içinde iletişim anlamında kopukluk yaşanabilmektedir. Bu olay bütün aile üyelerin etkilemektedir. Ailenin çocuk ile iletişiminde ki ön sırada yer alan kişi çoğunlukla annedir. Bu bağlamda engelli çocuğa sahip annenin bu konuda bilinçlenmesi çok önemli bir nokta olarak görülmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007:340).

Engelli çocuklara ya da çocuğa sahip olan ailelerin etkin bir şekilde iletişimi her geçen gün zorlaşmaktadır. Artan iş yükü, sorumluluklar, ev iş ve birçok yükten dolayı engellilik ve aile konusu çok büyük önem arz etmektedir. Engelli bireye sahip olan aileler üzerinde yapılmış birçok çalışma, engelli bireyin eğitim ve bakım ihtiyaçlarına bağlı olarak sürekli artan iktisadi maliyet, engelli bireye yöneltilen toplumsal yargı ve

tutumlar, hem Şu zaman hem de gelecek zamandaki hayatına ilişkin belirsizlikler gibi temel stres kaynaklarının varlığına dikkat çekmiŐtir (Dereli ve Okur, 2008:164).

Aileler bu yük altında sürekli olarak dezavantajlı grup ya da kişiler olarak görülmektedir. Bu sorunlarının yanında zihinsel engelli çocuğu olan aileler arasında iletişim her geçen gün zor bir tutum olarak karşımıza çıkar. Zihinsel engelli çocukların verilen ve verildikten sonra istenilen konuları öğrenmekte zorluk yaşamaktadırlar. Aileler bu durum karşısında zihinsel engelli çocuklara yeni beceri ve bilgiler ve uygunsuz hal ve hareketleri kontrol altında tutmak için yapmış oldukları gayretler istenilen neticeleri vermiyorsa aile içersinde problemlere sebep olabilmektedir. Bu gibi durumlar da ailenin anlayış ölçüsünde davranması zamanı çok iyi kullanması ve bilinçli olması problemlerin üstesinden gelmesi beklemektedir

Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin yaşamış olduğu ekonomik koŐul, eşler arasındaki temel sorunlar, kısıtlanma ve sosyal ilişkileri yanında çocukla iletişim ise çok zor olarak görünen bir durumdur. Çevredeki kişilerin aileye bakış açısı, engelli olmayan diğer çocuklarda davranış problemlerinin meydana gelmesinde ve diğer çocukların iletişiminde de bir problem olmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar aile içersinde problem olarak görülmekte ve birkez daha ocuk yapma fikrini kararsızlık durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Ailede yaşanan bu dezavantajlı sorunlar iletişimde çok büyük kopukluklar yaşamaktadır. Ailedeki her birey zihinsel engelli çocuğa sevgi, bilinç ve ortak akılla yaklaŐmalıdır. Buradaki temel unsur ise sevgidir. Ailelerin çocuklarıyla iletişimin etkili iletişimi için sevgilerini göstermeleri gerekmektedir, normal akranlarına göre etkili iletişimi daha fazla kullanmalı, özverili olmalı ve biraz daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir. Tüm bu etmenlerin yanında çocuğun engel düzeyine göre en uygun iletişim tutumunu belirlemeli, düşünce ve duygusunun net ve açık bir biçimde aktarılması sağlıklı bir iletişimin temel etmenleri arasındadır (Dereli ve Okur, 2008:165-166).

Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailede iletişime geçme anlamında dikkat edilmesi gereken en temel özelliklerini yanında çocukla koŐsulsuz olumlu yönden bakabilme, empati kurma, duygularını sakınmadan bakabilme, paylaŐabilme, umudunu

kaybetmeme gibi iletişimin en temel öğeleridir. Aile bu temel öğeleri sağlayabilirse engelli birey ile iyi bir iletişim kurabilir.

2.6. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde İletişim Etkinlikleri ve Kardeşler Arası İlişkiler

Her çocuk dünyaya gelmeden önce ebeveynlerin ve yakın çevrenin zihninde bazı değerler oluşmaktadır. Yeni dünyaya gelecek olan çocuk ile ilgili hayaller, istekler, korkular, beklentiler ebeveyn ve yakın çevrenin zihninde şekillenmektedir. Ebeveynlerin istedikleri normal gelişim gösteren çocuktur. Bu durum aksi bir durum olunca zorlu ve yorucu bir süreç başlamaktadır. Özel gereksinime ihtiyacı olan bir çocuğun ebeveyn olma sorumluluk ve rolü, ailenin kendilerinin tercih ettikleri bir durum değildir, hiçbir ebeveyn bu duruma karşı kendisini hazırlamaktadır (Sarı H.Y., 2007).

Aile için normal bir çocuk bile aileye birçok problem, alışılmamış bir durum, yenilik ve durumlar getirmektedir. Doğan çocuğun özel gereksinimli olmasıyla aile hayatındaki evlilikleri, düzeni, yaşayışı ve yapıyı bozabilmesine (Korn, Chess ve Fernandez, 2011: 57-58), aileyi daha fazla problemle karşı karşıya bırakmaktadır (Akkök, 1984). Ebeveynler için çocuğunun, özel gereksinimli olması, çok zor, acı verici ve travmatik bir süreçtir. Bir çok duyguyu birlikte yaşamaktadırlar. Bu duygular geçişli olarak devam etmektedir. İlk yaşanan duygu şok aşamasıdır. İkinci aşaması ise inkar ve kabullenmeme aşaması gelmektedir. Bir süre sonra ebeveynler, durumu kabul ettikleri duruma gelince, yaşadıkları duygusal ve kaygı tepkileri azalarak gerçekçi çözüm yollarına girdikleri gözlenmektedir (Türkdoğan, 2018). Anne ve babaların özel gereksinimli ve normal gelişim gösteren çocuklarına uygun ebeveyn tutumlarını geliştirebilmeleri için bu süreçleri yaşadıkları ve durumu gerçekçi bir şekilde kabullenmiş olmaları önem arz etmektedir (Türkdoğan, 2018).

Ebeveynler, özel gereksinim gösteren çocuğa sahip olma duygusunu farklı biçimlerde içselleştirmektedirler. Bu aşamada yaşanan olumsuz ve olumsuz davranış ve duygular toplumların inanç ve kültürel sistemlerine göre değişiklik göstermektedir. Down sendromlu 23-50 yaş aralığındaki 5'i üniversite, 11'i lise ve 16'sı ilk okul mezunu anne üzerinde yapılan bir araştırmada anneler çocuklarıyla alakalı gerçeği öğrendiklerinde ilk

duyguları; çocuğa ve ya kendisine yönelik derin üzüntü (%78), öfke ve suçluluk (%19), hayal kırıklığı (%44) olarak beyan etmişlerdir. Annenin eğitim düzeyi bu duyguları etkilememektedir. Eğitim düzeylerinin farklı olan annelerin %81'i çocuğunun özel gereksinimini genetik, talihsizlik ya da Allah'ın takdirine atıf ettiklerinden sonra daha rahat bir şekilde kabul ettikleri belirtilmekteydi (Türkdoğan vd., 1998).

Tüm bunların yanında zihin engelli çocuğun doğumu ile aile yaşantısında bir takım değişimler gözlenir. Zihin engelli çocuğun doğumu ile aileler ne yapacaklarını, nereye gideceklerini, kime ne söyleyeceklerini, soracaklarını bilemezler ve bocalamaya başlarlar. Her zaman, her yerde zihin engelinin nasıl olduğuna yönelik sorularla karşı karşıya kalırlar (Gasel ve Kolsch, 1981; Akt: Evcimen, 1996:8). Bu durumda aileler öncelikle engelli olmayan çocuklarına, aile büyüklerine, yakın arkadaşlarına ve komşularına bilgi vermek, açıklama yapmak durumunda kalırlar. Çünkü sürekli etkileşim halinde buldukları kişilerle paylaşım yapmak aileleri rahatlatacak, güvenlerini sağlamaya neden olacaktır (Bailey ve Simeonsson, 1988; Akt: Evcimen, 1996:8).

Zihinsel engelli çocuğun doğumuyla aile bireylerinin iletişimleri ve etkileşimleri azalmakta, sorumluluk ve görevlerde değişimler meydana gelmektedir. Zihinsel engelli çocuğun yaşattığı etki babaya oran ile daha fazla anne üzerinde görülmesi belirtilmektedir. Bunun sebeplerinden en önemlisi babanın maddi durum ile ilgilenmesi, annenin ise büyük bir bölümünü evde, zihinsel engelli çocuk ile geçiriyor olmasından kaynaklanmaktadır (Kazak, 1986).

Ailenin zihin engelli çocuğuna yönelik gerekli bilgiyi edinmesi ile çocuğun daha rahat ve sağlıklı gelişmesi, anne-babanın etkinliğinin artması, anne-babanın duygusal yönden daha sağlıklı olması ve eğitim programının uygulanıp geliştirilmesinin kolaylaşması sağlanmıştır. Bunun çocuk ve ebeveynler arasında eşit bir ilişkinin oluşmasına neden olduğu da belirtilmektedir. Bu etkileşim bilişsel yeteneklerin, dilin, sosyal becerilerin ve duygusal kararlılığın gelişmesinde, açık ve esnek çocuk yetiştirmede etkili olduğu söylenebilir (Evcimen, 1996: 9).

Engelli çocuk sahibi aileler ile sağlıklı çocuk sahibi ailelerin işlevleri arasında problem çözme, duygusal tepki verme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar açısından anlamlı fark bulunmaktadır. Çocuklarına karşı olumsuz tutumlar içerisinde olan

ailelerin, işlevlerini daha olumsuz değerlendirdiği saptanmıştır. Zihinsel engelli çocukların aileleriyle yapılan birçok araştırmada ebeveynlerin stres durumlarının normal/sağlıklı çocuğu olan ebeveynlere göre daha fazla görüldüğü sonucu ortaya konmuştur (Emerson, 2003; Dyson, 1997). Engelli çocuk varlığı eşler arasındaki ilişkiyi zorlayıcı hatta çözüme ve çatışma durumuna getirici önemli bir etken olabilmektedir. Zihinsel engelli çocukların annelerinde toplumun genelinden 2-3 kat fazla oranda ruh sağlığı sorunları olduğu ve annelerin %22'sinin çocuğundan kaynaklanan nedenlerle, ruhsal durumu ile ilgili olarak bir psikologa görüldüğünü saptamıştır (Emerson, 2003).

Zihinsel engelle sahip ebeveynlerin aile içi iletişimleri tüm aileyi ilgilendiren bir olgudur. Zihinsel engellilik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında engelli çocuğun anne ve babası üzerinde yapılan çalışmalara çok az rastlanmaktadır. Oysa aile bütünlüğü için "*çevresi ve ailesi içinde birey*" anlayışıyla hareket edilmesi gerekmektedir. Bu aile içinde diğer üyeler yani kardeşler de etkilenmektedir. Konuya kardeşler açısından yaklaşan çalışmalar, zihinsel engelli kardeşi olan çocukların buldukları kardeş ilişkilerde, iletişimlerinde, davranışlarında önemli olduğu görülmektedir. (Gargiulo, 1985; Akt: Eripek, 1993: 141).

Engelli bir kardeşe karşı normal gelişim gösteren kardeşin tepkileri ve hissettikleri durağan değildir. Engelli bir kardeşe sahip olan kardeş, uyum sağlarken ve günün gerçekleri ile başa çıkmaya adapte olurken zaman içerisinde değişmeye oldukça meyillidir. Engelli bir kardeşe sahip olan her bir çocuğun tepkisi onun yaşı ve gelişim seviyesine bağlı olarak değişmektedir (Valdivieso et al. 1988, Akt: Evcimen, 1996: 8).

Engelli çocuğa sahip ailelerde de işbirliği ve yarışma erken dönemde kardeş ilişkileri yoluyla öğrenilen beceriler arasında yer almaktadır. Aile engelli çocuğun ihtiyaçlarını yerine getirebilmek için engelli çocuğa daha fazla ilgi ve hoşgörü gösterebilmekte, işbirliği ve yarışma için özelleştirilmiş kurallar geliştirebilmektedir. Bu durumda kardeşler arasında adil olmayan işbirliği ve yarışma koşullarını ortaya çıkarmaktadır. (Türkdoğan, 2018). Açık iletişim, rol esnekliği ve her aile üyesine duyarlılık gösterilmesi gibi ailenin sağlıklı işleyişini sağlayan temel faktörler yerine engelli çocuğa yönelik olan aşırı hoşgörü ve ilgi normal gelişim gösteren kardeşin işlevlerini ve gelişimini engelleyici olabilmektedir. Okul öncesi dönemdeki normal gelişim gösteren çocuk engelli kardeşinden büyük ise anne baba baskılarını ve kardeş kıskançlığını

yoğun bir şekilde yaşayabilir. Daha küçük ise ebeveyni ile kardeşinin bakımı konusunda yarışabilir, engelli kardeşinin uygun olmayan davranışlarını ebeveyninin dikkatini çekebilmek için taklit edebilir (Bayhan ve Yükselen, 2001).

Küçük yaşlarda görülen açık kıskançlık, yaş ilerledikçe üstü örtülü olarak çekişme ve anlaşmazlıklar biçiminde sürmektedir. Anne babanın ayırım yapmadığı evlerde bile, belli ölçüde yarışma ve çekişme görülmektedir. Kıskançlık gibi, kaba ve yıkıcı olabilen bir duygunun yarışmaya dönüşmesi önemli bir gelişmedir. Bunu sağlayabilen anne baba başarılı sayılmalıdır. Bununla birlikte kardeşler arasındaki çekişmenin, ara sıra alevlenmesi de olağan karşılanmalıdır. Çünkü kardeşler hem birbirlerine bağlıdırlar, hem de karşıdırlar. Özellikle anne babaları ile birlikte olduklarında yakınmaları ya da anlaşmazlıkları en üst düzeydeyken yalnız kaldıklarında daha az sorun yaşadıkları görülmektedir (Yörükoğlu 1998: 39-42). Kardeşler arasındaki çatışmaların çoğu gerçekte ebeveyn ilgisini çekme girişimleri şeklinde olup ve bu çatışmalara müdahale eden ebeveynler çatışmaların yinelenme olasılığını artırmakta ve çocuklarını çatışmaları bağımsız olarak çözümlenmeyi öğrenme olanağından da yoksun bırakmaktadırlar (Adler 1998:Akt, Eripek, 1993: 140).

Engelli bir kardeşle büyüme, normal kardeşlerin günlük yaşamlarında pek çok yönden değişikliğe yol açmakta, psikolojik uyum ve gelişimlerinde güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. Engelli kardeşi olan ergenlik dönemindeki çocuklar engelli kardeşlerine gelecekte ne olacağını, toplumda engelli kardeşlerinin kabul görüp görmeyeceğini ve evlenecekleri kişinin engelli kardeşini kabul edip etmeyeceğini merak edebilirler. Gelecekte engelli kardeşlerinin sorumluluğu ve kendi çocuklarında da böyle bir engel durumunun olup olmayacağı konusunda endişe duyabilirler (Powell ve Ogle 1985, Akt:Bayhan ve Yükselen 2001:89-92).

Yaşanan tüm bu duygusal ve davranışsal tepkiler, kardeşten kardeşe değişiklik göstermektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar kardeşlerin tepkilerinin olumludan olumsuz doğru geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Engelli kardeşin duygusal etkisi mutlaka zarar verici değildir. Aslında birçok ailede herhangi bir engeli olmayan çocuklar bile birbirlerine karşı olumsuz duygular hissedebilirler. Bazı ailelerde zihinsel engelli çocuğun varlığı, aile içi ilişkilerde tüm problemleri yeniden ortaya çıkarabilmektedir. Bir başka ifade ile zihinsel engelli çocuk her şeyden sorumlu

tutulmakta ve devamlı olarak suçlanmaktadır.nitekin aile ilişkilerinde sağlıklı olması bu durumların ortadan kalkması ancak iletişim ve davranışların düzeltilmesi ile sağlanmaktadır (Gargiulo, 1985; Akt: Eripek, 1993:141).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar sosyal desteğin ebeveynlik tutumları üzerinde, ebeveyn - çocuk etkileşiminin şekli, anne babanın çocuklarından beklenti ve istekleri, çocuk davranışları ve gelişimi üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir (Evcimen, 1996:8).

Zihinsel engelli çocuk ile aile arasındaki ilişkileri incelerken zihinsel engelli çocuğun her şeyden önce bir çocuk olduğu, aynı şekilde zihinsel engelli çocuğa sahip ailenin de her şeyden önce bir aile olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Bu gerçeği göz ardı edip, çocuğun zihinsel engelini ön plana çıkararak aile içerisindeki tüm problemleri çocuğun zihinsel engelli oluşuyla açıklamak eksik ve yanıltıcı olur. Çünkü, zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı pek çok problemi zaman zaman diğer ailelerde yaşamaktadır (Gargiulo, 1985; Akt: Eripek, 1993:140).

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi ve modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ile verilerin istatistiksel analiz yöntemlerine yönelik açıklamalara yer verilmiştir

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nicel bir araştırmadır. Bu araştırmamız Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveyn ve kardeşinin, engelli çocuğa karşı iletişim etkinlikleri ve davranışlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma kapsamında engelli çocuk sahibi ebeveynlerinin engelli çocuğa karşı iletişim etkinlikleri belirlenecek, normal gelişim gösteren kardeşler için davranış ve ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik problemler ortaya çıkarılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinlikleri, normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşleri olan davranışlarının belirlenmesi ve bu davranışlarda ebeveynlerin algılarına göre değerlendirmesi için Konya ili evren olarak belirlenmiş ve Konya İlinde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Sosyal Destek Hizmeti alan Zihinsel engelli çocukların anne, baba ve kardeşlerinin örneklem olarak belirlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Zihinsel Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin engelli çocuğuna karşı iletişim etkinlikleri, normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşleri olan davranışlarının belirlenmesi ve bu davranışlarda ebeveynlerin algılarına göre değerlendirmesi araştırmasında genel ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri; halen var olan ve ya geçmişte bir durumu olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan yaklaşım olarak bilinmektedir. Genel tarama modelleri, birden fazla elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varabilmek amacı ile, evrenin bütünü veya ondan alınacak bir örneklem üzerinde yapılan taramalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 27-28).

İlişkisel tarama modeli iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim varlığını veya/ve bu değişimin derecesini belirleyen çalışmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 27-28).

Bu doğrultuda yapılan çalışmada öncelikle literatür taraması gerçekleştirilerek konuya ilişkin kavramlar tüm detayları ile ortaya konmuştur. Sonrasında ise, engelli çocukları bulunan ebeveynlerin engelli çocuğu ile olan iletişim etkinlikleri ve engelli kardeşleri olan davranışlarının belirlenmesi kardeş değerlendirilmesi amacıyla kullanılan ölçeklerden elde edilen bulgular istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Çalışmada, bireylerin bazı tanımlayıcı özellikleri ile engelli çocuklarına yönelik ortaya koydukları iletişim etkinlikleri arasındaki istatistik ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın bağımsız değişkenlerini; Bazı bireylerin anketlerinin geri dönütünün olmaması ve bazılarının da anket cevaplarındaki sorunlar nedeniyle toplam 38 anne, 38 baba ve 33 kardeşten oluşan 114 anketten elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur.

Araştırmada, bireylerin bazı tanımlayıcı özellikleri ile engelli çocuklarına yönelik ortaya koydukları iletişim etkinlikleri incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırmada aşağıda gösterilen bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki istatistik ilişkiler incelenmiştir.

Araştırmanın bağımsız değişkenleri şunlardır:

- Engelli çocukların; cinsiyetleri, yaşları, engel türleri, öğrenim durumları, engel düzeyleri ile doğum sırası,
- Bireylerin, anne, baba ve normal gelişim gösteren kardeş şeklindeki aile içindeki rolleri,
- Normal çocukların; yaşları, doğum sırası, kardeş sayısı, öğrenim durumları ve meslekleri,
- Engelli çocukların; anne öğrenim durumları, anne meslekleri, baba öğrenim durumları, baba meslekleri ve ailenin aylık gelir durumları.

Araştırmanın bağımlı değişkenleri şunlardır:

- Ebeveynlerin (anne ve baba) engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeyleri,
- Normal çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranış düzeyleri,

- Normal çocuklarının engelli kardeşlerine yönelik davranışlarına ilişkin ebeveynlerin algı düzeyleridir.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Yapılan araştırmanın amacı ve bu kapsamda ortaya konulan problemleri çerçevesinde, aşağıda belirtilen hipotezlerin geçerlilikleri sınanmıştır:

H1: Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (anne ve babaların) engelli çocukları ile kurdukları iletişim etkinlikleri sosyo-demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır.

H1a: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri anne ve baba olma durumuna göre farklılaşmaktadır.

H1b: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H1c: Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır.

H2: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışları sosyo-demografik özelliklerine farklılaşmaktadır.

H2a: Zihinsel engelli çocuklara yönelik davranışları ebeveyn türüne (anne, baba, kardeş) göre farklılaşmaktadır.

H2b: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H2c: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları mesleklerine göre farklılaşmaktadır.

H3: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışlarına yönelik ebeveyn algıları demografik özelliklerine farklılaşmaktadır.

H3a: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel türüne göre farklılaşmaktadır.

H3b: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmaktadır.

H3c: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun yaşına göre farklılaşmaktadır.

H3d: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır.

H3e: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel düzeyine göre farklılaşmaktadır.

H3f: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları kardeş sayısına göre farklılaşmaktadır.

H3g: Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun doğum sırasına göre farklılaşmaktadır.

3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma evreni, Konya il merkezinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihinsel engelli çocuğa sahip aileler ve bu ailelerin normal gelişim gösteren çocukları evreni oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleme ise; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören ve sekiz-on yaş grubundaki çocukları bulunan 50 aile (50 anne, 50 baba ve 50 normal gelişim gösteren kardeşiden oluşan toplam 150 birey) olarak belirlenmiştir.

Örnekleme grubunun seçiminde gönüllülük esası göz önünde bulundurulmuş ve tabakalı örnekleme metodu kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme yöntemi, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren

üzerinde çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 105). Bu doğrultuda, hedeflenen örneklem grubu için gerekli ön araştırmalar yapılmış ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 38 anne 38 baba ve 38 kardeşten oluşan toplam 114 kişiye ulaşılmış ve araştırma verileri toplanarak çalışma tamamlanmıştır.

3.5. Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak anket ve ölçek uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket formu olarak çalışmada iki farklı anket kullanılmıştır.. Çalışmada kullanılacak anketlerin belirlenmesi için öncelikle detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin alan yazında bulunan çalışmalar incelenmiştir. Sonrasında araştırmanın amaç ve hedefleri doğrultusunda belirlenen örnek anketler ve ölçekleri akademik personel gözetiminde sınıflandırılmıştır. Bu incelemenin sonunda ise, araştırmada, Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ)'nin kullanılmasına karar verilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu ile, engelli çocuklara ve ailelerine ilişkin genel bilgileri içeren tanımlayıcı özellikler öğrenilmiştir (EK-1). Bu anket formu engelli çocuğun anne, baba ve kardeşine uygulanmıştır. Bu sayede, engelli çocuklara, engelli çocukların anne, baba ve normal gelişim gösteren kardeşlerine yönelik tanımlayıcı (sosyo-demografik) bilgiler elde edilmektedir.

Araştırmada kullanılan, Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği ile ebeveynlerinin (anne ve babalarının) çocukları ile olan iletişim etkinlikleri belirlenmiştir (EK-2). Bu anket formu engelli çocuğun anne ve babasına ayrı ayrı uygulanmıştır. Bu sayede, engelli çocukların anne ve babalarının çocuklarına yönelik ortaya koydukları iletişim etkinliklerinin biçimi ve düzeylerine ilişkin bilgiler elde edilmektedir.

Araştırmada kullanılan, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği ile, hem engelli kardeşi olan normal çocukların kardeşlerine yönelik davranışları, hem de bu davranış biçimlerine yönelik yönelik anne ve babaların algıları belirlenmektedir (EK-3 ve EK-4). Bu anket formu engelli çocukların, normal gelişim gösteren kardeşlerine, anne ve babalarına ayrı ayrı uygulanmıştır. Bu sayede, normal gelişim gösteren

kardeşlerin engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babalarının buna yönelik algılarının nasıl ve ne düzeyde olduğuna ilişkin bilgiler elde edilmektedir.

Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği, Kahraman (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar; 1=Her zaman, 2=Sıklıkla, 3=Bazen, 4=Nadiren ve 5=Hiçbir zaman şeklinde 5'li likert türünde puanlanmıştır. Ebeveynlerin çocukları ile olan iletişim kalitesini ölçmeyi sağlayan ölçek, 27 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, paylaşımına açık olma, engelsiz dinleme, saygı kabul, duyarlılık ve problem çözmedir. Ölçeğin alt boyutlarını oluşturan sorular ise şu şeklide gruplandırılmıştır;

- Paylaşımına açık olma boyutu; soru 11, 13, 14 ve 21
- Engelsiz dinleme boyutu; soru 2, 8, 10, 15 ve 27 (Engelsiz dinleme alt boyutunun soruları ters puanlanmıştır)
- Saygı-kabul boyutu; soru 5, 9, 16, 18, 20, 22 ve 23
- Duyarlılık boyutu; soru 6, 12, 17, 24, 25 ve 26
- Problem çözme boyutu; soru 1, 3, 4, 7 ve 19. maddeler

EÇİÖ'nden alınan yüksek puan, ebeveynlerin çocukları ile iletişim düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Engelsiz dinleme boyutunun maddeleri ters puanlanmıştır. Ölçeğe ilişkin, örneklem uygunluk katsayısı .910 ve Barlett Sphericity testi x2 değeri ise 5335,151 ($p < .001$) bulunduğu belirlenmiştir. Literatürde, KMO katsayısının 0,60'dan yüksek ve Bartlett testinin anlamlı çıkması ölçek sorularının faktör analizi için uygun ve ölçeğin yeterli geçerlilikte olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2009). Ölçeğin güvenilirlik analizleri kapsamında iç tutarlılık analizi ve test-tekrar test analizi yapılmıştır. Elde edilen verilerin güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutları için hesaplanan alfa değerleri Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeğinin Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Madde Sayısı	Güvenirlik Analizi (α)
Problem çözme	5	0,762
Paylaşımaya açık olma	4	0,842
Saygı-kabul	7	0,768
Duyarlılık	6	0,769
Engelsiz dinleme	5	0,703
Ölçek Geneli	27	0,865

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, araştırmada kullanılan ölçeğın genel Cronbach's Alpha (α) güvenilirlik (iç tutarlık) katsayısı 0.865 olarak bulunmuştur. Ölçeğın alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik sonuçları ise sırasıyla; problem çözme için 0,762, paylaşımaya açık olma için 0,842; saygı-kabul için 0,768; duyarlılık için 0,769 ve engelsiz dinleme için 0,703 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar çalışmanın yeterli güvenilirlik diliminde ($>0,60$) olduğunu göstermektedir (Yaşar, 2014).

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği, Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilmiş ve Mc Hale ve arkadaşları (1986) tarafından tekrar gözden geçirilerek literatüre kazandırılmıştır. Ölçeğın Türkçe'ye çevrilerek geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması ise Ahmetoğlu ve Aral (2008) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar; 1=Her zaman, 2=Sıklıkla, 3=Bazen, 4=Nadiren ve 5=Hiçbir zaman şeklinde 5'li likert türünde puanlanmıştır. Ölçek 30 maddeden oluşmakta, nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati ve fiziksel saldırganlık olmak üzere beş alt boyut içermektedir.

Formun değerlendirilmesinde her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları vermektedir. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Nazik olma alt boyutu dokuz maddeden (1, 2, 4, 8, 10, 12, 19, 20, 21), Uzak Durma-Çekinme alt boyutu altı maddeden (5, 7, 14, 15, 23, 26), Birliktelik-İlgili Olma alt boyutu yedi maddeden (3, 6, 9, 11, 17, 22, 25), Empati alt boyutu beş maddeden (13, 16, 28, 29, 30) ve Fiziksel Saldırganlık alt boyutu ise üç maddeden (18, 24, 27) oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 2., 8., 10., 12., 20. ve 21. maddeler tersten puanlanmıştır. Ölçeğın güvenilirlik katsayıları Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi Sonuçları

	Madde Sayısı	Güvenirlilik Analizi (α)
Nazik olma boyutu	9	0,890
Uzak durma-çekinme boyutu	6	0,830
Birliktelik-İlgili olma boyutu	7	0,900
Empati boyutu	5	0,850
Fiziksel saldırganlık boyutu	3	0,770
Ölçek Geneli	30	0,848

Yapılan güvenirlilik analizi sonucunda, araştırmada kullanılan ölçeğin genel Cronbach's Alpha (α) güvenirlilik katsayısı 0.848 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenirlilik sonuçları ise sırasıyla; nazik olma için 0,890, uzak durma için 0,830; birliktelik için 0,900; empati için 0,850 ve fiziksel saldırganlık için 0,770 olarak bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin AFA sonuçları Tablo 3.3 ve Tablo 3.4'de gösterilmiştir. Ölçeğin alt faktör gruplarının belirlenmesinde temel bileşenler (principal componenets) değişkenlik ve dik döndürme (varimax) yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 3.3. EÇİ Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Ortak Varyans Oranı	Faktör Yüğü
Paylaşımaya açık olma boyutu alt boyutu		
11. Çocuğum düşüncelerini benimle paylaşır.	,583	,544
13. Çocuğum duygularını benimle paylaşır.	,554	,674
14.Çocuğum canını sıkın bir durum olunca bunu benimle paylaşabileceğini bilir.	,746	,716
21. Çocuğum benimle her konuyu rahatça konuşur.	,686	,463
Engelsiz dinleme alt boyutu		
2. Çocuğumun anlattığı konuların önemsiz olduğunu düşündüğümde genellikle şakaya vururum.	,485	,588
8. Çocuğumla konuşurken genellikle kendimi ona öğüt verirken bulurum.	,731	,583
10. Çocuğumu beni dinlemediğinde ona gözdağı vererek konuşurum.	,440	-,598
15. Çocuğumu dinlerken başkalarını ona örnek gösteririm.	,504	,483
27. Çocuğumun konuşmak istediğı konuyu dinlemek	,723	,520

istemediğimde konuyu değiştiririm.

Saygı-kabul alt boyutu		
5. Çocuğum için koyduğum kuralları onun anlayacağı şekilde açıklarım.	,591	,609
9. Bir durum hakkında gerçekten ne düşündüğümü çocuğumla paylaşıyorum.	,385	,524
16. Çocuğumu dinlerim.	,441	,466
18. Çocuğumu fikirlerini ifade etmesi konusunda cesaretlendiririm.	,433	,442
20. Çocuğumla iletişim kurarken onun kişisel haklarına saygı duymaya özen gösteririm.	,601	,655
22. Çocuğumun fikirlerine değer veririm.	,507	,408
23. Çocuğumla iletişim kurarken içten olmaya çalışırım.	,579	,432
Duyarlılık alt boyutu		
6. Çocuğumla iletişim kurarken onun ne hissediyor olabileceğini anlarım.	,762	,804
12. Çocuğumla iletişimimi aksatacak engelleri kullanmaktan kaçınırım.	,586	,357
17. Çocuğuma bir sorumluluk verirken bunu ona en iyi şekilde ifade etmenin yollarını bilirim.	,485	,573
24. Çocuğumla iletişim kurarken potansiyelinin/yeteneklerinin getirdiği özelliklerine dikkat ederim.	,568	,691
25. Çocuğumla iletişim kurarken onun ne düşünüyor olabileceğini anlarım.	,735	,740
26. Çocuğumla iletişimimi geliştirmek için yapabileceklerimi araştırırım.	,487	,604
Problem çözme alt boyutu		
1. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun sorumluluklarını yerine getirmesini kolaylaştırır.	,442	,400
3. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onu disipline etmemi kolaylaştırır.	,628	,563
4. Kullandığım iletişim tarzı çocuğumun sınırlarını anlamasını kolaylaştırır.	,582	,625
7. Çocuğum yanlış bir davranış yaptığında bunu anlaması için onunla rahatça konuşurum.	,519	,673
19. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun motivasyonunu artırır.	,703	,590

Tablo 3.3'de yer alan AFA sonuçları incelendiğinde, ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin Measure (KMO) geçerlik katsayısının 0,656 olduğu ve ölçek sorularının ortak varyans açıklayıcı oranları ile faktör yük değerlerinin 0,40 eşik değerlerinden (Tabachnick ve Fidell, 2014) büyük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar EÇİ ölçeğinin araştırma problemlerinin cevaplarının bulunmasında etkili şekilde kullanılabileceğini

göstermektedir. Ayrıca, 5 alt boyuttan oluşan ölçeğin toplam varyans açıklayıcılık öz değeri (eigen value) %57,352 olarak hesaplanmıştır. Bu değer alt faktörlerin yeterli açıklayıcılığa sahip olduklarını göstermektedir (Yaşar, 2014).

Tablo 3.4. SKDD Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Ortak Varyans Oranı	Faktör Yüğü
Nazik olma alt boyutu		
1. Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	,679	-,630
2. Ona kızarım.	,630	,589
4. Onu memnun edecek şeyler yaparım.	,624	-,620
8. Onu kızdırır veya canımı sıkırım.	,801	,786
10. Onunla tartışır veya kavga ederim.	,719	,742
12. Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.	,700	,681
19. Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.	,794	-,454
20. Ona kırıcı şeyler söylerim.	,818	,784
21. Onun duygularını incitirim.	,741	,809
Uzak durma-çekinme alt boyutu		
5. Mümkünse ondan uzak dururum.	,585	,663
7. Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	,745	,753
14. Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.	,676	,742
15. Ondan utanırım.	,787	,513
23. Onunla birlikte görünmemeye çalışırım	,566	,583
26. Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.	,738	,462
Birliktelik-İlgili olma alt boyutu		
3. Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	,632	-,616
6. Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	,536	-,686
9. Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	,653	-,769
11. Ona yeni beceriler öğretirim.	,746	-,814
17. Onun da içinde olduğu planlar yaparım.	,772	-,820
22. Evde onunla iyi vakit geçiririm.	,610	,593
25. Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.	,674	,665
Empati alt boyutu		
13. Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.	,649	-,752
16. Onun gelişiminden memnun olurum.	,622	-,701
28. Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm	,655	-,739
29. Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.	,691	-,402
30. Onun ailede olmasından memnunum.	,683	-,476
Fiziksel saldırganlık alt boyutu		
18. Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir	,795	,671

şeyler atarım.

24. Onu itip kakarım

,801

,594

27. Onu döverim

,632

,455

Tablo 3.4’de yer alan AFA sonuçları incelendiğinde, ölçeğin KMO geçerlik katsayısının 0,877 olduğu ve ölçek sorularının ortak varyans açıklayıcı oranları ile faktör yük değerlerinin 0,40 eşik değerlerinden (Tabachnick ve Fidell, 2014) büyük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar SKDD ölçeğinin araştırma problemlerinin cevaplarının bulunmasında etkili şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Ayrıca, 5 alt boyuttan oluşan ölçeğin toplam varyans açıklayıcılık öz değeri %69,174 olarak hesaplanmıştır. Bu değer alt faktörlerin yeterli açıklayıcılığa sahip olduklarını göstermektedir (Yaşar, 2014).

3.6. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmaya katılım sağlayan zihinsel engelle sahip ebeveyn ve kardeşlere uygulanan anketten elde edilen veriler IBM SPSS sürüm 25 paket programı ile çözümlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada, verilerin frekans, yüzde, standart sapma ve aritmetik ortalamalarını içeren tanımlayıcı istatistik analizler ile normallik analiz sonuçlarına göre yorumlayıcı istatistik analizler yapılmıştır.

Çalışmada öncelikle, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik Kolmogorov-Smirnov normallik testi uygulanmıştır. Normallik test sonuçları Tablo 3.5’de gösterilmiştir.

Tablo 3.5. Araştırma Verilerinin Normallik Analizi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	Sd	p
EÇİÖ Alt Boyutları			
Problem çözme	,125	74	,006
Paylaşımaya açık olma	,138	74	,001
Saygı-kabul	,141	74	,001
Duyarlılık	,127	74	,005
Engelsiz dinleme	,179	74	,000
SKDDÖ Alt Boyutları			
Nazik olma boyutu	,112	112	,002
Uzak durma-çekinme boyutu	,144	112	,000
Birliktelik-İlgili olma boyutu	,065	112	,048
Empati boyutu	,107	112	,003
Fiziksel saldırganlık boyutu	,250	112	,000

Tablo 3.5’de yer alan normallik analizi sonuçlarına göre, katılımcılara uygulanan anketlerden elde edilen verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkilerin belirlenmesi için non-parametrik Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis-H testinin kullanılmasına karar verilmiştir. Gruplar arasında anlamlı farklılığın yönünü belirlemek için ise grupların ikili kombinasyonları için Mann Whitney-U testi yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde elde edilen sonuçların anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma verilerin istatistiksel yöntemlerle analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin tanımlayıcı özellikleri, verilerin frekans ve yüzde dağılımları ile aritmetik ortalama ve standart sapma puanları üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir. Engelli çocuklara ilişkin bilgiler Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcı Ailelerin Engelli Çocuklarına İlişkin Bilgiler

Tanımlayıcı Özellik	Grup	n	%
Cinsiyet	Kız	17	44,7
	Erkek	21	55,3
	Toplam	38	100,0
Yaş	Min	4	2,6
	Max.	31	2,6
	Ort.	13,8	
Engel Türü	Zihinsel	17	44,7
	Zihinsel+Fiziksel	21	55,3
	Toplam	38	100,0
Öğrenim Durumu	Bir İlköğretim bünyesinde kaynaştırma programına ve Merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor.	3	7,9
	Özel alt sınıf programına ve Merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor.	19	50,0
	Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezinde özel eğitim programına devam ediyor.	16	42,1
	Toplam	38	100,0
Engel Düzeyi	Hafif	9	23,7
	Orta	19	50,0
	Ağır	10	26,3
	Toplam	38	100,0
Doğum Sırası	İlk Çocuk	6	15,8
	Ortanca Çocuk	13	34,2
	Son Çocuk	13	34,2

Toplam	32	100,0
--------	----	-------

Tablo 4.1'deki verilere göre, araştırmaya katılan ailelerin engelli çocuklarının cinsiyet dağılımları; 17 kız anne ve 21 erkek şeklindedir. Çocukların yaşları en küçük 4 ve en büyük 31 olmak üzere ortalama 13,8'dir. Çocukların 17'si zihinsel, 21'i ise hem zihinsel hem de fiziksel engele sahiptir. Engelli çocukların, %50'sinin (19 çocuk) orta, %26,3'ünün ağır (10 çocuk) ve %23,7'sinin ise hafif düzeyde engeli bulunmaktadır. Engelli çocukların 19'u ve çoğunluğu bir İlköğretim bünyesinde kaynaştırma programına ve merkezde özel eğitim takip programına devam etmekte, 16'sı özel alt sınıf programına ve merkezde özel eğitim takip programına devam etmekte ve 3'ü ise yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi'nde özel eğitim programına devam etmektedir. Engeli çocukların 6'sı ailelerinin ilk, 13'ü ortanca ve 13'ü de son çocuklarıdır. Engelli çocukların anne ve babalarına ilişkin bilgiler Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Engelli Çocukların Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler

Tanımlayıcı Özellik	Grup	n	%
Ebeveyn Bilgisi	Anne	38	50,0
	Baba	38	50,0
	Toplam	76	100,0
Anne Öğrenim Durumu	Okuryazardeğil	1	2,6
	Okuryazar	2	5,3
	İlkokul Mezunu	12	31,6
	Ortaokul Mezunu	3	7,9
	Lise Mezunu	10	26,3
	Yüksekokul Mezunu	10	26,3
	Toplam	38	100,0
Anne Mesleği	İşsiz	31	81,6
	İşçi	3	7,9
	Emekli	1	2,6
	Diğer	3	7,9
	Toplam	38	100,0
Baba Öğrenim Durumu	Okuryazar	2	5,3
	İlkokul Mezunu	7	18,4
	Ortaokul Mezunu	2	5,3
	Lise mezunu	13	34,2
	Yüksekokul Mezunu	14	36,8
	Toplam	38	100,0
Baba Mesleği	İşsiz	1	2,6
	Memur	8	21,1
	İşçi	18	47,4

	Emekli	3	7,9
	Diğer	8	21,1
	Toplam	38	100,0
Ailenin Aylık Gelir Durumu	Min.	1.700	2,6
	Max.	20.000	2,6
	Ort.	5.905	

Tablo 4.2'deki veriler incelendiğinde; araştırmaya 38 anne ve 38 baba olmak üzere toplam 76 ebeveyn katılmıştır. Araştırmaya katılan annelerin %2,6'sının okuryazar olmadığı, %31,6'sının ilkokul, %7,9'unun ortaokul, %26,3'ünün lise ve %26,3'ünün ise yüksekokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Annelerin %81,6'sının herhangi bir işinin olmadığı, %7,9'unun işçi, %2,6'sının emekli olduğu ve %7,9'unun ise diğer işlerde çalıştığı görülmektedir. Engelli çocukların babalarının ise %5,3'ünün okuryazar %18,4'ünün ilkokul, %5,3'ünün ortaokul, %34,2'sinin lise ve %36,8'inin de yüksekokul mezunu olduğu, %2,6'sının işsiz, %21,1'inin memur, %47,4'ünün işçi, %7,9'unun emekli olduğu %21,1'inin ise diğer işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede, engelli çocukların ailelerinin aylık ortalama gelirlerinin, en az 1.700TL ve en fazla 20.000TL olmak üzere ortalama 5.905TL olduğu belirlenmiştir.

Engelli çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerine ilişkin bilgiler Tablo 4.3'de gösterilmiştir.

Tablo 4.3. Engelli Çocukların Normal Gelişim Gösteren Kardeşlerine İlişkin Bilgiler

Tanımlayıcı Özellik	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	21	55,3
	Erkek	17	44,7
	Ort.	38	100,0
Yaş	Min	7	7,6
	Max.	31	2,6
	Ort.	12,6	
Doğum Sırası	İlk Çocuk	16	42,1
	Ortanca Çocuk	7	18,4
	Son Çocuk	10	26,3
	Toplam	33	100,0
Kardeş Sayısı	2 Kardeş	16	42,1
	3 Kardeş	18	47,4
	4 ve Üzeri kardeş	3	7,9
	Toplam	37	100,0
Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	1	2,6
	Okuryazar	2	5,3

	İlkokula Devam ediyor	5	13,2
	Ortaokula Devam ediyor	12	31,6
	Liseye Devam ediyor	9	23,7
	Toplam	38	100,0
Meslek	İşsiz	15	39,5
	İşçi	1	2,6
	Öğrenci	21	55,3
	Diğer	1	2,6
	Toplam	38	100,0

Tablo 4.3'deki verilere göre, araştırmaya 21 kız ve 17 erkek olmak üzere toplam 38 kardeş katılım sağlamıştır. Araştırmaya katılan kardeşlerin yaşlarının en küçük 7 ve en büyük 31 olmak üzere ortalama 12,6 olarak belirlenmiştir. Engelli çocukların kardeşlerin %42,1'i ailelerin ilk çocuğu, %26,3'ü son çocuğu ve %18,4'ü ise ortanca çocuğudur. Kardeşlerin %2,6'sı okuryazar değilken, %13,2'si ilkokula, %31,6'sı ortaokula ve %23,7'si ise liseye devam etmektedir. Ayrıca, kardeşlerin %2,6'sı işçi olarak ve %2,6'sı ise diğer işlerde çalışmaktadır.

4.2. Katılımcıların Ölçek İfadelerine Verdikleri Yanıtların Ortalama Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin, araştırma ölçeklerinde yer alan sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalama ve standart sapma puanları Tablo 4.4. ve Tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği (EÇİÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar

Ölçek İfadesi	$\bar{x} \pm \text{Std. s.}$
Paylaşım Açık Olma Alt Boyutu	
11. Çocuğum düşüncelerini benimle paylaşır.	2,19 ± 1,339
13. Çocuğum duygularını benimle paylaşır.	2,80 ± 1,385
14. Çocuğum canını sıkkan bir durum olunca bunu benimle paylaşabileceğini bilir.	2,85 ± 1,468
21. Çocuğum benimle her konuyu rahatça konuşur.	2,18 ± 1,307
Paylaşım açık olma alt boyutu geneli	2,50 ± 1,375
Engelsiz Dinleme Alt Boyutu	
2. Çocuğumun anlattığı konuların önemsiz olduğunu düşündüğümde genellikle şakaya vururum.	2,15 ± 1,235
8. Çocuğumla konuşurken genellikle kendimi ona öğüt verirken bulurum.	2,43 ± 1,415

10. Çocuğumu beni dinlemediğinde ona gözdağı vererek konuşurum.	1,53 ± 1,023
15. Çocuğumu dinlerken başkalarını ona örnek gösteririm.	1,36 ± 0,853
27. Çocuğumun konuşmak istediği konuyu dinlemek istemediğimde konuyu değiştiririm.	1,62 ± 1,022
Engelsiz dinleme alt boyutu geneli	1,82 ± ,110
Saygı-kabul Alt Boyutu	
5. Çocuğum için koyduğum kuralları onun anlayacağı şekilde açıklarım.	3,68 ± 1,444
9. Bir durum hakkında gerçekten ne düşündüğümü çocuğumla paylaşıyorum.	3,65 ± 1,243
16. Çocuğumu dinlerim.	4,68 ± 0,705
18. Çocuğumu fikirlerini ifade etmesi konusunda cesaretlendiririm.	3,93 ± 1,197
20. Çocuğumla iletişim kurarken onun kişisel haklarına saygı duymaya özen gösteririm.	4,73 ± 0,626
22. Çocuğumun fikirlerine değer veririm.	4,15 ± 1,232
23. Çocuğumla iletişim kurarken içten olmaya çalışırım.	4,84 ± 0,409
Saygı-kabul alt boyutu geneli	4,24 ± 0,979
Duyarlılık Alt Boyutu	
6. Çocuğumla iletişim kurarken onun ne hissediyor olabileceğini anlarım.	3,44 ± 1,291
12. Çocuğumla iletişimimi aksatacak engelleri kullanmaktan kaçınırım.	4,38 ± 1,030
17. Çocuğuma bir sorumluluk verirken bunu ona en iyi şekilde ifade etmenin yollarını bilirim.	3,57 ± 1,217
24. Çocuğumla iletişim kurarken potansiyelinin/yeteneklerinin getirdiği özelliklerine dikkat ederim.	4,66 ± 0,625
25. Çocuğumla iletişim kurarken onun ne düşünüyor olabileceğini anlarım.	3,23 ± 1,267
26. Çocuğumla iletişimimi geliştirmek için yapabileceklerimi araştırırım.	2,73 ± 1,326
Duyarlılık alt boyutu geneli	3,67 ± 1,126
Problem Çözme Alt Boyutu	
1. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun sorumluluklarını yerine getirmesini kolaylaştırır.	4,16 ± 0,839
3. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onu disipline etmemi kolaylaştırır.	3,86 ± 1,139
4. Kullandığım iletişim tarzı çocuğumun sınırlarını anlamasını kolaylaştırır.	3,93 ± 1,174
7. Çocuğum yanlış bir davranış yaptığında bunu anlaması için onunla rahatça konuşurum.	3,77 ± 1,245
19. Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun motivasyonunu artırır.	4,58 ± 0,707
Problem çözme alt boyutu geneli	4,06 ± 1,021
Ölçek geneli	3,37 ± 1,102

Tablo 4.4’de yer alan ortalama ve standart sapma puanları incelendiğinde; katılımcı bireylerin ebeveynin çocuğuyla iletişimi ölçeğinde en yüksek ortalama puanı saygı-

kabul alt boyutunda ($4,24 \pm 0,979$) elde ettikleri ve bunu $4,06 \pm 1,021$ ile problem çözme alt boyutu, $3,67 \pm 1,126$ ile duyarlılık alt boyutu, $2,50 \pm 1,375$ ile paylaşıma açık olma alt boyutu ve $1,82 \pm ,110$ ile engelsiz dinleme alt boyutunun takip ettiği tespit edilmiştir. En düşük puanı alan engelsiz dinleme alt boyutunun ters puanlandığında göz önüne alındığında, bu boyutun ($4,18 \pm 1,110$) ile ikinci en yüksek puanı ettiği belirlenmiştir.

Alt boyutları oluşturan sorular incelendiğinde; en yüksek puanların, paylaşıma açık olma alt boyutunda “Çocuğum canını sıkan bir durum olunca bunu benimle paylaşabileceğini bilir.” ($2,85 \pm 1,468$), engelsiz dinleme alt boyutunda “Çocuğumla konuşurken genellikle kendimi ona öğüt verirken bulurum.” ($2,43 \pm 1,415$), saygı-kabul alt boyutunda “Çocuğumla iletişim kurarken içten olmaya çalışırım.” ($4,84 \pm 0,409$), duyarlık alt boyutunda “Çocuğumla iletişim kurarken potansiyelinin/yeteneklerinin getirdiği özelliklerine dikkat ederim.” ($4,66 \pm 0,625$) ve problem çözme alt boyutunda ise “Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun motivasyonunu artırır.” ($4,58 \pm 0,707$) sorularına verildiği görülmektedir.

Alt boyut bazında en düşük puanlar ise, paylaşıma açık olma alt boyutunda “Çocuğum benimle her konuyu rahatça konuşur.” ($2,18 \pm 1,307$), engelsiz dinleme alt boyutunda “Çocuğumu dinlerken başkalarını ona örnek gösteririm.” ($1,36 \pm 0,853$), saygı-kabul alt boyutunda “Bir durum hakkında gerçekten ne düşündüğümü çocuğumla paylaşıyorum.” ($3,65 \pm 1,243$), duyarlık alt boyutunda “Çocuğumla iletişimimi geliştirmek için yapabileceklerimi araştırırım.” ($2,73 \pm 1,326$) ve problem çözme alt boyutunda “Çocuğum yanlış bir davranış yaptığında bunu anlaması için onunla rahatça konuşurum.” ($3,77 \pm 1,245$) sorularına verilmiştir.

Yukarıdaki ortalama puanlara göre, bireylerin, engelli çocukları/kardeşleri ile iletişimlerinde en çok saygı-kabul duygusuna özen gösterdikleri, daha sonra engelsiz bir iletişim kurmaya özen gösterdikleri, iletişimde ortaya çıkan problemleri çözmek için çaba sarf ettikleri, ancak, iletişime karşı duyarlı olma ve paylaşıma açık olma hususlarında nispeten daha az başarılı oldukları ifade edilebilir.

Tablo 4.5. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (SKDDÖ) Sorularına Verilen Ortalama Puanlar

Ölçek İfadesi	$\bar{x} \pm \text{Std s.}$
Nazik Olma Alt Boyutu	
1. Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	3,91 \pm 0,945
2. Ona kızarım.	3,19 \pm 1,182
4. Onu memnun edecek şeyler yaparım.	3,18 \pm 1,180
8. Onu kızdırır veya canını sıkarım.	2,85 \pm 1,289
10. Onunla tartışır veya kavga ederim.	3,00 \pm 1,265
12. Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.	3,53 \pm 1,399
19. Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.	3,79 \pm 1,164
20. Ona kırıcı şeyler söylerim.	2,75 \pm 1,392
21. Onun duygularını incitirim.	2,47 \pm 1,215
Nazik olma alt boyutu geneli	3,19 \pm 1,226
Birliktelik-İlgili Olma Alt Boyutu	
5. Mümkünse ondan uzak dururum.	1,87 \pm 1,010
7. Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	1,71 \pm 0,936
14. Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.	2,92 \pm 1,370
15. Ondan utanırım.	1,71 \pm 1,071
23. Onunla birlikte görünmemeye çalışırım	1,77 \pm 1,048
26. Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.	1,76 \pm 1,125
Uzak durma-çekinme alt boyutu geneli	1,96 \pm 1,093
3. Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	3,08 \pm 1,028
6. Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	3,05 \pm 1,279
9. Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	2,77 \pm 1,198
11. Ona yeni beceriler öğretirim.	2,75 \pm 1,301
17. Onun da içinde olduğu planlar yaparım.	2,90 \pm 1,395
22. Evde onunla iyi vakit geçiririm.	3,63 \pm 1,245
25. Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.	3,15 \pm 1,514
Birliktelik-İlgili olma alt boyutu geneli	3,05 \pm 1,280
Empati Alt Boyutu	
13. Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.	3,04 \pm 1,401
16. Onun gelişiminden memnun olurum.	4,87 \pm 0,507
28. Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm	3,11 \pm 1,497
29. Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.	4,12 \pm 1,199
30. Onun ailede olmasından memnunum.	4,63 \pm 0,977
Empati alt boyutu geneli	3,95 \pm 1,116
Fiziksel Saldırganlık Alt Boyutu	
18. Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.	1,74 \pm 0,966
24. Onu itip kakarım	1,66 \pm 0,899
27. Onu döverim	1,32 \pm 0,774
Fiziksel saldırganlık alt boyutu geneli	1,57 \pm 0,880

Tablo 4.5’de katılımcı bireylerin schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar ve standart sapma değerleri yer almaktadır. Bu göre bireyler sırasıyla; nazik olma alt boyutunda $3,19 \pm 1,226$, uzak durma-çekinme alt boyutunda $1,96 \pm 1,093$, birliktelik-İlgili olma alt boyutunda $3,05 \pm 1,280$, empati alt boyutunda $3,95 \pm 1,116$ ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda $1,57 \pm 0,880$ ortalama ve standart sapma puanları elde ettikleri belirlenmiştir. Ters puanlama da dikkate alındığında alt boyutların sıralaması; empati ($3,95 \pm 1,116$), nazik olma ($3,24 \pm 1,126$), birliktelik-İlgili olma ($3,05 \pm 1,280$), uzak durma-çekinme ($1,96 \pm 1,093$) ve fiziksel saldırganlık ($1,57 \pm 0,880$) şeklinde olmuştur.

Alt boyutları oluşturan sorularda en yüksek puanlar; nazik olma alt boyutunda “Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.” ($3,91 \pm 0,945$), uzak durma-çekinme alt boyutunda “Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.” ($2,92 \pm 1,370$), birliktelik-İlgili olma alt boyutunda “Evde onunla iyi vakit geçiririm.” ($3,63 \pm 1,245$), empati alt boyutunda “Onun gelişiminden memnun olurum.” ($4,87 \pm 0,507$) ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise “Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.” ($1,74 \pm 0,966$) sorularına verilmiştir.

Alt boyut bazında en düşük puanlar, nazik olma alt boyutunda “Onun duygularını incitirim.” ($2,47 \pm 1,215$), uzak durma-çekinme alt boyutunda “Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.” ($1,71 \pm 0,936$) ve “Ondan utanırım.” ($1,71 \pm 1,071$), birliktelik-İlgili olma alt boyutunda “Ona yeni beceriler öğretirim.” ($2,75 \pm 1,301$), empati alt boyutunda “Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.” ($3,04 \pm 1,401$) ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise “Onu döverim.” ($1,32 \pm 0,774$) sorularına verilmiştir.

Yukarıdaki ortalama puanlara göre, engelli kardeşi olan bireylerin, engelli kardeşlerine karşı davranışlarında en çok empati duyarak hareket ettikleri, ona karşı olabildiğince nazik olmaya çalıştıkları, kardeşlerinin yanında olduklarını her an hissettirmeye çalıştıkları, bunun yanında engelli kardeşlerine uzak durmadıkları ve ondan utanmadıkları ayrıca, engelli kardeşlerine karşı fiziksel saldırganlık/şiddet içeren davranışlardan da kaçındıkları söylenebilir.

4.3. Araştırma Problem ve Alt Problemlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin iletişim etkinliklerinin ebeveynlerin bazı tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

4.3.1. Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeğine İlişkin Bulgular

Katılımcı ebeveynlerin EÇİ ölçeği puanlarının anne ve baba olma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda Tablo 4.6'da gösterilen bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 4.6. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Anne ve Baba Olma Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	z	p
Problem çözme	Anne	36	44,53	1603,00	431,00	-2,571	0,006*
	Baba	38	30,84	1172,00	0		
	Toplam	74					
Paylaşımaya açık olma	Evet	36	49,39	1778,00	256,00	-4,644	0,000*
	Hayır	38	26,24	997,00	0		
	Toplam	74					
Saygı-kabul	Evet	36	45,42	1635,00	399,00	-3,100	0,002*
	Hayır	38	30,00	1140,00	0		
	Toplam	74					
Duyarlılık	Evet	36	48,82	1757,50	276,50	-4,427	0,000*
	Hayır	38	26,78	1017,50	0		
	Toplam	74					
Engelsiz dinleme	Evet	36	36,18	1302,50	636,50	-0,520	0,603
	Hayır	38	38,75	1472,50	0		
	Toplam	74					

*p<0,05 (%5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 4.6'da yer alan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin bireylerin anne ve baba olma durumuna göre, problem çözme, paylaşımaya açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık alt boyutlarında anlamlı şekilde farklılaştığı (p<0,05), engelsiz dinleme alt boyutunda ise herhangi bir farklılık bulunmadığı (p>0,05) tespit edilmiştir. Buna göre, annelerin problem çözme,

paylaşımına açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık alt boyutlarından elde ettikleri toplam puanlar babaların elde ettiği toplam puanlardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, anneler problem çözme, paylaşımına açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık konularında engelli çocukları ile daha iyi bir iletişim etkinliğine sahiptir. Engeli çocukları dinleme şeklindeki iletişim etkinliğinde ise ebeveynlerin anne veya baba olmalarına göre herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

Elde edilen bu sonuçlara göre araştırmanın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri anne ve baba olma durumuna göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1a hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcı ebeveynlerin EÇİ ölçeği puanlarının öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda Tablo 4.7’de gösterilen bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 4.7. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Problem çözme	İlkokul	15	27,93	20,19±3,541	4,607	0,330
	Ortaokul	6	25,67			
	Lise	22	30,57			
	Önlisans	14	40,29			
	Üniversite	6	34,42			
	Toplam	63				
Paylaşımına açık olma	İlkokul	15	31,17	9,96±4,221	1,441	0,837
	Ortaokul	6	39,33			
	Lise	22	32,89			
	Önlisans	14	29,43			
	Üniversite	6	29,50			
	Toplam	63				
Saygı-kabul	İlkokul	15	25,43	29,47±3,695	6,868	0,143
	Ortaokul	6	24,75			
	Lise	22	37,14			
	Önlisans	14	37,32			
	Üniversite	6	24,42			
	Toplam	63				
Duyarlılık	İlkokul	15	24,43	21,92±3,759	11,053	0,026*
	Ortaokul	6	23,67			
	Lise	22	33,73			
	Önlisans	14	44,04			
	Üniversite	6	24,83			
	Toplam	63				
	İlkokul	15	35,70	20,85±3,625	1,170	0,883

Engelsiz dinleme	Ortaokul	6	34,83
	Lise	22	30,18
	Önlisans	14	30,64
	Üniversite	6	29,75
	Toplam	63	

*p<0,05 (%5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 4.7’de yer alan Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin duyarlılık alt boyutunda bireylerin öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaştığı (p<0,05), ancak, problem çözme, paylaşımına açık olma, saygı-kabul ve engelsiz dinleme alt boyutlarında herhangi bir farklılık bulunmadığı (p>0,05) tespit edilmiştir. Buna göre, duyarlılık alt boyutunda, önlisans düzeyinde eğitimi bulunan ebeveynlerin ölçekten elde ettikleri toplam puanlar, üniversite, ilkokul ve ortaokul düzeyinde eğitimi bulunan ebeveynlerin toplam puanından anlamlı şekilde daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, önlisans düzeyinde eğitimi bulunan ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı daha duyarlı iyi bir iletişime sahip oldukları söylenebilir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmamızın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1b hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcı ebeveynlerin EÇİ ölçeği puanlarının mesleklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda Tablo 4.9’da gösterilen bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 4.8. Ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişimlerinin Mesleklerine Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Problem çözme	İşsiz	32	40,75	20,19±3,541	14,251	0,007*
	Memur	10	53,20			
	İşçi	18	23,19			
	Emekli	4	39,75			
	Diğer	10	36,25			
	Total	74				
Paylaşımına açık olma	İşsiz	32	45,16	9,96±4,221	10,516	0,033*
	Memur	10	33,05			
	İşçi	18	26,44			
	Emekli	4	47,38			

	Diğer	10	33,40			
	Total	74				
Saygı-kabul	İşsiz	32	43,67	29,47±3,695	6,513	0,164
	Memur	10	39,40			
	İşçi	18	32,39			
	Emekli	4	23,50			
	Diğer	10	30,65			
	Total	74				
Duyarlılık	İşsiz	32	48,17	21,92±3,759	20,937	0,000*
	Memur	10	44,85			
	İşçi	18	24,53			
	Emekli	4	26,88			
	Diğer	10	23,60			
	Total	74				
Engelsiz dinleme	İşsiz	32	36,13	20,85±3,625	9,696	0,046*
	Memur	10	48,00			
	İşçi	18	30,22			
	Emekli	4	24,00			
	Diğer	10	49,90			
	Total	74				

Tablo 4.8’de yer alan Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin problem çözme, paylaşıma açık olma, duyarlılık ve engelsiz dinleme alt boyutlarında bireylerin mesleklerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), ancak, saygı-kabul alt boyutunda herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, problem çözme, paylaşıma açık olma ve duyarlılık alt boyutunda, memur ve işsiz olanlar işçi olarak çalışan ebeveynlere göre, problem çözme ve duyarlılıkta memurlar işçilere ve diğer işlerde çalışanlara göre, duyarlılıkta işsiz olanlar diğer işlerde çalışanlara göre ve engelsiz dinlemede ise diğer işlerde çalışanlar işçilere göre anlamlı şekilde daha yüksek puan elde etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, işçi olarak çalışan bireyler saygı-kabul hariç tüm alt boyutlarda engelli çocukları ile daha kötü bir iletişim etkinliği sergilemektedirler.

Bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H1c hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.2. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine İlişkin Bulgular

Katılımcı bireylerin, SKDDÖ ölçeği puanlarının ebeveyn türüne göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda Tablo 4.9’da gösterilen bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 4.9. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Ebeveyn Türüne Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Nazik olma	Anne	37	55,34	28,95±7,891	0,474	0,789
	Baba	37	54,66			
	Kardeş	38	59,42			
	Toplam	112				
Uzak durma- çekinme	Anne	37	57,11	11,71±4,643	0,410	0,815
	Baba	37	58,57			
	Kardeş	38	53,89			
	Toplam	112				
Birliktelik-ilgili olma	Anne	37	58,19	21,21±6,452	0,150	0,928
	Baba	37	55,73			
	Kardeş	38	55,61			
	Toplam	112				
Empati	Anne	37	58,00	19,72±3,725	0,207	0,902
	Baba	37	54,64			
	Kardeş	38	56,86			
	Toplam	112				
Fiziksel saldırganlık	Anne	37	56,12	4,71±2,216	0,037	0,982
	Baba	37	56,07			
	Kardeş	38	57,29			
	Toplam	112				

Tablo 4.9’da yer alan analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılım sağlayan bireylerin kardeş davranışı ölçeği puanlarının ebeveyn türüne göre, hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, engelli kardeşleri bulunan ve normal gelişim gösteren bireylerin engelli kardeşlerine yönelik davranışlarının tutarlı olduğu ve bu davranış biçiminin ebeveynleri tarafından da doğrulandığı ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine karşı sergiledikleri davranış biçimleri ile anne ve babaların bu davranışlara yönelik algıları ile örtüşmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmamızın, “Zihinsel engelli çocuklara yönelik davranışları ebeveyn türüne (anne, baba, kardeş) göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H2a hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcı bireylerin, SKDDÖ ölçeği puanlarının öğrenim durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 4.10’da gösterilmiştir.

Tablo 4.10. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Bireylerin Öğrenim Durumlarına Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Nazik olma	İlkokul	22	43,98	28,95±7,891	17,480	0,002*
	Ortaokul	18	37,67			
	Lise	31	64,98			
	Önlisans	14	36,50			
	Üniversite	16	61,25			
	Toplam	101				
Uzak durma- çekinme	İlkokul	22	53,07	11,71±4,643	10,578	0,032*
	Ortaokul	18	57,11			
	Lise	31	42,55			
	Önlisans	14	69,21			
	Üniversite	16	41,72			
	Toplam	101				
Birliktelik-ilgili olma	İlkokul	22	44,32	21,21±6,452	8,681	0,070
	Ortaokul	18	40,08			
	Lise	31	59,37			
	Önlisans	14	45,32			
	Üniversite	16	61,22			
	Toplam	101				
Empati	İlkokul	22	43,07	19,72±3,725	13,536	0,09*
	Ortaokul	18	39,25			
	Lise	31	61,98			
	Önlisans	14	40,43			
	Üniversite	16	63,09			
	Toplam	101				
Fiziksel saldırganlık	İlkokul	22	58,27	4,71±2,216	11,890	0,018
	Ortaokul	18	61,00			
	Lise	31	42,84			
	Önlisans	14	60,50			
	Üniversite	16	37,25			
	Toplam	101				

*p<0,05 (%5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 4.10’da yer alan analiz sonuçlarına göre; katılımcıların kardeş davranışı ölçeği puanlarının nazik olma, uzak durma-çekinme, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarında anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), birliktelik-İlgili olma alt boyutunda ise herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, nazik olma ve empati alt boyutlarında üniversite mezunu olanlar ilkököl ve ortaokula göre, lise mezunu olanlar ortaokula göre daha yüksek puana sahip iken fiziksel saldırganlık alt boyutunda daha düşük puanlar elde etmişlerdir. Uzak durma-çekinme alt boyutunda ise önlisans mezunu olanlar lise ve üniversite mezunu olanlardan daha yüksek puan elde etmişlerdir. Bu sonuçlara göre; engelli kardeşleri bulunan kardeşler ile anne ve babaları normal gelişim gösteren bireyler ile engelli kardeşe yönelik davranışlarında, eğitim düzeyinin arttıkça daha nazik olmaya ve daha fazla empati duymaya özen göstermektedirler. Yine, engelli kardeşe yönelik davranışlarında normal çocukların eğitim düzeyi arttıkça daha az fiziksel saldırganlık içeren davranışlar göstermektedirler. Ancak, önlisans düzeyinde eğitimi bulunan bireylerin engelli kardeşe yönelik davranışlarında daha fazla uzak durma veya çekinme tutum ve davranışı gözlemlenmektedir.

Bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H2b hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcı bireylerin, SKDDÖ ölçeği puanlarının mesleklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 4.11’de gösterilmiştir.

Tablo 4.11. Katılımcıların Kardeş Davranışı Düzeylerinin Bireylerin Mesleklerine Göre Farklılaşma Analizi

Alt Boyut	Grup	N	Sıra ort.	$\bar{x} \pm ss.$	H	p
Nazik olma	İşsiz	48	53,93	28,95±7,891	5,967	0,202
	Memur	10	41,80			
	İşçi	19	63,21			
	Emekli	24	66,15			
	Diğer	11	48,45			
	Total	112				
Uzak durma- çekinme	İşsiz	48	59,15	11,71±4,643	4,599	0,331
	Memur	10	72,00			
	İşçi	19	55,71			

	Emekli	24	49,50			
	Diğer	11	47,50			
	Total	112				
Birliktelik-İlgili olma	İşsiz	48	54,14	21,21±6,452	5,148	0,272
	Memur	10	42,70			
	İşçi	19	63,03			
	Emekli	24	65,21			
	Diğer	11	49,09			
	Total	112				
Empati	İşsiz	48	56,63	19,72±3,725	0,763	0,943
	Memur	10	53,40			
	İşçi	19	55,55			
	Emekli	24	60,60			
	Diğer	11	51,45			
	Total	112				
Fiziksel saldırganlık	İşsiz	48	58,89	4,71±2,216	3,040	0,551
	Memur	10	67,80			
	İşçi	19	48,82			
	Emekli	24	53,04			
	Diğer	11	56,64			
	Total	112				

Tablo 4.11’de yer alan analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılım sağlayan bireylerin kardeş davranışı ölçeği puanlarının meslek türüne göre, hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşlerine yönelik davranışlarına ilişkin ebeveyn algılarının meslek türüne göre farklılaşmadığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, ebeveyn ve normal çocukların hangi meslek sahibi olduklarının engelli kardeşlerine yönelik tutum ve davranışları üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmamaktadır.

Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları mesleklerine göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H2c hipotezi reddedilmiştir.

4.3.3. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Bazı Özelliklerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Katılımcıların, SKDDÖ ölçeği puanlarının engelli çocuğun bazı özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H varyans analizi sonuçları aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 4.12. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Çocuğun Engel Türüne Göre Farklılaşma Analizi

Grup	n	Ölçek Alt Boyutu				
		Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik- ilgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
Zihinsel eng.	17	20,15	18,24	20,41	19,44	19,94
Zih. + Fiz. eng.	21	18,98	20,52	18,76	19,55	19,14
		0,750	0,542	0,663	0,977	0,839
		p				
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
Zihinsel eng.	16	18,25	18,63	18,59	18,78	19,75
Zih. + Fiz. eng.	21	19,57	19,29	19,29	19,17	18,43
		0,728	0,868	0,844	0,916	0,728
		p				
Baba	37	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
Zihinsel eng.	16	18,75	19,81	20,44	18,34	20,03
Zih. + Fiz. eng.	21	19,19	18,38	17,90	19,50	18,21
		0,916	0,705	0,495	0,751	0,617
		p				
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
Zihinsel eng.	17	18,53	18,44	19,12	18,06	19,50
Zih. + Fiz. eng.	21	20,29	20,36	19,81	20,67	19,50
		0,642	0,601	0,862	0,486	1,000
		p				

Tablo 4.12’de yer alan analiz sonuçlarına göre; zihinsel engelli çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerinin schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin nazik olma ($\bar{x}\pm 20,15$), birliktelik-ilgili olma ($\bar{x}\pm 20,41$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 19,94$) alt boyutlarından, hem zihinsel hem de fiziksel engelli kardeşi bulunan normal çocukların ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,52$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,55$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan aldıkları belirlenmiştir. Zihinsel engelli çocukları olan anneler schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 19,75$) alt boyutundan, hem zihinsel hem de fiziksel engelli çocuğu olan anneler ise nazik olma ($\bar{x}\pm 19,57$), uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 19,29$), birliktelik-ilgili olma ($\bar{x}\pm 19,29$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,17$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan almışlardır. Zihinsel engelli çocukları olan babalar ise schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin uzak durma-çekinme

($\bar{x}\pm 19,81$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,44$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 20,03$) alt boyutlarından, hem zihinsel hem de fiziksel engelli çocuğu olan babalar da nazik olma ($\bar{x}\pm 19,19$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,50$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda, schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyutunda engelli kardeşi bulunan normal çocuklar ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel türüne göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3a hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4.13. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Farklılaşma Analizi

Grup	n	Ölçek Alt Boyutu				
		Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
Kız	17	21,44	19,21	20,47	19,88	17,94
Erkek	21	17,93	19,74	18,71	19,19	20,76
p		0,337	0,885	0,642	0,862	0,450
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
Kız	16	20,69	15,97	20,19	19,91	17,19
Erkek	21	17,71	21,31	18,10	18,31	20,38
p		0,421	0,138	0,575	0,660	0,387
Baba	37	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
Kız	16	21,59	17,06	20,13	20,38	16,25
Erkek	21	17,02	20,48	18,14	17,95	21,10
p		0,206	0,354	0,596	0,514	0,185
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
Kız	17	20,71	16,53	19,91	18,65	16,50
Erkek	21	18,52	21,90	19,17	20,19	21,93
p		0,561	0,144	0,839	0,685	0,136

Tablo 4.13’de yer alan analiz sonuçlarına göre; engelli kız kardeşi bulunan normal çocukların schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin nazik olma ($\bar{x}\pm 21,44$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,47$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,88$) alt boyutlarından, engelli erkek kardeşi bulunan çocukların ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 19,74$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 20,76$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan aldıkları belirlenmiştir. Zihinsel

kız engelli çocukları olan anneler schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin nazik olma ($\bar{x}\pm 20,69$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,19$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,91$) alt boyutlarından, zihinsel erkek engelli çocukları olan anneler ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 21,31$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 20,38$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan almışlardır. Zihinsel kız engelli çocukları olan babalar da annelerle benzer şekilde nazik olma ($\bar{x}\pm 21,59$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,13$) ve empati ($\bar{x}\pm 20,38$) alt boyutlarından, zihinsel erkek engelli çocukları olan babalar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,48$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 21,10$) alt boyutlarından daha fazla ortalama puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda ise, schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyutunda engelli kardeşi bulunan normal çocukların davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algılarında engelli çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3b hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4.14. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Yaşına Göre Farklılaşma Analizi

Grup	n	Ölçek Alt Boyutu				
		Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
3-6 yaş	1	36,00	12,50	16,00	33,50	8,00
7-10 yaş	9	18,83	19,94	21,39	17,00	25,28
11-14 yaş	15	16,67	22,07	16,57	19,93	19,30
15 yaş ve üzeri	13	21,96	16,77	21,85	19,65	16,62
p		0,277	0,566	0,574	0,555	0,191
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
3-6 yaş	1	23,00	25,50	24,00	28,50	19,50
7-10 yaş	8	15,69	19,69	19,81	14,56	19,25
11-14 yaş	15	17,47	18,23	17,33	20,27	19,67
15 yaş ve üzeri	13	22,50	18,96	20,04	19,54	18,04
p		0,465	0,925	0,864	0,499	0,981
Baba	37	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
3-6 yaş	1	24,00	17,50	26,00	22,50	27,50

7-10 yaş	9	17,39	16,94	20,28	17,28	18,22
11-14 yaş	15	18,03	19,40	18,40	21,87	19,40
15 yaş ve üzeri	12	21,00	20,17	18,21	16,42	18,38
p		0,814	0,917	0,883	0,553	0,853
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
3-6 yaş	1	28,50	22,00	24,00	31,50	18,00
7-10 yaş	9	17,11	17,67	19,83	15,06	22,28
11-14 yaş	15	18,50	20,60	18,53	22,27	19,67
15 yaş ve üzeri	13	21,62	19,31	20,04	18,46	17,50
p		0,645	0,930	0,957	0,301	0,796

Tablo 4.14’de yer alan analiz sonuçlarına göre; 3-6 yaş yaş grubunda engelli kardeşi bulunan normal çocukların schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 36,00$) ve empati ($\bar{x}\pm 33,50$), 11-14 yaş grubunda engelli kardeşi bulunan normal çocukların uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 22,07$), 15 yaş ve üzerinde engelli kardeşi bulunan normal çocukların birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 21,85$) ve 7-10 yaş grubunda engelli kardeşi bulunan normal çocukların ise fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 25,28$) alt boyutlarında daha fazla ortalama puan aldıkları belirlenmiştir. Engelli çocukları bulunan anneler; 3-6 yaş yaş grubunda schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 23,00$), empati ($\bar{x}\pm 28,50$), uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 25,50$) ve birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 24,00$) alt boyutlarında 11-14 yaş grubunda ise fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 19,67$) alt boyutunda daha fazla ortalama puan almışlardır. Engelli çocukları bulunan babalar; 3-6 yaş yaş grubunda schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 24,00$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 26,00$), empati ($\bar{x}\pm 22,50$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 27,50$) alt boyutlarında 15 yaş ve üzerinde ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,17$) alt boyutunda 11-14 yaş grubunda ise alt boyutunda daha fazla ortalama puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda, schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyutunda engelli kardeşi bulunan normal çocukların davranışları ile anne ve babaların algılarında engelli çocuğun yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, araştırmamızın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun yaşına göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3c hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4.15. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Öğrenim Durumuna Göre Farklılaşma Analizi

		Ölçek Alt Boyutu				
Grup	n	Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
1*	3	30,17	7,67	23,83	20,50	12,00
2*	19	15,29	24,39	15,97	16,84	22,76
3*	16	22,50	15,91	22,88	22,47	17,03
p		0,036	0,012	0,145	0,321	0,128
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
1*	3	27,17	6,33	18,33	20,83	11,83
2*	18	15,58	21,44	16,25	16,92	23,86
3*	16	21,31	18,63	22,22	21,00	14,88
p		0,120	0,078	0,273	0,519	0,019
Baba	37	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
1*	3	29,33	8,17	27,83	23,00	11,33
2*	18	15,03	22,89	13,36	15,42	22,86
3*	16	21,53	16,66	23,69	22,28	16,09
p		0,048	0,047	0,007	0,142	0,068
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
1*	3	31,50	7,67	23,50	22,83	10,33
2*	19	14,55	22,63	14,61	15,74	23,32
3*	16	23,13	18,00	24,56	23,34	16,69
p		0,011	0,074	0,025	0,122	0,067

1* Bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına ve merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor. 2*Özel alt sınıf programına ve merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor. 3*Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezinde özel eğitim programına devam ediyor.

Tablo 4.15’de yer alan analiz sonuçlarına göre; bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden engelli kardeşi bulunan normal çocuklar schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 30,17$) ve birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 23,83$) alt boyutlarında, özel alt sınıf programına devam eden engelli kardeşi bulunan normal çocuklar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 24,39$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 25,28$) alt boyutlarında, Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi’nde özel eğitim programına devam eden kardeşi bulunan çocuklar ise empati ($\bar{x}\pm 20,50$) boyutunda daha fazla ortalama puan almışlardır. Bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden çocukları olan anneler nazik olma ($\bar{x}\pm 27,17$), özel

alt sınıf programına devam eden engelli çocuğu olan anneler uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 24,39$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 25,28$) ve Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi'nde özel eğitim programına devam eden çocuğu olan anneler birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 21,44$) ve empati ($\bar{x}\pm 21,00$) alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır. Bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden çocukları olan babalar nazik olma ($\bar{x}\pm 29,33$), özel alt sınıf programına devam eden engelli çocuğu olan babalar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 22,89$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 23,32$) ve Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi'nde özel eğitim programına devam eden çocuğu olan babalar birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 24,56$) ve empati ($\bar{x}\pm 23,34$) alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda, engelli kardeşı olan normal çocukların schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği nazik olma ve uzak durma-çekinme, annelerin fiziksel saldırganlık ve babaların ise nazik olma ve birliktelik-İlgili olma alt boyutlarında engelli çocuğun eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre, normal gelişim gösteren çocukların bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden engelli kardeşlerine daha fazla nazik davrandıkları, özel alt sınıf programına devam eden engelli kardeşleri bulunan normal çocukların daha fazla uzak durdukları veya ondan çekindikleri söylenebilir. Annelerin normal çocuklarının, özel alt sınıf programına devam eden engelli kardeşlerine daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdiklerine yönelik algılarının bulunduğu ve babaların ise normal çocuklarının bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden engelli kardeşlerine daha nazik, Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi'nde özel eğitim programına devam eden kardeşleri ile ise daha birlikte ve ilgili davranışlar sergilediğine yönelik algılarının bulunduğu ifade edilebilir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, araştırmanın, "*Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır*" şeklindeki H3d hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4.16. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Çocuğun Engel Düzeyine Göre Farklılaşma Analizi

		Ölçek Alt Boyutu				
Grup	n	Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
Hafif	9	24,44	15,50	22,17	22,00	15,89
Orta	19	18,00	21,84	17,39	17,29	22,45
Ağır	10	17,90	18,65	21,10	21,45	17,15
p		0,310	0,350	0,493	0,466	0,228
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
Hafif	9	21,61	14,56	21,22	19,94	17,50
Orta	18	17,81	20,86	17,25	17,50	21,97
Ağır	10	18,80	19,65	20,15	20,85	15,00
p		0,688	0,349	0,617	0,700	0,207
Baba	37	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
Hafif	9	21,06	15,94	20,67	19,72	16,72
Orta	18	17,69	20,89	18,17	17,69	22,50
Ağır	10	19,50	18,35	19,00	20,70	14,75
P		0,737	0,519	0,851	0,757	0,126
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
Hafif	9	24,17	16,44	22,56	21,89	17,83
Orta	19	17,29	20,71	17,32	16,45	21,97
Ağır	10	19,50	19,95	20,90	23,15	16,30
p		0,310	0,630	0,455	0,231	0,367

Tablo 4.16’da yer alan analiz sonuçlarına göre; hafif engelli kardeşi bulunan normal çocuklar schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 24,44$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 22,17$) ve empati ($\bar{x}\pm 22,00$), orta düzeyde engelli kardeşi bulunan normal çocuklar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 21,84$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 22,45$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır. Hafif düzeyde engelli çocukları olan anneler nazik olma ($\bar{x}\pm 21,61$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 21,22$), orta düzeyde engelli çocuğu olan anneler ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,86$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 21,97$) alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır. Hafif düzeyde engelli çocukları olan babalar nazik olma ($\bar{x}\pm 21,06$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,67$), orta düzeyde engelli çocuğu olan babalar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,89$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 22,50$) alt boyutlarında daha yüksek puan almışlardır. Bu sonuçlar engelli kardeşi olan normal çocuklar ile anne ve babaların algılarının örtüştüğünü göstermektedir.

Yapılan varyans analizi sonucunda, engelli çocuğun engel düzeyine göre engelli kardeşi bulunan normal çocukların davranışları ile anne ve babaların algılarında schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyutunun ortalama puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel düzeyine göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3e hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4.17. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Kardeş Sayısına Göre Farklılaşma Analizi

Grup	n	Ölçek Alt Boyutu				
		Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	38	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
2 kardeş	16	24,28	15,41	22,50	23,34	15,44
3 kardeş	18	14,44	22,17	15,39	14,72	21,39
4 ve üzeri kardeş	3	18,17	19,17	22,00	21,50	23,67
p		0,030	0,187	0,141	0,061	0,182
Anne	37	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
2 kardeş	15	22,90	14,37	21,83	24,57	16,30
3 kardeş	18	15,25	21,72	16,11	14,11	20,94
4 ve üzeri kardeş	3	16,00	19,83	16,17	14,50	14,83
p		0,105	0,130	0,274	0,014	0,342
Baba	36	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
2 kardeş	16	24,47	13,53	23,59	25,47	16,53
3 kardeş	18	14,53	21,67	14,83	13,75	20,44
4 ve üzeri kardeş	2	6,50	29,75	10,75	5,50	16,75
p		0,006	0,023	0,029	0,01	0,516
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
2 kardeş	16	24,38	14,44	23,09	25,47	15,69
3 kardeş	18	15,42	22,86	16,14	15,00	22,08
4 ve üzeri kardeş	3	11,83	20,17	14,33	8,50	18,17
p		0,027	0,075	0,128	0,004	0,221

Tablo 4.17’de yer alan analiz sonuçlarına göre; 2 kardeş olan normal çocuklar schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 24,28$),

birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 22,50$) ve empati ($\bar{x}\pm 23,34$), 3 kardeş olan normal çocuklar uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 22,17$) ve 4 ve üzeri kardeş olan normal çocuklar da fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 23,67$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır. 2 kardeşi olan normal çocukların anneleri schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 22,90$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 21,83$) ve empati ($\bar{x}\pm 24,57$), 3 kardeş olan normal çocukların anneleri uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 21,72$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 20,94$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır. 2 kardeşi olan normal çocukların babaları schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ($\bar{x}\pm 24,57$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 23,09$) ve empati ($\bar{x}\pm 25,47$), 3 kardeş olan normal çocukların babaları fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 20,44$) ve 4 kardeş ve üzeri olan normal çocukların babaları ise uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 39,75$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda, çocukların kardeş sayısına göre, schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından normal çocukların nazik olma, annelerin empati ve babaların ise nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma ile empati alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre, normal gelişim gösteren çocukların kardeş sayıları azken daha nazik oldukları, annelerin kardeş sayısı az olan normal çocukların daha fazla empati hissetlerini düşündükleri söylenebilir. Babaların ise, kardeş sayısı az olan normal çocuklarının daha nazik oldukları, daha birliktelikçi ve daha fazla empati duydukları, ancak kardeş sayısı arttığında normal çocukların engelli kardeşlerinden uzaklaşmaya başladıkları şeklinde algıları bulunduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları kardeş sayısına göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3f hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4.18. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Engelli Çocuğun Doğum Sırasına Göre Farklılaşma Analizi

Grup	n	Ölçek Alt Boyutu				
		Nazik olma	Uzak durma-çekinme	Birliktelik-İlgili olma	Empati	Fiziksel saldırganlık
Kardeş	32	29,58±7,354	11,21±4,160	20,95±6,155	19,61±4,123	4,76±4,124
İlk çocuk	6	11,75	19,25	10,83	11,83	22,58
Ortanca	13	12,65	18,42	15,65	15,35	17,85
çocuk	13	22,54	13,31	19,96	19,81	12,35
Son çocuk		0,010	0,271	0,130	0,189	0,053
p						
Anne	32	28,62±8,298	11,92±5,085	21,59±7,002	19,86±3,853	4,73±2,341
İlk çocuk	6	10,17	20,33	10,25	11,17	22,42
Ortanca	13	13,31	19,12	14,81	14,73	16,54
çocuk	13	22,62	12,12	21,08	20,73	13,73
Son çocuk		0,007	0,086	0,045	0,078	0,145
p						
Baba	31	28,62±8,180	12,03±4,735	21,11±6,337	19,70±3,231	4,62±2,240
İlk çocuk	6	11,08	20,08	10,08	12,83	22,42
Ortanca	12	12,17	18,46	13,67	13,08	15,58
çocuk	13	21,81	11,85	20,88	20,15	13,42
Son çocuk		0,010	0,089	0,028	0,093	0,112
p						
Toplam	38	85,32±21,746	34,53±13,323	62,53±17,875	58,13±10,530	13,87±6,444
İlk çocuk	6	10,58	20,17	10,33	12,17	22,25
Ortanca	13	12,00	18,77	13,85	13,96	16,81
çocuk	13	23,73	12,54	22,00	21,04	13,54
Son çocuk		0,001	0,135	0,017	0,071	0,162
p						

Tablo 4.18’de yer alan analiz sonuçlarına göre; engelli kardeşi ilk çocuk olan normal çocuklar schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 19,25$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 22,58$), engelli kardeşi son çocuk olan normal çocuklar ise nazik olma ($\bar{x}\pm 22,54$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 19,96$) ve empati ($\bar{x}\pm 19,81$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır. Engelli kardeşi ilk çocuk olan normal çocukların anneleri de uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,33$) ve fiziksel saldırganlık ($\bar{x}\pm 22,42$), engelli kardeşi son çocuk olan normal çocukların anneleri ise nazik olma ($\bar{x}\pm 22,62$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 21,08$) ve empati ($\bar{x}\pm 20,73$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır. Engelli kardeşi ilk çocuk olan normal çocukların babaları da benzer şekilde uzak durma-çekinme ($\bar{x}\pm 20,08$) ve fiziksel

saldırganlık ($\bar{x}\pm 22,42$), engelli kardeşi son çocuk olan normal çocukların babaları yine benzer şekilde nazik olma ($\bar{x}\pm 21,81$), birliktelik-İlgili olma ($\bar{x}\pm 20,88$) ve empati ($\bar{x}\pm 20,15$) alt boyutlarında daha yüksek ortalama puan almışlardır.

Yapılan varyans analizi sonucunda, engelli çocukların doğum sırasına göre, engelli schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından normal çocuklar ile annelerinde nazik olma, babalarda ise nazik olma ve birliktelik-İlgili olma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre, normal gelişim gösteren çocukların son çocuk olan kardeşlerine karşı daha nazik oldukları, annelerinin ve babalarının da algılarının bu yönde olduğu, babaların ayrıca normal çocukların son çocuklara karşı daha birliktelik içeren davranışlar sergilediklerini düşündükleri değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın, “Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun doğum sırasına göre farklılaşmaktadır” şeklindeki H3g hipotezi kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA

Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Ebeveyn ve kardeşinin engelli kardeşine karşı iletişim etkinlikleri ve davranışlarının belirlenmesi araştırmasında elde edilmiş bulgularla alan yazında benzer araştırmaların sonuçları aşağıda karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Araştırmada, engelli kardeşi bulunan normal gelişim gösteren çocuklarla ebeveynlerin schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyut düzeyinde özel gereksinimli bulunan çocukların engel cinsiyetine, yaşına, engel düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Çalışmada engel türü bakımından, engel türünün psiko-sosyal uyum ve davranışları yönünden bir etkisinin olmadığı, ama ailenin kaygı düzeyinin etkilediği görülmektedir (Mc Hale ve diğ., 1986, Mc Hale ve Gamble 1989, Bagenholm ve Gillberg 1991). Bayhan ve Yükselen (2001) yapmış oldukları çalışmada, anne algılarına göre değerlendirilmesinde normal gelişim gösteren kardeş ya da kardeşlerin engelli kardeşi ile ilişki ve davranışlarında düşmanlık, utanma-sıkılma, sosyal destek, düşmanlık düzeylerinde engelli kardeşin engellinin türüne karşı değerli bir etmen olmadığını beyan etmişlerdir.

Mc Hale ve diğerleri (1986), engelli çocukların cinsiyeti anlamında, normal gelişim gösteren kardeş ya da kardeşlerin erkek olması olayında aile içinde engelli erkek kardeşin daha az olumlu rolü olduğunu Kaminsky ve Dewey (2001) bu konuda kardeşleri arasındaki ilişkileri normal gelişim gösteren kardeşin cinsiyet rolünün etkin olmadığını ama, erkek kardeş/kardeşlerin anlaşamama ve çatışma boyutunun daha fazla yüksek puanlar almış oldukları görülmüştür. Orsmond ve Seltzer (2000)' in yapmış olduğu çalışmada; zihinsel engelli erkek kardeşlere sahip olan erkeklerin, zihinsel engelli kız kardeş/kardeşlere sahip olan erkeklerden daha uygun olumlu duygulara sahip oldukları, duygusal tepkilere daha olumlu yaklaştıkları, tepkilere ise pozitif yaklaştığı ve en az düzeyde olumsuz duygulara sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca Orsmond ve Seltzer (2000)'in erkek kardeşlerin gelecekteki hayatları anlamında en az üzülen grupta oldukları belirtilmiştir. Stoneman ve Brody (1993) araştırmalarında kardeşlerin arasındaki mizaçların niteliği değer/önem taşıdığını ve mizaçlarında bir sorun olmadığını vurgulamışlardır. Stoneman ve Brody (1993), Kardeş ilişkileriyle kardeşlerin mizaçları

arasında olan ilişkilerin, kardeşler arasındaki çatışmanın, her iki kardeşin aktivitesi düşük olunca en düşük, olumluluk/samimiyet, iki kardeşin aktiflik oranının aynı olduğunda en yüksek olarak bulunmaktadır. Aynı zamanda erkek kardeşlerin etkileşimlerinin, kız kardeşlerin etkileşiminden daha olumsuz olduğu görülmüştür.

Engelli çocukların yaşları baz alınarak gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, kardeş ilişkilerinde engelli çocuğun yaşının ehemmiyet taşıdığı anlaşılmaktadır. Engelli çocuğun yaşı arttıkça kardeşiyle yaşadığı problemler de artmaktadır ve ilişkilerine negatif anlamda yansımaktadır (Powell ve Ogle 1985, Gold 1993). Diğer taraftan normal gelişim gösteren kardeş zihinsel engelli kardeştan yaş olarak daha büyük olduğunda ise, çocuk bakım yükümlülüklerinin fazlaşmasından ötürü kardeşler arasındaki iletişim yine olumsuz anlamda etkilenmektedir. Dolayısıyla normal gelişim gösteren kardeş ile zihinsel engelli kardeş arasındaki yaş farkı arttıkça kardeş ilişkilerinin bozulduğu söylenebilir (Stoneman 1998, Orsmond ve Seltzer 2000). Stocker ve diğerleri (1989) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 3-6 yaş aralığında küçük kardeşlerden ve 5-10 yaş aralığında büyük kardeşlerden meydana gelen 96 çocuk ve bu çocukların anneleri incelenmiş, annelerin davranışları, çocukların yaşları, mizaçları ve aile yapısındaki diğer değişkenlerin kardeşler arasındaki ilişkinin boyutunu etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan kardeşlerin sinirlenme sıklığı ile küçük kardeşin sinirlenme şiddetinin, daha çok çatışmalı ve daha az olumlu kardeş ilişkileriyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Büyük kardeşin çekingen olması ve küçük kardeşin ise sinirlendiğinde kolay sakinleşmesinin ise daha az çatışmalı kardeş ilişkileriyle bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Kontrol, yanıt verme ve sevgi yönünden ise annelerin tutumlarında farklılaşma olduğunda kardeş ilişkilerinin daha çatışmalı olduğu ve kardeşler arasındaki arkadaşlığın daha az görüldüğü tespit edilmiştir. Daha pozitif, işbirlikçi ve daha az çatışmalı bir ilişkide küçük kardeşin yaşının önemli olduğu belirtilmiştir. Kardeşler arası ilişkilerde kardeşlerin yaşları, mizaçları ve annenin tutumunun önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

Çocukların engellilik düzeyi dikkate alındığıdaysa, engelli kardeşin zihinsel engellilik düzeyine bağlı sergilediği davranışlar ve anne babaların tutumların farklılık gösterebileceği; normal gelişim gösteren kardeşlerin kendi arkadaşlarının ve başka insanların yanında engelli kardeşinin davranışlarından sıkılma ve utanma hissedebileceği belirtilmektedir (Ahmetoğlu, 2004). Ayrıca normal gelişim gösteren

kardeşin bu duyguları yaşamasının sebebi olarak ebeveynine, zihinsel engelli kardeşine, arkadaşlarına, başka insanlara ve hatta Tanrıya karşı şiddetli öfke hissine kapılabileceği; bunun neticesinde de engelli kardeşinden uzaklaşarak, ona karşı sevgisizlik ve ilgisizlik tepkileri geliştirebileceği ifade edilmektedir (Gargiulo 1985). Diğer taraftan ebeveynler, zihinsel engelli çocuğun yetersizliğine, engel türüne ve sağlık problemlerine bağlı olarak engelli çocuklarıyla daha fazla vakit geçirmek, daha fazla ilgilenmek ve izlemek zorundadırlar. Bu sebeple çocuğun engel düzeyi ve sağlık problemleri anne ve babaların davranışlarının derecesini etkileyeceğinden, kardeş ilişkileri de bu durumdan etkilenecektir (Mc Hale ve Harris 1992, Stoneman 1998).

Mc Hale ve diğerleri (2000) gerçekleştirdikleri çalışmada ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdikleri farklı davranış ve tutumların kardeşlerin algıları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırmada 385 aile ele alınmış ve bu ailelerden anne, babalar ile ilk ve ikinci doğan çocuklar incelenmiştir. Araştırmanın neticesinde erkek kardeşler arasındaki ilişkide annenin müdahalesinin ve samimiyetin daha az olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca değişik gelişim aşamasında bulunan çocuklara anne babaların farklı davranışlar sergiledikleri ve karşılaşılan tepkilerde de farklılık olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmada, engelli çocuğun eğitim durumuna göre, engelli kardeşi olan normal çocukların schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından nazik olma ve uzak durma-çekinme, annelerin fiziksel saldırganlık ve babaların ise nazik olma ve birliktelik-ilgili olma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). Kardeşlerin ergenlik dönemlerinde, kendilerini beğendirmek ya da beğenilmek, kabul ettirmek, kendi başına hareket etmek ve kendi karakterlerini kanıtlama isteği göstermiş oldukları uyumsuz davranışlar sürekli yaşanmaktadır (Özgüven, 2011). Liseye devam eden normal gelişim gösteren kardeşlerin ilköğretim birinci sınıfa devam eden kardeşlere göre özel gereksinim duyan kardeşleri ile davranış ve iletişimlerinde daha az nazik olmalarında ergenlik döneminde yaşamış oldukları sorunların ana etken olduğu söylenebilmektedir. İlköğretim birinci sınıfa devam eden kardeşlerinse özel gereksinim duyan kardeşlerinin daha fazla eğitim, koruma, rehabilite ve bakım sorumluluğunu üstelendikleri görülmüştür. Bu birliktelik ve sorumluluk kardeşlerin, özel gereksinime sahip kardeşine karşı liseye devam eden kardeşlere nazaran daha kibar ve olumlu davranmalarının sebebi de olabilmektedir

Furman ve Buhrmester (1985)' in yapmış oldukları araştırmada, kardeşlerin yaşı arttıkça birbirlerine karşı dostluk ve sevgi gösterme oranlarında büyük azalma olduğu saptanmıştır. Shaeffer (1994) yaptığı araştırmada ergenlik döneminde kardeşlerin birlikte daha az süre geçirdikleri sebebiyle kardeş ilişkilerinin daha eşitlikçi ve diğer dönemlere nazaran daha az bir nitelik kazandığı görülmektedir. Ergenlik zamanında olan kardeş/kardeşlerin ilgi ve alakalar değişmekte, özel gereksinimi bulunan kardeş/kardeşlerine ilgi ve alakası azalmakta, en az zamanda beraber olmaya ve onlarla ilgilenmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan araştırmalarda ailelerin ihtiyaçlarının karşılanmasının aile içindeki stres ve endişeyi azaltacağı ve bu durumu daha kolay kabul edecekleri ve çocuğun eğitim, sağlık ve başarısı için daha fazla katkı sağlayacakları grlmştr (Kanık, 2012). Ebeveyn ve kardeşlerin farklı sorunlarla baş edebilme becerileriyle ebeveyn ve kardeşlerin birbiri ile ilişkileri olumlu açıdan geliştiği görülmektedir (Sucuoğlu,2014).

Çalışmada, ocukların kardeş sayısına göre, schaeffer kardeş davranışı değerlendirme leği alt boyutlarından normal çocukların nazik olma, annelerin empati ve babaların ise nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-ilgili olma ile empati alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Evde bulunan ve engelli olmayan kardeşlerin, engelli kardeşinin eğitim ve bakım sorumluluğuna karşı yardımda bulunmaları, onlarla ilgilenmeleri, birlikte vakit geçirmeleri engelli kardeş ya da kardeşlerine karşı hoşgörü, şefkat ve sevgi duygularını yükseltebilir. Yaşamış oldukları bu duyguların tek ve ilk kardeş olması ve özel gereksinimi bulunan bir kardeş ile hayat tecrübesi de kardeşi ile ilişkilerinde daha fazla empati kurmalarının sebebi olabilmektedir. (Ahmetoğlu, 2004). Bu açıdan Mc Hale ve diğ. (1986) yapmış oldukları araştırma da daha geniş olan ailelerde özel gereksinimi bulunan ocuk hakkında normal gelişim gösteren kardeşlerin daha az sıkılma-utanma ve sorumluluk hissine sahip oldukları belirtilmiştir. Wilson ve diğ. (1989) yaptıkları bir alan araştırmasında özel gereksinime sahip bir kardeş ile beraber hayatın normal gelişim gösteren çocuklarda daha empatik ve alakalı olmayı, ayrıca kişisel farklılıklara karşı daha hoşgrl ve nazik olacağını belirtmektedirler

Yapılan araştırmada, engelli çocukların doğum sırasına göre, engelli schaeffer kardeş davranışı değerlendirme leği alt boyutlarından normal çocuklar ile annelerinde nazik olma, babalarda ise nazik olma ve birliktelik-ilgili olma alt boyutlarında istatistiksel

olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Alın yazında ise Mc Hale ve diğ. (1986)'nin yapmış oldukları araştırmada kardeş ilişkileri yönünden normal gelişim gösteren kardeşin özel gereksinim gösteren kardeşten büyük veya küçük olması yönünden anlamlı bir fark olmadığı, ayrıca normal gelişim gösteren kardeşin özel gereksinimi bulunan kardeşten büyük veya küçük olması anlamında kardeş ve anne değerlendirilmesi arasında da anlamlı bir fark olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Pirimoğlu (1996)' nun ve Bagenholm ve Gillberg (1991)' in yapmış oldukları araştırmalarda kardeşlerin doğum sıralarının kardeş tutum, algı ve davranışlarında anlamlı olmadığı belirtilmiştir. Çalışmaya dahil edilen kardeşlerinin bütünü özel gereksinimli çocuktan büyük olduğundan dolayı kardeşler arasındaki iletişim ve davranış ilişkilerinde normal gelişim gösteren kardeşlerin birinci ve ya ortanca olmasının herhangi bir önemi olmadığı söylenebilmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Engellilik, bireyin yetersizliği yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamaz durumda kalmasıdır.

Ailede doğan bebeğin engelli doğması ya da herhangi bir sebeple çocukta engellik, engel derecesi fark etmeksizin; duygusal, sosyal, fiziksel ve ekonomik açılardan aileyi etkilemektedir ve bu aileler yaşamlarını yeniden düzenlemek için yardıma gereksinim duymaktadırlar. Ebeveynin duruma hazırlıklı olmaması, konuda yeterli bilgiye sahip olmaması, aile içindeki rollerin değişeceği, kısıtlamalara maruz kalacağını düşünmesi gibi nedenlerle kabullenme problemleri ortaya çıkar

Engelli çocuğa sahip Ailelerin duruma gösterdikleri tepki hem onların hem dünyaya gelen çocuk için yaşamın ilerleyen kısmında önemlidir. Söz konusu durumun kabullenme süresinin uzamasıyla birlikte hem aile hem engelli birey adaptasyon sorunları yaşar. Aileye bu zorlu süreçte sağlık profesyonelleri ve çevresinin gösterdiği sosyal destek; kabullenışı, yaşam kalitesinin artmasını ve normal yaşantıya dönmeyi ivmelendirmektedir. Engelli çocuğa sahip olan aileler uzun süren bu yaşam deneyimi sonucunda duygusal yüke maruz kalırlar bu yük ile birlikte çocuğun bakım ve temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim ve rehabilitasyonda yetkinliği kaybetme, baş etme becerilerinin gerilemesi, duygusal ve davranış sorunlarının ortaya çıkması ve en önemlisi de aile içi iletişimlerinde problemler ve davranışlar aile bireylerinde görülebilir.

Çocuğunun süreğen hastalık, zihinsel veya bedensel engelli tanısı alması, aileler için oldukça örseleyici bir durumdur. Yetersizlik tanısı almış çocukların aile bireyleri, karşılaştıkları yetersizlik tanısı sonrasında ne yapacaklarını, bu sorun ile nasıl başa çıkacaklarını, yasal haklarının neler olduğunu ve yetersizliğin içeriği ve çocukların bu yetersizlikten nasıl etkileneceği ve toplumda var olan hizmetler konularında bir karmaşa yaşamaktadırlar. Bu süreç, aileyi engelli çocuğunun bebekliğinden yetişkinliğine kadar meşgul etmektedir. Ailelerin bu dönemde çocuklarının engelini yönetebilme konusunda doğru ve sürekli bilgiye ve desteğe gereksinimleri vardır. Bu desteklerin en önemlisi ise aile içindeki engelli çocuklarına karşı iletişimleri ve kardeşlerle yaşanan problemlerdir.

Engelli bireyin aileye dâhil olması ailenin iletişimini ve davranışlarını olumsuz etkiler, stres yoğunluğu artar, evlilik doyumları düşer, eşler arasında bakım yükünü paylaşma sorunları yaşanır, sosyal hayat kısıtlanır, aile içerisinde sürdürülen aktiviteler değişir, maddi sorunlar yaşanır, bakım verenin sosyal ve iş hayatı kısıtlanır, toplumsal dışlanmışlık, hayal kırıklığı, kaygı, umutsuzluk, depresyon literatürde en sık karşılaşılan olumsuz durumlardır. Engelli çocuğa sahip olan aileler uzun süren bu yaşam deneyimi sonucunda duygusal yüke maruz kalırlar bu yük ile birlikte çocuğun bakım ve temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim ve rehabilitasyonda yetkinliği kaybetme, baş etme becerilerinin gerilemesi, duygusal ve davranış sorunlarının ortaya çıkması, kareş problemleri en önemlisi ise iletişim etkinlikleri gibi durumlar görülmektedir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin engelli çocukları ile kurdukları iletişim çocuğun kişisel, akademik, sosyal ve psikolojik gelişimi yönünden çok önem arz etmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin çocuğu reddetme durumu da çok fazla görülen bir durumdur. Ailenin ret etme iletişim kurma konusunda oldukça değerli bir sorun olarak görülmektedir.

Çocuğunun her şeyi engelleyen, ayak bağı olduğunu düşünen ve utandırıcı bir aileyle çocuğu arasında sağlıklı ve güvenilir bir iletişim etkinliğinden söz edilmemektedir. Ailenin engelli çocuğuna karşı bu tutum ve davranışları sergilemesi çocuk üzerindeki psikolojik etkiyi daha fazlalaştıracak ve kendisini suçlayan çocuk hatalarını başka yerde arayacaktır. Bu durum ise aileleri belirlenemeyen bir döngüye getirecektir. Bu durumda ise aileler dağılacak ve ebeveynlerin çocukları ile kuramadıkları iletişim etkinlikleri ve davranışlarından dolayı boşanmalara, intiharlara ve travmalara yol açacaktır.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın sonunda aşağıda özetlenen sonuçlara ulaşılmıştır:

Katılımcı bireylerin ebeveynin çocuğuyla iletişimi ölçeğinde en yüksek ortalama puanı saygı-kabul alt boyutunda ($4,24 \pm 0,979$) elde ettikleri ve bunu $4,06 \pm 1,021$ ile problem çözme alt boyutu, $3,67 \pm 1,126$ ile duyarlılık alt boyutu, $2,50 \pm 1,375$ ile paylaşım açık olma alt boyutu ve $1,82 \pm ,110$ ile engelsiz dinleme alt boyutunun takip ettiği belirlenmiştir. Engelsiz dinleme alt boyutunun ters puanlandığında göz önüne alındığında, bu boyutun $4,18 \pm 1,110$ ile ikinci en yüksek puanı ettiği görülmektedir.

Alt boyutları oluşturan sorular incelendiğinde; en yüksek puanların, paylaşım açık olma alt boyutunda “Çocuğum canını sıkan bir durum olunca bunu benimle

paylaşabileceğini bilir.” (2,85 ± 1,468), engelsiz dinleme alt boyutunda “Çocuğumla konuşurken genellikle kendimi ona öğüt verirken bulurum.” (2,43 ± 1,415), saygı-kabul alt boyutunda “Çocuğumla iletişim kurarken içten olmaya çalışırım.” (4,84 ± 0,409), duyarlık alt boyutunda “Çocuğumla iletişim kurarken potansiyelinin/yeteneklerinin getirdiği özelliklerine dikkat ederim.” (4,66 ± 0,625) ve problem çözme alt boyutunda ise “Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun motivasyonunu artırır.” (4,58 ± 0,707) sorularına verildiği görülmektedir. Alt boyut bazında en düşük puanlar, paylaşım açık olma alt boyutunda “Çocuğum benimle her konuyu rahatça konuşur.” (2,18 ± 1,307), engelsiz dinleme alt boyutunda “Çocuğumu dinlerken başkalarını ona örnek gösteririm.” (1,36 ± 0,853), saygı-kabul alt boyutunda “Bir durum hakkında gerçekten ne düşündüğümü çocuğumla paylaşırım.” (3,65 ± 1,243), duyarlık alt boyutunda “Çocuğumla iletişimimi geliştirmek için yapabileceklerimi araştırırım.” (2,73 ± 1,326) ve problem çözme alt boyutunda “Çocuğum yanlış bir davranış yaptığında bunu anlaması için onunla rahatça konuşurum.” (3,77 ± 1,245) sorularına verilmiştir.

Bu sonuçlara göre, bireylerin, engelli çocukları/kardeşleri ile iletişimlerinde en çok saygı-kabul duygusuna özen gösterdikleri, daha sonra engelsiz bir iletişim kurmaya özen gösterdikleri, iletişimde ortaya çıkan problemleri çözmek için çaba sarf ettikleri, ancak, iletişime karşı duyarlı olma ve paylaşım açık olma hususlarında nispeten daha az başarılı oldukları ifade edilebilir.

Katılımcı bireylerin schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinde sırasıyla; nazik olma alt boyutunda 3,19 ± 1,226, uzak durma-çekinme alt boyutunda 1,96 ± 1,093, birliktelik-ilgili olma alt boyutunda 3,05 ± 1,280, empati alt boyutunda 3,95 ± 1,116 ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda 1,57 ± 0,880 ortalama ve standart sapma puanları elde ettikleri belirlenmiştir. Ters puanlama da dikkate alındığında alt boyutların sıralaması; empati (3,95 ± 1,116), nazik olma (3,24 ± 1,126), birliktelik-ilgili olma (3,05 ± 1,280), uzak durma-çekinme (1,96 ± 1,093) ve fiziksel saldırganlık (1,57 ± 0,880) şeklinde olmuştur.

Alt boyutları oluşturan sorularda en yüksek puanlar; nazik olma alt boyutunda “Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.” (3,91 ± 0,945), uzak durma-çekinme alt boyutunda “Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.” (2,92

$\pm 1,370$), birliktelik-İlgili olma alt boyutunda “Evde onunla iyi vakit geçiririm.” ($3,63 \pm 1,245$), empati alt boyutunda “Onun gelişiminden memnun olurum.” ($4,87 \pm 0,507$) ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise “Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.” ($1,74 \pm 0,966$) sorularına verilmiştir. En düşük puanlar ise, nazik olma alt boyutunda “Onun duygularını incitirim.” ($2,47 \pm 1,215$), uzak durma-çekinme alt boyutunda “Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.” ($1,71 \pm 0,936$) ve “Ondan utanırım.” ($1,71 \pm 1,071$), birliktelik-İlgili olma alt boyutunda “Ona yeni beceriler öğretirim.” ($2,75 \pm 1,301$), empati alt boyutunda “Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.” ($3,04 \pm 1,401$) ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise “Onu döverim.” ($1,32 \pm 0,774$) sorularına verilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, normal çocukların engelli kardeşlerine karşı olan davranışlarında en çok empati duyarak hareket ettikleri, ona karşı olabildiğince nazik olmaya çalıştıkları, kardeşlerinin yanında olduklarını her an hissettirmeye çalıştıkları, bunun yanında engelli kardeşlerine uzak durmadıkları ve ondan utanmadıkları ayrıca, engelli kardeşlerine karşı fiziksel saldırganlık/şiddet içeren davranışlardan da kaçındıkları söylenebilir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin Engelli Çocukları İle İletişim Ölçeği'nden elde ettikleri ortalama puanların tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmesi sonucunda:

Bireylerin anne ve baba olma durumuna göre, problem çözme, paylaşımaya açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık alt boyutlarında anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), engelsiz dinleme alt boyutunda ise herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$),

Engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin duyarlılık alt boyutunda bireylerin öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), ancak, problem çözme, paylaşımaya açık olma, saygı-kabul ve engelsiz dinleme alt boyutlarında herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$),

Engelli çocuklarıyla olan iletişim düzeylerinin problem çözme, paylaşımaya açık olma, duyarlılık ve engelsiz dinleme alt boyutlarında bireylerin mesleklerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), ancak, saygı-kabul alt boyutunda herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen bulgulardan hareketle, annelerin problem çözme, paylaşıma açık olma, saygı-kabul ve duyarlılık konularında engelli çocukları ile daha iyi bir iletişim etkinliğine sahip olduğu, engeli çocukları dinleme şeklindeki iletişim etkinliğinde ise ebeveynlerin anne veya baba olmalarına göre herhangi bir farklılık söz konusu olmadığı, önlisans düzeyinde eğitimi bulunan ebeveynlerin engelli çocuklarına karşı daha duyarlı iyi bir iletişime sahip oldukları, işçi olarak çalışan bireylerin saygı-kabul hariç tüm alt boyutlarda engelli çocukları ile daha kötü bir iletişim etkinliği sergiledikleri ifade edilebilir.

Katılımcı bireylerin, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nden elde ettikleri ortalama puanların, tanımlayıcı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmesi sonucunda:

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin kardeş davranışı ölçeği puanlarının ebeveyn türüne göre, hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($p>0,05$),

Katılımcıların kardeş davranışı ölçeği puanlarının nazik olma, uzak durma-çekinme, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarında anlamlı şekilde farklılaştığı ($p<0,05$), birliktelik-ilgili olma alt boyutunda ise herhangi bir farklılık bulunmadığı ($p>0,05$),

Bireylerin kardeş davranışı ölçeği puanlarının meslek türüne göre, hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

Bu yöndeki bulgular doğrultusunda ise, engelli kardeşleri bulunan ve normal gelişim gösteren bireylerin engelli kardeşlerine yönelik davranışlarının tutarlı olduğu ve bu davranış biçiminin ebeveynleri tarafından da doğrulandığı, engelli kardeşleri bulunan kardeşler ile anne ve babaları normal gelişim gösteren bireyler ile engelli kardeşe yönelik davranışlarında, eğitim düzeyinin arttıkça daha nazik olmaya ve daha fazla empati duymaya özen gösterdikleri, engelli kardeşe yönelik davranışlarında normal çocukların eğitim düzeyi arttıkça daha az fiziksel saldırganlık içeren davranışlar sergiledikleri, ancak, önlisans düzeyinde eğitimi bulunan bireylerin engelli kardeşe yönelik davranışlarında daha fazla uzak durma veya çekinme tutum ve davranışı gözlenebildiği ve ebeveyn ve normal çocukların hangi meslek sahibi olduklarının engelli kardeşlerine yönelik tutum ve davranışları üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunmadığı söylenebilir.

Katılımcıların, SKDDÖ ölçeğinden elde ettikleri ortalama puanların, engelli çocukların bazı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan analizler sonucunda;

Engelli kardeşi bulunan normal çocuklar ile anne ve babaların schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeğinin hiçbir alt boyut düzeyinde engelli çocukların engel türüne, engel düzeyine, cinsiyetine ve yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı ($p>0,05$),

Engelli çocuğun eğitim durumuna göre, engelli kardeşi olan normal çocukların nazik olma ve uzak durma-çekinme, annelerin fiziksel saldırganlık ve babaların ise nazik olma ve birliktelik-İlgili olma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu ($p<0,05$),

Çocukların kardeş sayısına göre, normal çocukların nazik olma, annelerin empati ve babaların ise nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma ile empati alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu ($p<0,05$),

Engelli çocukların doğum sırasına göre, normal çocuklar ile annelerinde nazik olma, babalarda ise nazik olma ve birliktelik-İlgili olma alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir.

Bu bulgular doğrultusunda, normal gelişim gösteren çocukların bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden engelli kardeşlerine daha fazla nazik davrandıkları, özel alt sınıf programına devam eden engelli kardeşleri bulunan normal çocukların daha fazla uzak durdukları veya ondan çekindikleri söylenebilir.

Annelerin normal çocuklarının, özel alt sınıf programına devam eden engelli kardeşlerine daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdiklerine yönelik algılarının bulunduğu ve babaların ise normal çocuklarının bir ilköğretim bünyesinde kaynaştırma programına devam eden engelli kardeşlerine daha nazik, Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezi'nde özel eğitim programına devam eden kardeşleri ile ise daha birlikte ve ilgili davranışlar sergilediğine yönelik algılarının bulunduğu ifade edilebilir. Kardeş sayısı bağlamında, normal gelişim gösteren çocukların kardeş sayıları azken daha nazik oldukları, annelerin kardeş sayısı az olan normal çocukların daha fazla empati hissetlerini düşündükleri söylenebilir.

Babaların ise, kardeş sayısı az olan normal çocuklarının daha nazik oldukları, daha birliktelikçi ve daha fazla empati duydukları, ancak kardeş sayısı arttığında normal çocukların engelli kardeşlerinden uzaklaşmaya başladıkları şeklinde algıları bulunduğu ifade edilebilir. Engelli çocukların doğum sırası dikkate alındığında, normal gelişim gösteren çocukların son çocuk olan kardeşlerine karşı daha nazik oldukları, annelerinin ve babalarının da algılarının bu yönde olduğu, babaların ayrıca normal çocukların son çocuklara karşı daha birliktelik içeren davranışlar sergilediklerini düşündükleri değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel yöntemlerle analizi sonucunda araştırma hipotezlerinin kabul/red durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Hipotez Nu.	Hipotez Açıklaması	Kabul/Red Durumu
H1	Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (anne ve babaların) engelli çocukları ile kurdukları iletişim etkinlikleri sosyo-demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır	Kabul
H1a	Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri anne ve baba olma durumuna göre farklılaşmaktadır	Kabul
H1b	Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır	Kabul
H1c	Ebeveynlerin engelli çocukları ile iletişimleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır	Kabul
H2	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışları sosyo-demografik özelliklerine farklılaşmaktadır	Kabul
H2a	Zihinsel engelli çocuklara yönelik davranışları ebeveyn türüne (anne, baba, kardeş) göre farklılaşmaktadır	Red
H2b	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır	Kabul
H2c	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları mesleklerine göre farklılaşmaktadır	Red
Hipotez Nu.	Hipotez Açıklaması	Kabul/Red Durumu
H3	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların, engelli kardeşlerine yönelik davranışlarına yönelik ebeveyn algıları demografik özelliklerine farklılaşmaktadır	Kabul
H3a	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel	Red

	türüne göre farklılaşmaktadır	
H3b	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmaktadır	Red
H3c	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun yaşına göre farklılaşmaktadır	Red
H3d	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır	Kabul
H3e	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun engel düzeyine göre farklılaşmaktadır	Red
H3f	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları kardeş sayısına göre farklılaşmaktadır	Kabul
H3g	Zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile anne ve babaların buna yönelik algıları engelli çocuğun doğum sırasına göre farklılaşmaktadır	Kabul

ÖNERİLER

Yapılan çalışma sonucunda, konuyla ilgilene uzman, akademisyen ve öğrencileri için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir;

Engelli kişiler ile yapılan araştırmalar ailenin bir bütünlüğü temel alınarak, hem ebeveynleri, hem engelli bireyi hem de ailenin bir parçası olan kardeş/kardeşleri kapsayarak yapılmalıdır. Engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynlerin ve kardeş/kardeşlerin yaşadıkları ilişkilerin doğası nedeniyle önem arz etmektedir. Ailenin engelli çocuğuna karşı duyarlı olması, davranışsal güçlüklerle karşı ne yapılmasını bilmesi ve bunları yaparken ailenin bir bütünlük parçası olan normal gelişim gösteren kardeş/kardeşlere de aynı hassasiyeti göstermek gerekmektedir. Bunun için ebeveyn, uzman ve eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda;

- Engelli çocuğa sahip aileler için; sosyal hizmet, çocuk gelişim, beslenme ve diyetetik ve psikoloji alanda bulunan uzman olan kişilerle aile eğitim programları oluşturmalı ve

aile rehberliğini geliştirmek ve yagınlaştırmak için çalışmalara bir ekip içerisinde bakılmalıdır.

- Engelliler için oluşturulan aile eğitim programına kardeşler ve diğer aile bireylerini de göz önüne alınarak yapılmalıdır.
- Üniversitelerin, kurum ve kuruluşların, devlet yektikilerin, farklı disiplinlerde olan uzman ve eğitimcilerin bir araya gelerek, video çekme, film oluşturma, kurslar, seminerler, tv programları düzenleme gibi düzenlemeler yapılabilir. Bu düzenlemelerde ailedeki ebeveyn eğitimi, kardeşlerin engelli kardeşine rol ve görevleri, kardeş ilişkileri gibi konularda programlar hazırlanmalıdır.
- Dezavantajlı bir grup olan engelli çocuğa sahip aileler için bu konuda Sosyal Hizmet ve ocuk Gelişimi kapsamında niversite derslerinde ağrılıklı olarak anne, baba ve kardeşi kapsayan eğitimler verilmeli ve bu eğitimlere karşi uzmanların bakış açısını ebeveyn ve kardeş/kardeşleri kapsamalıdır.
- Eğitimlerde normal gelişim gösteren kardeşlerin gereksinim ve duygularını hissetmek önem arz etmektedir. Üniversitenin bünyesinde bulunan derslerde engelli kardeş ve ebeveynler hakkında bilgilendirme desteğini sağlayarak ebeveyn ve kardeş farkındalığı ortaya çıkarılmalıdır. Örneğin; ‘*kardeş günü*’ ya da ‘*ebeveyn günü*’ düzenleyerek engelli olan aile ve kardeş/kardeşlerin bu farkındalığı tanıtmak amacıyla etkinlikler düzenlenebilir.
- Aile yelerinin karar verme işleminde eşit haklara sahip olması aile içinde demokratik ilişkilerin gelişmesini sağlar. Bunun için başarılı aile toplantıları bu koşulların gerçekleştiği yerdir. Aile toplantısı işitilme, birbiri hakkında lumlu duyguları ifade edebilme ve teşvik edebilme, yapılması gereken leri üyeler arasında adaletli bir şekilde dağıtma, kaygıları, duyguları ve şikayetleri ifade etme, çatışmaları zmlenme, yinelenen olayları halletme, aile eğlencelerini planlama olanaklarını sağlar. Aileyi ilgilendiren her türlü konu üzerinde üyelerin fikirlerini söyleyebilecekleri bir ortamdır. Aile toplantılarında önceden belirtilmiş zamanda düzenli olarak toplanmaya, anti başkanlığını dönüşümlü olarak yapmaya, aile toplantılarınının tutanağını tutmaya, toplantı zamanını planlamaya, herkesin tartışmalara katılmış olmalarını sağlamaya, yakınmaları sınırlamaya, anlaşmalara sadık kalmaya, her üyenin sorunlarına yer verilmesine ve eğlenceye zaman ayırmaya dikkat edilmelidir.

- Engelli olan çocuğa aileler öğrenme ve öğretme ilişkisi güçlendirilmeli ve uygun öğretim metodları belirlenmede dikkat edilecek noktalar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda ebeveyn ve kardeş/kardeşlerin özel gereksinimi bulunan çocuğunun eğitim aldığı kurum ya da kuruluşlara götürülmeli ve farklı bakış açıları kazanmalıdırlar.
- Uzmanların ebeveyn ve kardeşlerin yaşadıkları problemleri hakkında grup destek çalışmaları oluşturmalıdır.
- Ailelerin uzmanlardan bilgi alışverişinde bulunmaları, ve grup çalışması yapmalıdır. Grup çalışmasında bulunan ebeveynlerden ilgilerini ve yaşantılarını paylaşabilmeli ve tartışmalarına olanak sağlanmalıdır.
- Ebeveynlerin, engelli olmayan çocuklarıyla engelin doğasını anlamaları için açıkça konuşmaları, engelli bir kardeşe sahip olma sonucu hissedilebilen düşmanlık ve saldırganlık duyguları ile nasıl başa çıkabileceğini öğretmeleri, engelli kardeşi ile ilgili kararlarda onun da fikirlerine önem vermeleri, engelli çocuğa karşı kabul edici ve olumlu bir tutum sergilemeleri önemlidir. Ayrıca engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engeli bulunmayan çocuklarına karşı yüksek beklentiler içine girmemeleri, onu olduğu gibi kabul etmeleri ve ulaştığı başarıya bakmaksızın koşulsuz sevdiklerini göstermeleri gerekmektedir.
- Ebeveyn ve kardeşlere yapılacak çalışmaların açıklayıcı ve sistematik olması için gerekli araç ve gereçlerin oluşturması gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, V. (2009). *Öğretmen adaylarının iletişim becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Burdur.
- Ahmetoğlu, E. (2004). Zihinsel Engelli Çocukların Kardeşlişkilerinin Anne Ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ahmetoğlu, E. ve Aral, N. (2008). Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 379-388.
- Akçamete, G. (2005). İşitme Yetersizliği Olan Çocuklar. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*.
- Akgül, E., Erdem, H.Ş., Yakut, A.D., Özbey Gökçe, F., Hergün Hocaoğlu, Ö., Kurşun, Z., Özdemir, S. ve Özer, M., (2020). Özel Eğitime Giriş, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul. https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzecontent/20_21_Guz/ozel_egitime_giris/1/index.html. - (Erişim Tarihi: 18.11.2021).
- Akgün, R. ve Çifci, E.G. (2010). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Güçlendirme Yaklaşımı Ve Sosyal Destek Sistemi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, (1): 23-36.
- Akkök, F. (1984). Davranışsal Yaklaşım Dayalı Aile Rehberliğinin Öğretilebilir Çocukların Öz-Bakım Becerilerinin Gelişimine Katkıları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Akkök, F. (2003). Farklı Özelliğe Sahip Olan Çocuk Aileleri Ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar. A. Ataman (Ed.), Özel Eğitime giriş içinde. Ankara: *Gündüz Eğitim Yayıncılık*.
- Aktürk, Ü. (2012). Engelli Çocuğu Olan Anne- babaların Kaygı Düzeyi Ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü*, Malatya.
- Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F., (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *I. Ulusal Sağlık Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu (Uluslar Arası Katılımlı)*, Ankara Üniversitesi, Sağlık Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Amerikan Psikiyatri Birliği DSM-IV-TR (2005). Tanı ölçütleri başvuru el kitabı. (Çev. E. Köroğlu). Ankara: *Hekimler Yayın Birliği*.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Morpa yayınları
- Ardıç, A. (2010). Özel Gereksinimli Çocuk ve Aile, A. Cavkaytar (Ed.). Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği (s.19-49). Ankara: Maya yayınları.
- Arslan, K. (2020). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Desteklenme Süreçlerinde Sosyal Hizmet Uygulamalarının Önemi. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 6 (74): 5291-5299.

- Artar, Y. ve Karabacakoglu, C. (2003). Ortez ve Tekerlekli Sandalyenin Üretimi, Standartları Ve Pazar Potansiyeli. Özürlülerin Toplumsal Gelişimine Yönelik Proje. Ankara, Milli Produktivite Merkezi, 10-14.
- Artar, Y. ve Karabacakoglu, C., (2003b). Özürlülük Tanımı, Türleri ve Nedenleri, Özürlülerin Toplumsal Gelişimine Yönelik Proje, Milli Produktivite Merkezi, Ankara: *Türkiye'nin Verimlilik Merkezi*.
- Askheim, O. P. (2003). Empowerment as Guidance for Professional Social Work: An Act of Balancing on a Slack Rope, *European Journal of Social Work*, 6(3),229-240.
- Aslan, M., ve Şeker, S. (2013). Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt Örneği). Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Erişim Adresi: <https://acikerisim.siirt.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12604/699/aslan-seker.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (22.06.2020).
- Atala, E. (1996). Çevre Tasarımı ve Normların Bedensel Engelliler Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi, Sanatta Yeterlilik Eserlilik Raporu*, Ankara.
- Ataman, A. (2005). Özel Eğitime Muhtaç Olmanın Nedenleri, Ataman, A. (Editör). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Atıcı, İ. (2007). Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekânın Kullanımı. *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Ayaydın, F.Y. (2015). Farklı Engellilik Gruplarına Sahip 10-14 Yaş Grubu Öğrencilerin Fiziksel Uygunluk Değerlerinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Antalya.
- Aydoğan, A.A. ve Darıca, N. (2000). Özürlü Çocuğa Sahip Anne-Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Çocuk Forumu Dergisi*, 3(2): 25-31.
- Aykanat Girgin, B. ve Balcı, S. (2015). Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4 (2).
- Aytekin, H. (2018). *İnsan İlişkileri Ve İletişim*. 1. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Ayyıldız, T. (2005). *Zonguldak İl Merkezinde 0-6 Yas Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sağlık Bilimleri, Zonguldak.
- Bagenholm, A. ve Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: a population-based study. *American Journal of Mental Deficiency Research*, 35, 291- 307.
- Balcı, S., Kızıl H., Savaşer, S., Dur, Ş. ve Mutlu, B. (2019). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadığı Güçlüklerin ve Aile Yükünün Belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2):124-130.
- Balıkçı, M. (2019). *Engellilik Bağlamında Ebeveyn Kabulü/Reddi ve Sosyal Destek: Ebeveyn ve Çocuk Algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Barnes, M. & Bowl, R. (2001). Taking Over the Asylum: Empowerment and Mental Health. New York: *Palgrave Publishing*.
- Barut, Y. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, A. Ataman (Ed.), Özel Gereksinimli Çocuk ve Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri, Ankara: *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, (2002). Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Türkiye Özürlüler Araştırması.
- Bayazıt, B. (2006). *Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda eğlenceli atletizm antrenman programının psikomotor özelliklere etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2001). Engelli kardeşleri olan çocukların kardeş ilişkileri. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 190-205.
- Baykan, Z. (2000). Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri Ve Korunma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 9 (9).
- Baykoç, N. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim, N.Baykoç (Ed.), Engelliler İçin Yaşam Merkezi Projesi-Özgün Model, Ankara: *Eğiten Kitap*.
- Bayraktar, C., (2015). Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinde Depresyon ve Kaygı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berterö Carina, M. (2000). Types and Sources of Social Support for People Afflicted with Cancer, *Nursing and Health Sciences*, 2,93-101.
- Bezmez, D., Şentürk, Y. ve Yardımcı, S. (2011). Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak, *İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları*.
- Bilen, M. (2004). *Sağlıklı insan ilişkileri* (6. basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilsin, E. (2012). Engelli Çocukların Ailesine Verilen Hemşirelik Bakımının Aile Gereksinimini Karşılama Düzeyine Etkisinin İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilsin, E. ve Başbakkal, Z. (2014). Dünyada ve Türkiye'de Engelli Çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*,30 (2): 65-78.
- Bird, Y. M. & Chenault, V. (1999). The Role of Social Work in Advancing the Practice of Indigenous Education: Obstacles and Promises in Empowerment-Oriented Social Work Practice. Chapter 9 in the book of Next Steps: *Research and Practice to Advance Indian Education*, 201-235.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (2017). <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> - (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- Bolat, S. (1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: HÜ Eğitim Fakültesi uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12).75-80

- Bozdağ, H. (2006). *Kadının eğitim durumunun aile içi iletişimine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BÖZİ, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (1999). *Çağdaş Yaşam ve Özürlüler, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı I. Özürlüler Şurası*. Ankara: *Takav Matbaacılık*.
- BÖZİ, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (2008). *Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*. Ankara: *Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları*, 43.
- Bulut, I. ve Tunç, M. (2013). *Evde Bakımda Bir Disiplin Olarak Sosyal Hizmetin Rolü. Evde Sağlık ve Bakım Kitabı*. Amasya: *Göktuğ Yayınları*.
- Buran, C. F., Sawin, K., Grayson, P. & Criss, S. (2009) Family needs assessment in Cerebral Palsy Clinic. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 14: 86–93.
- Busch, N. B. & Valentine, D., (2000). Empowerment Practice: A Focus on Battered Women. *Affilia*, 15 (1): 82-95.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canarlan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1): 13-31.
- Cavkaytar, A. ve Diken İ. H. (2005), *Özel Eğitime Giriş*, Ankara: *Kök Yayıncılık*.
- Cavkaytar, A. ve Diken, İ.H. (2012). *Özel Eğitim Ve Özel Eğitim Gerektirenler, 1. Baskı*. Ankara: *Vize Yayınları*, s.24-25.
- Cavkaytar, A. ve Eripek, S. (2003). *Ailelerle Birlikte Çalışma. Özel Eğitim*. Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Yayınları*.
- Cavkaytar, A., Ege, P., Altıntaş, E., Acarlar, F. ve Baydık, B. (2004). *Özel Eğitimde Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, Alt Çalışma Grubu Raporu (194)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Cobb, S. (1976). Social support as moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300- 314.
- Cohen, S., & Wills, T.A. (1985). Stress, Social Support, And The Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Coşkun, D. (2013). *Fiziksel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerde Bakım Yükünün ve Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi*. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- Coşkun, H. (2008). *İlköğretim okulları I.kademe 4. ve 5. Sınıf öğretmenlerinin öğrencileriyle karşılaştıkları iletişim sorunları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan ailelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10: 213-227.

- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA. US: Sage Publications, Inc.
- Cüceloğlu, D. (2001). *İçimizdeki çocuk*. (28. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağdaş, A ve Seçer, Z. (2004). *Anne-Baba Eğitimi*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Çağlar, D. (1979). Geri zekalı çocuklar ve eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 637.
- Çakmaklı, K. (1999). *Aile içi iletişim ve sosyal sağlık*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Çalışkan, Z., ve Bayat, M. (2016). Zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinde eğitim ve grup etkileşiminin aile yükü ve aile desteğine etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 214-223.
- Çavuşoğlu, H. (2002). *Çocuk Sağlığı Hemşireliği*. (6.baskı). Ankara: Bizim Büro Basımevi
- Çilenti, K. (1988): *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Ankara: Kadioğlu Matbaası yayınları.
- Dalbay, S. (2009). Özürlü Yakınlarının Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği), *Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.
- Davis, K. (1988). *İşletmede İnsan Davranışı*, (Çev. Kemal Tosun ve Diğ.) İstanbul; İşletme İktisadi Ens. Yayınları
- Deniz, P. (2018). Psikoloji Penceresinden Engel ve Engellilik Kavramlarına Bakış. *PiVOLKA*, 8 (29): 6-9.
- Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25(3), 164.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. (33. Basım). Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dönmez, N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2000). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Beklentileri ve Endişe Duydukları Konuların İncelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 11: 16-24.
- Duman, H. (1995). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılarak Çocuğa Yönelik Beklentilerinin Belirlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Dunst, C.J. (2000). Revisiting Rethinking Early Intervention. *Topics in Early Childhood Special Education*, 20(2), 95-105.
- Duyan, V. (2007). Gruplarla Sosyal Hizmet Uygulaması, Grup Çalışmasının Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Benlik Saygısı Ve Yalnızlık Düzeyine Etkisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Duyan, V. (2011). Sosyal Desteğin Tanımı, Kaynakları, İşlevsel Boyutları, Yararları, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 18: s.11.
- Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52

- Dyson, L.L. (1997). Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: parental stress, family functioning, and social support. *Am J Ment Retard*, 102(3):267-79.
- Efe, A. (2006). Engelli çocuk ve ailelerinin sorunlarının belirlenmesi ve bunların çözümünde dinin rolü (Isparta spastik çocuklar eğitim ve rehabilitasyon merkezi örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16: 169- 198.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *J Intellect Disabil Res*, 47(Pt 4-5):385-99.
- Enç, M., Çağlar, D. ve Özsoy, Y. (1981). Özel Eğitime Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). Aile Eğitim Rehberi: Ruhsal Duygusal Bozukluğu Olan Çocuklar. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistikleri Ağustos 2021 Bülteni. Ankara. https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 42.
- Ercan, F.Z., Kırılıoğlu, M. ve Kalaycı Kırılıoğlu H.İ. (2019). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri ve Bu Duruma Dair Görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (44).
- Erdem, E. (1999). Kanserli Çocukların Anne Babalarının Yaşam Kalitesi. *Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Erdoğan, H.N. (2010). Engelliler ve Ailelerin Yaşadıkları. *Öz Veri Dergisi*, 7 (2),1635.
- Eripek, S. (1993). *Zihinsel Engelli Çocuklar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eripek, S. (2005). *Zekâ geriliği*. Ankara: Kök Yayıncılık, s.62-141
- Erkan, G. (2003). Özürlülerle Sosyal Hizmet Uygulamaları, *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4),34-38.
- Ersoy Quadir, S. ve Temiz, G. (2018). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Gereksinimlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Konya İli Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (11)61.
- Ersoy, Ö. ve Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5(17): 104-110.
- Erten, Ş. (2019). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Engelliler: Güçlendirme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (22), s.2.

- Evcimen, E. (1996). *Zihin engelli çocuğu olan ailelerin (anne ve babaların) gereksinimlerinin belirlenmesi*, Master'sthesis, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Fışıloğlu, A. ve Fışıloğlu, H. (1997). İşitme engelli bireyi ile değişim sürecindeki ailelerin karşılaştıkları sorunlar. A. N. Karancı (Ed.). *Farklılıkla yaşamak: Aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği*. Ankara: *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*.
- Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities sibling relationships. *Child Development*, 56, 448-461.
- Gallagher, J.J., Beckman, P., & Cross, A.H. (1983). Families Of Handicapped Children: Sources Of Stress And İts Amelioration. *Exceptional Children*, 50(1): 10-19.
- Gargiulo, R.M. (1985). Working with parents of exceptional children: A guide for professionals. Houghton Mifflin Company, Boston, 231.
- Genç, Y., Taylan, H.H. ve Barış, İ. (2015). Roman Çocuklarının Eğitim Süreci Ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *International Journal of Social Science*, (33), 79-97.
- Giarelli, E., Souders, M., Pinto-Martin, J., Bloch, J. & Levy, S.E. (2005). Intervention Pilot For Parents Of Children With Autistic Spectrum Disorder. *Pediatric Nursing*, (5), s. 389.
- Gold, N. (1993). Depression and Social Adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism and Develop Mental Disorder*, 23 (1), 147-163.
- Gordon, T. (1996). *E.A.E. Etkili Anababa Eğitimi: Aile İletişim Dili*. Sistem Yayıncılık.
- Gökçearslan, E. (2002). Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerin Güçlendirilmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2): 97-106.
- Gutierrez, L.M. (1990). Working with Women of Color: An Empowerment Perspective. *Social Work*, 35.
- Gül, I.İ. (2008). Bir Hak Mücadelesi Alanı Olarak Engellilik Ve Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 5 (2).
- Gündüz, S., İşitan, S. ve şahin, S. (2011). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. N.Baykoç (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocukların Aileleri ve Öğretmenleri*, Ankara: *Eğiten Kitap*.
- Güven, Y. (2003). *Özel Eğitime Giriş. Farklı gelişen Çocuklar*. İstanbul, Epsilon yayınları.
- Haskan Avcı, Ö. ve Yıldırım, İ. (2014). Ergenlerde şiddet Eğilimi, Yalnızlık ve Sosyal Destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (1): 157-168.
- Hastings, R.P. & Beck, A. (2004). Practitioner Review: Stres İntervention For Parents Of Children With İntellectual Disabilities, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (8),1338-1349.
- Hatunoğlu, M. (2020). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin İletişim Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Mersin.

- Heiman, T. (2002). Parents Of Children With Disabilities: Resilience, Coping and Future Expectations. *J Dev Phys Disabil*, 14(2):159-171.
- İl, S. (2003). HIV/AIDS'le Yaşayan Bireylere Yönelik Güçlendirme Yaklaşımı, *HIV/AIDS*.6(1),17-23.
- İlhan, T. (2017). Özel Gereksinimli 3-6 Yaş Çocuklarının Ebeveynlerinin Stres Düzeyleri İle Rollerini Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3): 383-400.
- İSEM, (2017). Zihinsel Engelli Bireylere Ve Ailelerine Psikolojik Destek, İstanbul Büyükşehir belediyesi engelliler Müdürlüğü kitapçığı. Erişim:saglik.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2019/05/ZiHiNSEL-ENGELLi-BiREYLERE-VE-AiLELERiNE-PSiKOLOJİK-DESTEK.pdf (22.06.2020).
- Jarbrink, K., Fombonne, E. & Knapp, M. (2003). Measuring The Parental, Services And Cost Impacts Of Children With Autism Spectrum Disorder: A Pilot Study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33, 395–402.
- Jong, P. & Miller, S. D. (1995) . How To Interview For Client Strengths, *National association of social workers*, 40(6):729-736.
- Kahraman, S. (2016). Ebeveynin Üstün Yetenekli Çocuğuyla İletişimini Geliştirmeye Yönelik Psikoeğitim Programının Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, *Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Kahriman, İ. ve Bayat, M. (2008). Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler Ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri, *Öz-Veri Dergisi* 5(1).
- Kaminsky, L., & Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31 (4), 399-410.
- Kanbir, A. ve Akşit, G. (2020). Engelli Çocuğun Evliliğe Etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (3), 791-812.
- Kaner, S. (2003). Aile Destek Ölçeği: Faktör Yapısı, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4 (1): 57- 72.
- Kaner, S. (2010). Zihin Engelliler ve Eğitimleri, B. Sucuoğlu (Ed.), Aile Katılımı ve İşbirliği, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kanık, N. (2012). Özürlü bebeklerin eğitimi ve ailenin katılımı. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 14-17.
- Kara, E. (2008). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dinî Açıdan Değerlendirmeleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), 317-331.
- Karakuş, Ö. ve Kırılıoğlu, M. (2019). Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Getirdiği Yaşam Deneyimleri: Anneler Üzerinden Nitel Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41): 96-112.
- Karyelioğlu, S. (2002). *Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde iletişim sorunları*, Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı. İzmir.

- Kasap, H. (2015). 15-17 Yaş Grubu Ergenlerde Sosyal Destek, Okul Başarısı ve Aile Yapısının Madde Bağımlılığına Karşı Koruyucu Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
- Kaşıkçı, E. (2002). *Doğurucu beden dili*. İstanbul: Hayat yayınları.
- Kayaalp, İ. (2002). *Eğitim düşüncesi ve iletişim kültürü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Kazak, A.E., & Marvin, R.S. (1984). Differences, Difficulties And Adoption: Stress And Social Networks In Families With Handicapped Child. *Family Relations, 33, 67-77.*
- Kınalı, G. (2003). *Zihin Engellilerde Beden - Resim - Müzik Eğitimi*. (Ed. A. Kulaksızoğlu), Farklı Gelişen Çocuklar. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Kıran, S. (2008). *Okulöncesi dönemi çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarında geçen iletişim engelleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kırcaali, G.İ. (1998). Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim. İçinde: Eripek S. (editör). Özel Eğitim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 4-6.
- Kobal, G. (2009). Ortopedik Yetersizliği ya da Sağlık Sorunu Olan Çocuklar. (Edi. A. Ataman). Ankara: *Gündüz Eğitim Yayıncılık*.
- Koca, A. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Engelli Çocuğa Sahip Olmayan Annelerin Ölüm Kaygısı ve Durumluk Sürekli Kaygı Düzeyleri Arasındaki Farklılaşmanın İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.*
- Koca, C. (2010). Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu. İstanbul: *Dünya Engelliler Vakfı*, s.4.
- Korn, S., Chess, S., & Fernandez, P. (2011). The Handicapped Child and His Family: Consonance and Dissonance. *Journal American Academy Child Psychiatry, 19:56-67*
- Köksal, G. ve Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32: 71-91.*
- Kumtepe, H. (2001). Ankara İlinde Yaşayanların Engellilere Yönelik Tutumlar, *Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Kuzu Sarar, T. (2003). Eğitim-öğretim ortamında etkili sözel iletişim. *Milli Eğitim Dergisi, 158*
- Küçükkaraca, N. (2004). Farklılık Ve Kültürel Yetkinliği Olan Sosyal Hizmet Uygulaması. Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları, İhtiyaçlar Ve Sorunlar. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü, Sosyal Hizmet Sempozyumu.*
- Küllü, Z. (2008). Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Depresyon Durumunun Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Kayseri.*

- Linhorst, D., Hamilton, G., Young, E. & Eckert, A. (2002). Opportunities and Barriers to Empowering People with Severe Mental Illness Through Participation in Treatment Planning. *Social Work*, 47 (4): 425-434.
- Lynch, E.W. ve Simms, B.S. (1988). *Zeka Özürlü Çocuklar*, Çev: Hasan Karatepe, Ankara: Karatepe Yayıncılık, S. 3-6.
- Mc Hale, S., Updegraff, K.A., Jackson-Newsom, J., Tucker, C.J., & Crouter, A.C. (2000). When does parents' differential treatment have negative implications for sibling?. *Social Development*, 9 (2), 149-172.
- Mc Hale, S.M. ve Harris, V.S. (1992). Children's experiences with disabled and nondisabled siblings: links with personal adjustment and relationship evaluations. (Ed: Boer F. and Dunn J.) *Children's Sibling Relationships Developmental and Clinical Issues*, Lawrence Erlbaum Associates, 83-100, Hillsdale, New Jersey.
- Mc Hale, S.M., & Gamble, W.C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25 (3); 421-429.
- Mc Hale, S.M., Sloan, J., & Simeonsson, R.J. (1986). Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded and nonhandicapped brothers and sisters. *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 16 (4), 399-413.
- ME, Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). MEB Resmi İstatistikleri, http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=424, Erişim tarihi: 19.11.2021.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Bedensel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı. Ankara.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). MEB Resmi İstatistikleri, http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=424, Erişim tarihi: 19.11.2021.
- Meral, B.F. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Meşe, İ. (2013). Engellenmiş Annelik: Zihinsel Engelli Çocukların Anneleri. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 45.
- Mıdık Özpak, A., Tekin, O., Arslan, İ., Gürhan, B., Özdaş, M.S., Çelik, M., Arıman, O.Ö., Evmez, M. ve Fidancı, İ. (2017). Engelli Çocuk Sahibi Olan Ebeveynlerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 9(3):12-19.
- Ocakçı, A. (1992). Özürlü Çocukta Sağlığı Geliştirme: Bir hemşirelik Yaklaşımı. *Hemşirelik Forumu*, 2(6): 293-298.
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin, Aile İşlevlerini Etkileyen Etmenler: Çankaya Belediyesinden Hizmet Alan Aileler Üzerine Bir Değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Okutan, H. (2016). Zihin Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İyimserlik Ve Psikolojik Belirti Düzeyleri Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü*, Konya.

- Olsson, M.B., & Hwang, P. C. (2003). Influence of Macrostructure of Society on the Life Situation of Families with a Child with Intellectual Disability: Sweden as an Example. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(5), 328-341.
- Orsmond, G.I., & Seltzer, M.M. (2000). "Brothers and sisters of adults with mental retardation: gendered nature of sibling relationship, *American Journal on Mental Retardation*. 105 (6), 486-508.
- Oskay, Ü. (1985). *Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş*, Ankara; A.Ü. Yayınları.
- Öksüzöğulları, H. (2013). *4-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocuklarıyla İletişimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Önder, A. (2007). *Ailede iletişim "konuşarak ve dinleyerek anlaşalım"*. (4. baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Özbeý, Ç. (2009). *Özel Çocuklar ve Terapi Yöntemleri*. İstanbul: *İnkılap Kitabevi*.
- Özdemir, O. (2010). *Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği*, A. Cavkaytar (Ed.), *Ailelere Sunulan Hizmetler ve Destekler*, Ankara: *Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık*.
- Özel Eğitim Yayınları, (2021). http://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/ozel_egt_ilgili_yayin.html, Erişim Tarihi: 18.11.2021.
- Özel Eğitim Yayınları, (2021). http://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/ozel_egt_ilgili_yayin.html, Erişim Tarihi: 18.11.2021.
- Özen, A. (2013). *Özel Gereksinimli Aileler. Özel Gereksinimli Bireyler ve Bakım Hizmetleri*. (Ed: Elif Tekin İftar), İkinci Baskı, *TC Anadolu Üniversitesi (No: 2530) Açıköğretim Fakültesi (No: 1501) Yayını*; 72-87.
- Özer, K. (2007). *İletişimsizlik becerisi*. (6. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özgüven, İ. E. (2011). *Ailede iletişim ve yaşam. Psikolojik Danışma ve Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yayınları*, Ankara, s.358.
- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28 (3) : 35-49.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1998). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş*. Ankara: *Karatepe Yayınları*.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye'de Engelli Gerçeği*, 1. Baskı. İstanbul: *Ajansvista Matbaacılık*, s. 17-18.
- Öztürk, O. (2004). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Onuncu Baskı, Ankara: *Nobel Tıp Yayınevi*.
- Pak, M. (2020). Engelli Kardeşi Olan Çocukların Anneleri ile İlişkileri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Turk J Child Adolesc Ment Health*, 27(1), 33-9.
- Peterson, A., & Hughey, J. (2004). Social Cohesion and Intrapersonal Empowerment: Gender as Moderator. *Health Education Research*, 19 (5): 533-542.

- Pirimoğlu, N. (1996). Zihinsel özürlü kardeşe sahip olan ve olmayan ilkököl çocuklarının davranış problemlerinin karşılaştırılarak, annenin kaygı düzeyi ile olan ilişkisinin incelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Polat, F. (2009). *İşte aşkta okulda sokakta iletişim nasıl kurulur?* İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları.
- Powell, T.H., & Ogle, P.A. (1985). Brothers and sisters: A special part of exceptional families. Paul H. Brooks Publishing, 219.
- Rama, P. O'donnell, M., Rosenbaum, P., Brehaut, J., Walter, S.D., Russell, D., Swinton, M., Zhu, B. & Wood, E. (2005). The Health and Well-Being of Caregivers of Children With CerebralPalsy. *Pediatrics*, 115: 626-636.
- Resmi Gazete. (2005). Özürlüler kanunu 01.07.2005 tarih 5378 sayılı "özürlüler ve bazı kanun ve kanun hükmünde kararnemelerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun", http://orgm.meb.gov.tr/Mevzuat/5378_sayili_kanun.pdf, Erişim tarihi:09.11.2021.
- Saban, A. ve Ersoy, A. (2016). *Eğitimde nitel araştırma desenleri* (1.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Saban, F. (2010). Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Durumlarının İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- Sallan Gül, S., Kaya, H.E., Alican, Şen, A., Kahya, Ö., Altındal, Y., Gül, H. ve Akça, Ü. (2014). Engelsiz Yaşam-Yeni Gücümüz: Çözümlerden Konuşmak, *Dezavantajlı Gruplar Eğitim ve İstihdam Sempozyumu Bildiri Kitabı*: 163-185, 06-07.11.2014, Kocaeli.
- Sarı, E. (2007). Anasınıfına Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının, Çocuğun Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Sarı, H.Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 11 (2).
- Savaş Sandalcı, F. (2002).Özürlü Çocuğu Olan Aileler ve Sosyal Hizmet Mesleği, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1): 25-32.
- Servonsky, J., & Opas, S.R. (1987). Nursing Management of Children, Boston: *Jones and Bartlett Publishers*, s.545-550.
- Sevim, Z. (2011). *Aileler ve Özel eğitimcilerin Zihinsel Özürlülüğe Bakışı* (Sakarya Şehit Ali Borinli İlköğretim ve İş Okulu Örneği). Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya
- Seyyar, A. ve Genç, Y. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Shaeffer, D.R. (1994.) Social & personality development. Brooks/Cole Publishing Company, 3 rd edition, USA, 464-468.

- Sivrikaya, T. ve Tekinarslan, İ.Ç. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek Ve Aile Yüğü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(02): 17-31.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik, (2010). *T.C. Resmi Gazete*, sayı: 27691, 3 Eylül 2010.
- Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu/SHÇEK, (1983). T.C. Resmi Gazete, sayı:18059, 27 Mayıs 1983.
- Stone, C.S., Mcguire, S.L. & Eigistri, D.G. (1998). Client With Long – Term Care Needs: Home Health, Hospice and Other Services, in *Comprehensive Community Health Nursing, Family, Mosby, USA: Aggregate & Community Practice Fifth Edition*, 630 -663.
- Stoneman, Z. (198). Research on siblings of children with mental retardation: Contributions of developmental theory and etiology. Burack, J.A., Hod app, R.M. and Zıgler E. (Ed), *Handbook of Mental Retardation and Development*, Cambridge University Press, 669-691.
- Stoneman, Z. ve Brody, G.H. (1993). Sibling temperaments, conflict, warmth and role asymmetry. *Child Development*, 64, 1786-1800.
- Strachan, J.W. (2005). Fathers of Children with Educational Disabilities: The Role of Stress in Life Satisfaction. *The Florida State University*.
- Sucuoğlu, B. (2010). Zihin Engelli Tanımları Sınıflandırma Ve Yaygınlık Zihin Engelliler Ve Eğitimleri. 3. Baskı, Ankara: *Kök Yayıncılık*,
- Sucuoğlu, B. (2014). Özürlü çocukların aileleriyle yapılan çalışmalar. Farklılıkla Yaşamak, Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği. Editör: A.N. Karancı, *Türk Psikologlar Derneği*, I. Basım, Ankara, 131.
- Sürücü, A. (2005). *Anne baba çocuk iletişimi*. Sünbül, A. M. (Ed).Öğretmenin dünyası. Ankara: Mikro Yayıncılık.
- Şahin, D. (1999). Sosyal Destek Ve Sağlık (Ed: U Okyayuz Ed). Sağlık psikolojisi (79 106) Ankara: *Türk Psikoloji Derneği Yayınları*.
- Şahin, F. (2002). Engelliler Ve Medical Model: Yardım Veren Meslekler İçin Sosyal Hizmet Örneğinde Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(2), 70-76.
- Taymaz, O. (2011). *Zihin Kuramı HikayeleriTesti'nin Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Okul Öncesi Dönemdeki Normal Gelişim Gösteren, Zihin Engelli ve Otizmliler Çocukları Zihin Kuramı Gelişimlerinin Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- TDK, Türk Dil Kurumu. (2021). Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 18.11.2021.
- Tekinarslan İ.Ç. (2010). *Zihinsel. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.135-164.
- Timur S., Ege, E. ve Bakış, E. (2006). Engelli Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları Ve Etkileyen Faktörler. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10: 51-58.

- Tomanbay, İ. (1999). Sosyal Çalışma Sözlüğü: Toplum Bilim, Ruhbilim, Eğitim, Yöntembilim, Nüfusbilim, Hukuk ve Ekonomi Boyutlarıyla, Ankara: *Selvi Yayınları*.
- Tuncer, T. (2005). Görme Yetersizliği Olan Çocuklar, Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, Editör: Ayşegül Ataman, Ankara: *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*
- Tuzcuoğlu, N. (2004). *Bir aile olmak: Anne baba olmanın altın kuralları*. (2. Basım). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (2011). Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus ve Konut Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, Erişim Tarihi: 27.11.2021.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). Türkiye İstatistik Kurumu, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>, Erişim Tarihi: 09.11.2021.
- Türkdoğan, D. (2018). Engellilerde Aile İçi İletişim. Kadın Ve Sağlıkçılar Eğitim Ve Dayanışma Vakfı (Kasav) makalesi, <http://www.kasav.org.tr/arsivler/1479>, Erişim Tarihi: 22.06.2020.
- Türkdoğan, D., Aydınoglu, F. ve Daryal, D. (1998). A study on the Turkish's mother's perception of a child with Down syndrome and her social adjustment. *Marmara Medical Journal*. 11:156-160.
- Türkkan, S. (2011). Etkili İletişim ve İletişim Engelleri, https://www.tavsiyeeyorum.com/makale_7320.htm, Erişim Tarihi: 23.06.2020.
- Uyaroglu, A.K. ve Bodur, S. (2009). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Anne-Babalarında Kaygı Düzeyi Ve Bilgilendirmenin Kaygı Düzeyine Etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*. 8: 405-412.
- Ünal, V. (2018). Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (3).
- Vapur, R. (2006). 4-6 Yaş Grubu Çocuklarının Anne- Babaları İle Büyükanne-Büyükbabalarının Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Sosyo Ekonomik Düzeylere Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Verep, S. (2005). Zihinsel Engelli Çocuk Annelerine Verilen Hemşirelik Eğitiminin Annelerin Tükenmişliğini Azaltmaya Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- WHO, Dünya Sağlık Örgütü. (2011). World Report on Disability.
- Wilson, J., Blacher, J., & Baker, B.L. (1989). Siblings of children with severe handicaps. *Mental Retardation*, 27 (3), 167-173.
- Winsler, A., Madigan, A., ve Aquilino, S. (2005). Correspondence Between Maternal And Parental Parenting Styles In Early Childhood. *Early Childhood Research Quarterly*, 20, 1- 12.
- Yaşar, V. (2010). Azim Varsa Engel Yoktur. *İstanbul: Türdöv Yayın Grubu*

- Yavuz, F. (2016). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları sosyal dışlanma sorunsalı üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, *Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü*, Muğla.
- Yavuzer, H. (2001). Çocuk Psikolojisi. (21. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (13): 81-87.
- Yılmaz, Ş. (2018). Engelli Çocuğa Sahip Olup Olmama ile Ailelerin Bilgi-İletişim Teknolojilerine Bağımlılık Düzeyleri ve Sosyal Dışlanma Etkisinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gaziantep.
- Yılmaz, Ş. (2018). Engelli Çocuğa Sahip Olup Olmama ile Ailelerin Bilgi-İletişim Teknolojilerine Bağımlılık Düzeyleri ve Sosyal Dışlanma Etkisinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gaziantep.
- Yılmaz, Y. (2016). Riskli Bebek Kavramı Nedir?, Yılmaz, Y. (Ed). *Nörolojik Olarak Riskli Bebekler, İstanbul: Yıkılmazlar Basım Yayın*.
- Yörükoğlu, A. (1998). Çocuk ruh sağlığı. Özgür Yayınları Dağıtım Ltd. Şti., 23. Basım, İstanbul, s.421.
- Zakowski, S.G., Harris, C., Krueger, N., Laubmeier, K.K., Garrett, S., Flanigan, R., & Johnson, P. (2003). Social Barrier to Emotional Expression and Their Relations to Distress in Male and Female Cancer Patients. *British Journal of Health Psychology*, 8: 271-284.
- Zastrow, C. (2008). Introduction To Social Work Ans Social Welfare, USA, *Ninth Edition*.

KARARLAR

- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, (1983). 27.05.1983 Tarihli 18059 Sayılı resmi gazete yayımı, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 05.11.2021.
- 5378 Sayılı Engelliler Kanunu. (2005). 1.7.2005 Tarih ve 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun. Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 7.7.2005 Sayı: 25868 9463, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 10.01.2021.

EKLER

EK-1 Genel Bilgi Formu

Ankete cevap veren kişinin Tarih:

Adı Soyadı:

Çocuğa Yakınlık Derecesi:

I- ENGELLİ ÇOCUĞA AİT BİLGİLER

1- Adı Soyadı:

2- Cinsiyeti: a- Kız b- Erkek

3- Doğum Tarihi: Yaşı:

4- Engelinin Türü: a- Zihinsel b- Zihinsel + Fiziksel

5- Öğrenim Durumu:

a- Bir İlköğretim bünyesinde kaynaştırma programına ve Merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor.

b- Özel alt sınıf programına ve Merkezde özel eğitim takip programına devam ediyor.

c- Yalnızca Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar Eğitim Merkezinde özel eğitim programına devam ediyor.

6- Engel Seviyesi: a- Ağır b- Orta c- Hafif

7- Doğum Sırası: 1- İlk çocuk 2- Ortanca çocuk 3- Son çocuk

II-ENGELLİ ÇOCUĞUN ANNE VE BABASINA AİT BİLGİLER

8- Annenin Öğrenim Durumu:

a- Okuryazar değil b- Okuryazar

c- İlkokul mezunu d- Ortaokul mezunu

e- Lise mezunu f- Yüksek okul mezunu

g- Master/Doktora

9- Annenin Mesleği:

a- Ev hanımı b- Memur c- İşçi d- Emekli

e- Diğer belirtiniz.....

10- Babanın Öğrenim Durumu:

a- Okuryazar değil b- Okuryazar c- İlkokul mezunu

d- Ortaokul mezunu e- Lise mezunu f- Yüksek okul mezunu

g- Master/Doktora

11- Babanın Mesleği:

a- İşsiz b- Memur c- İşçi d- Emekli e- Diğer belirtiniz.....

12- Ailenin Aylık Geliri:.....

III- ENGELLİ ÇOCUĞUN KARDEŞİNE AİT BİLGİLER

13- Adı Soyadı:

14- Cinsiyeti: a- Kız b- Erkek

15- Doğum Tarihi: Yaşı:

16- Doğum Sırası: a- İlk çocuk b- Ortanca çocuk c- Son çocuk

17- Kardeş sayısı:

a- Tek kardeş b- İki kardeş c-Üç kardeş d- Dört kardeş ve daha fazla

18- Öğrenim Durumu:

a- Okuryazar değil b-Okuryazar c- İlkokula devam ediyor

d- Ortaokula devam ediyor e- Liseye devam ediyor

f- Yüksek öğrenime devam ediyor

19- Mesleği:

a- Çalışmıyor b- Memur c- İşçi d- Emekli e- Diğer belirtiniz.....

EK-2 Ebeveynin Çocuğuyla İletişimi Ölçeği

Ad-Soyad : Anketi dolduran : ☐ Anne ☐ Baba Yaş : Öğrenim durumu :		Her zaman	Sıklıkla	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
1.	Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun sorumluluklarını yerine getirmesini kolaylaştırır.					
2.	Çocuğumun anlattığı konuların önemsiz olduğunu düşündüğümde genellikle şakaya vururum.					
3.	Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onu disipline etmemi kolaylaştırır.					
4.	Kullandığım iletişim tarzı çocuğumun sınırlarını anlamasını kolaylaştırır.					
5.	Çocuğum için koyduğum kuralları onun anlayacağı şekilde açıklarım.					
6.	Çocuğumla iletişim kurarken onun ne hissediyor olabileceğini anlarım.					
7.	Çocuğum yanlış bir davranış yaptığında bunu anlaması için onunla rahatça konuşurum.					
8.	Çocuğumla konuşurken genellikle kendimi ona öğüt verirken bulurum.					
9.	Bir durum hakkında gerçekten ne düşündüğümü çocuğumla paylaşıyorum.					
10.	Çocuğumu beni dinlemediğinde ona gözdağı vererek konuşurum.					
11.	Çocuğum düşüncelerini benimle paylaşır.					
12.	Çocuğumla iletişimi aksatacak engelleri kullanmaktan kaçınırım.					
13.	Çocuğum duygularını benimle paylaşır.					
14.	Çocuğum canını sıkın bir durum olunca bunu benimle paylaşabileceğini bilir.					
15.	Çocuğumu dinlerken başkalarını ona örnek gösteririm.					
16.	Çocuğumu dinlerim.					
17.	Çocuğuma bir sorumluluk verirken bunu ona en iyi şekilde ifade etmenin yollarını bilirim.					
18.	Çocuğumu fikirlerini ifade etmesi konusunda cesaretlendiririm.					
19.	Çocuğumla kurduğum iletişimin niteliği, onun motivasyonunu artırır.					
20.	Çocuğumla iletişim kurarken onun kişisel haklarına saygı duymaya özen gösteririm.					
21.	Çocuğum benimle her konuyu rahatça konuşur.					
22.	Çocuğumun fikirlerine değer veririm.					
23.	Çocuğumla iletişim kurarken içten olmaya çalışırım.					
24.	Çocuğumla iletişim kurarken potansiyelinin/yeteneklerinin getirdiği özelliklerine dikkat ederim.					
25.	Çocuğumla iletişim kurarken onun ne düşünüyor olabileceğini anlarım.					
26.	Çocuğumla iletişimi geliştirmek için yapabileceklerimi araştırırım.					
27.	Çocuğumun konuşmak istediği konuyu dinlemek istemediğimde konuyu değiştiririm.					

EK-3 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) - KARDEŞ FORMU

Sevgili Kardeşler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu anket formu sizin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinize karşı hissettiğiniz duygu ve düşüncelerinizle ilgilidir. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşiniz olduğunu düşünün ve lütfen içten ve gerçek duygularınızı, düşüncelerinizi ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza hiç uymadığını ,

Nadiren : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza çok seyrek olarak uyduğunu,

Bazen : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza ara sıra uyduğunu,

Sık sık : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza çoğu zaman uyduğunu,

Her zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza her zaman uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan beş boşluktan sizin durumunuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	her zaman
1.	Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.					
2.	Ona kızarım.					
3.	Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.					
4.	Onu memnun edecek şeyler yaparım.					
5.	Mümkünse ondan uzak dururum.					
6.	Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.					
7.	Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.					
8.	Onu kızdırır veya canını sıkırım.					
9.	Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.					
10.	Onunla tartışır veya kavga ederim.					
11.	Ona yeni beceriler öğretirim.					
12.	Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.					
13.	Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.					
14.	Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.					
15.	Ondan utanırım.					
16.	Onun gelişiminden memnun olurum.					
17.	Onun da içinde olduğu planlar yaparım.					
18.	Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.					
19.	Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.					
20.	Ona kırıcı şeyler söylerim.					
21.	Onun duygularını incitirim.					
22.	Evde onunla iyi vakit geçiririm.					
23.	Onunla birlikte görünmemeye çalışırım					
24.	Onu itip kakarım					
25.	Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.					
26.	Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.					
27.	Onu döverim					
28.	Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm					
29.	Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.					
30.	Onun ailede olmasından memnunum.					

EK-4 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ) – ANNE ve BABA FORMU

Sevgili Anneler/Babalar,

(Anne ve baba tarafından ayrı ayrı doldurulacaktır)

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu ölçek normal gelişim gösteren çocuğunuzun özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşine karşı davranışlarını nasıl algıladığınızı değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) çocuğunuz olduğunu düşünün ve normal gelişim gösteren çocuğunuzun ona karşı davranışlarını değerlendirin. Lütfen gerçek duygu ve düşüncelerinizi içtenlikle ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza hiç uymadığını ,

Nadiren : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza çok seyrek olarak uyduğunu,

Bazen : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza ara sıra uyduğunu,

Sık sık : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza çoğu zaman uyduğunu,

Her zaman : Belirtilen duygu,düşünce veya davranışın sizin durumunuza her zaman uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan beş boşluktan sizin durumunuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	her zaman
1.	Ona mümkün olan her şekilde yardım eder					
2.	Ona kızar					
3.	Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatır					
4.	Onu memnun edecek şeyler yapar					
5.	Mümkünse ondan uzak durur					
6.	Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım eder					
7.	Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanır					
8.	Onu kızdırır veya canını sıkır					
9.	Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretir					
10.	Onunla tartışır veya kavga eder					
11.	Ona yeni beceriler öğretir					
12.	Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet eder					
13.	Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışır					
14.	Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asar.					
15.	Ondan utanır					
16.	Onun gelişiminden memnun olur					
17.	Onun da içinde olduğu planlar yapar					
18.	Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atar					
19.	Ona iyi bir arkadaş gibi davranır					
20.	Ona kırıcı şeyler söyler					
21.	Onun duygularını incitir					
22.	Evde onunla iyi vakit geçirir					
23.	Onunla birlikte görünmemeye çalışır					
24.	Onu itip kakar					
25.	Onu bir oyun arkadaşı olarak görür					
26.	Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih eder					
27.	Onu döver					
28.	Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösterir					
29.	Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenir					
30.	Onun ailede olmasından memnun olur					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fatih ÇETİNTAŞ

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2017, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2018, KTO Karatay Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Tezli Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce